Socialistskolan

Handledarhäfte och studiehandledning

Vänsterpartiet 2020

Innehåll

Vad är Socialistskolan? 4

Om dokumentet och studiehandledningen 5

1. Varför är vi socialister? 7

1.1. Därför att världen går åt fel håll 7

1.2. Därför att världen går åt rätt håll 11

1.3. Från dröm till möjlighet 13

1.4 Liberalismen sår hopp den inte lever upp till 14

1.5 Vilken modernitet: motrörelser från höger och vänster 18

1.6 Socialismen: påbörjad, nödvändig och populär 21

EXKURS: Marxistisk teori och historiematerialism 24

2. Kapitalismen – och vad som är problemet med den 25

2.1. Vad är kapitalism? 25

Kapitalismens grundkonflikt 27

Inkomster och vinst – dold exploatering 28

2.2. Klass och klassamhället 30

Klass som position och intressegemenskap 31

Klassamhället och ”medelklassen” 31

Klass påverkar vår inkomst 34

”Den härskande klassen” – den rikaste procenten 36

Klass påverkar vår välfärd 37

Klass påverkar hur länge vi lever 39

2.3. Kapitalismen och klassamhället på global nivå 39

2.4. Klass, kön och rasism – olika men samverkande 43

Sammanfattning: Klass – kapitalismens grundläggande maktstruktur 46

EXKURS: Kapitalismens historiska utveckling 48

2.5. Kapitalismens inre motsättningar och återkommande kriser 50

1. Tomma hus och hemlöshet – när bytesvärdet dominerar 50

2. Instabilitet och kriser 53

3. Motsättningen mellan ekonomisk diktatur och politisk demokrati 55

4. Kapitalismen undergräver förutsättningar för reproduktionen av samhälle och arbetskraft 57

Ojämlikheten 61

Ägande ger makt 63
Staten och kapitalet 67
EU och kapitalet 70
Imperialism och rasism, ekologisk ohållbarhet och könsmaktsordning – underliggande förutsättningar 71
3. Vårt alternativ – det socialistiska samhället och hur vi kommer dit 83
3.1 Socialistiska lösningar bär redan upp samhället 83
3.2. Vad innebär en socialistisk samhällsutveckling? 85
3.3 Olika vägar till socialismen 87
3.4 Socialistisk strategi i dag 87
3.5 Socialistisk politik i dag 90
4. Att prata om socialism 96
Lästips 99
Studiehandledning Socialistskolan 100
Ordlista 104

Vad är Socialistskolan?

Detta studiematerial är en del av *Vänsterskolans fortsättningskurser*, närmare bestämt en del av *Ideologiskolan*. Ideologiskolan består av tre delar som fokuserar på olika delar av Vänsterpartiets ideologiska och teoretiska grunder, socialism, feminism och ett grundläggande ekologiskt förhållningssätt (”omställningsskolan” fokuserar på hur vi vill ställa om samhället utifrån alla dessa perspektiv). Men alla delarna av ideologiskolan berör hur de olika perspektiven förhåller sig till varandra. Socialistskolan finns i tre olika dokument:

- Den studiehandledning du läser nu. Den är avsedd för den som håller i en studiecirkel om Socialistskolan, eller som stöddokument till den som håller en föreläsning (exempelvis utifrån en Power Point) om Socialistskolan.
- En Power Point med ungefär samma innehåll som detta material.
- En ren textversion med samma innehåll som denna studiehandledning, men utan instruktioner till studieledaren, som främst är avsedd för kursdeltagare i studiecirklar.

Socialistskolan handlar om varför Vänsterpartiet är socialistiskt och om vad det innebär. Varför vi menar att ett socialistiskt perspektiv är en förutsättning för att samhället ska kunna använda den tekniska och ekonomiska utvecklingen till att skapa ett bra liv för alla människor i Sverige och i världen, samtidigt som vi löser klimat- och miljöproblemen.

Men det här studiematerialet handlar också om varför vi inte bara är socialister, utan även feminister, antirasister och internationalister, och har ett grundläggande ekologiskt förhållningssätt i vår analys av världen. Om hur och varför alla dessa frigörelsesträvanden hör samman och kan stärka varandra.

Socialistskolan fokuserar dock särskilt på hur kapitalismen och klassamhället fungerar, och visar hur de står i direkt motsättning till såväl jämlikhet som en fredligare och ekologiskt hållbar värld.

Slutligen så konkretiserar vi vad en socialistisk utveckling innebär, hur mycket av det som människor tycker bäst om i samhället redan bygger på socialistiska idéer, och hur vi arbetar för att gå längre i samma riktning.

Kursen börjar med att kort titta på några exempel på problem vi ser i världen idag, för att därefter visa på hur progressiva krafter dragit världen åt rätt håll. För att slutligen diskutera varför de här högst motsägelsefulla utvecklingarna existerar samtidigt, och varför progressiva krafter har tenderat att växa fram och samverka allt mer, just under de senaste tvåhundra åren.

Om dokumentet och studiehandledningen

Det här dokumentet är till för dig som vill starta en studiecirkel kring socialism, hålla i en kurs utifrån Power Point-presentationen om Socialistskolan, eller själv lära dig mer om socialism och om hur Vänsterpartiet tänker kring de här sakerna. Materialet utgör en reviderad variant av den power point-version av Socialistskolan som togs fram 2016. Även detta uppdaterade material finns som Power Point.

Studiehandledningen kan kompletteras med en power point-presentation som kan användas i föreläsningar eller studiecirklar. Men handledningen kan även användas utan en presentation. Socialistskolan har en litteraturlista som kan läsas och diskuteras i studiecirklar eller som självstudier.

Studiehandledningen kan anpassas så att Socialistskolan passar olika sammanhang: en föreläsning, en studiecirkel eller självstudier.

- Handlar det om en föreläsning kan studiehandledningen användas som talarmanus utifrån vilket man kan presentera Socialistskolan tillsammans med power point- presentationen.
- Handlar det om en studiecirkel kan de olika kapitlen ses som underlag till diskussioner och workshops. Här används med fördel studiehandledningen i slutet av det här textdokumentet som ger bra tips på vad man bör tänka på när man startar en studiecirkel och ger förslag på ett möjligt upplägg utifrån kursmaterialet.
- Läser du detta material själv kan du också gärna använda dig av studiehandledningen i slutet av dokumentet för att få hjälp att reflektera över vad du läst.

Socialistskolan är uppbyggd kring fyra övergripande kapitel:

1. Varför är vi socialister?
2. Kapitalismen – och vad som är problemet med den

3. Vårt alternativ – det socialistiska samhället och hur vi kommer dit
4. Att prata om socialism, en praktisk argumentationshandledning för socialistens vardag.

Textdokumentet avslutas med en litteraturlista och studiehandledning.

Idé till studiecirkeln

Introduktionsrunda

Börja med att presentera dig själv. Ge de andra deltagarna möjlighet att presentera sig själva. Beroende på format och tid kan en introduktionsrunda anpassas på olika sätt. Om man är en grupp på cirka sju, åtta personer eller fler, kan det vara trevligt att börja med bikupor där två, tre personer får lära känna varandra utifrån tre frågor som deltagarna använder för att intervjua varandra. De tre frågorna kan exempelvis vara: Vad heter du? Varför gick du med i Vänsterpartiet? Vad är den viktigaste politiska frågan för dig?

Efter ungefär tre minuter ”intervju” var (10 min totalt), återsamlas alla i storgrupp och så presenterar en person en annan person från samma grupp utifrån svaren på frågorna.

Efter introduktionsrundan är det dags att kort gå genom upplägget för föreläsningen alternativt studiecirkeln. Berätta för deltagarna hur du/ni tänker lägga upp dagen, vilka frågor tar ni upp i dag och varför.

Diskussionsfrågor

- Varför är du socialist? Kallar du dig för socialist?
- Finns det någon skillnad mellan att vara socialist och att verka för jämlikhet och rättvisa överlag? Vilken då i så fall?
- (Är det viktigt att kalla sig för socialist enligt dig, och i så fall varför?)

1. Varför är vi socialister?

1.1. Därför att världen går åt fel håll

1 procent äger som 99 procent

Ojämlikheten är större än någonsin idag. På global nivå äger en procent av befolkningen mer än de övriga nittionio procenten tillsammans. Även fast vissa fattiga länder har fått en större medelklass så ändrar det inte att klyftorna mellan de rikaste och de fattigaste idag är större än någonsin, framför allt globalt men också inom de flesta länder har klyftorna vuxit. Det här skapar naturligtvis en mängd stora problem. Bland annat leder denna utveckling till en enorm frustration, och instabilitet i både samhället och ekonomin, vilket är en avgörande anledning till konflikter, sociala spänningar och till den stora finanskrisen som ägde rum 2008 och framåt, vilken ledde till ännu större klyftor och fattigdom.

Men hur ser denna ojämlikhet ut och hur har det blivit så här?

Sverige har gått från att vara det mest jämlika landet i Västvärlden i början av 1980-talet, till att vara det västerländska land där ojämlikheten växt snabbast. Det vanligaste sättet att mäta ojämlikhet på är att se till Ginikoefficienten, där 0 betyder absolut jämlikhet och 1 absolut ojämlikhet, det vill säga motsvarande som om en person skulle äga allt i ett samhälle. Ginikoefficienten för disponibel inkomst har ökat markant i Sverige sedan 1980-talet. Den låg på 0,2 1980 men hade ökat till cirka 0,32 i 2016. Det är en ökning med hela 63 procent. Det handlar framför allt om att den ekonomiska eliten dragit ifrån, men också om att de fattigaste halkat efter. Inget annat europeiskt land har så många miljardärer per capita som Sverige. LO, som årligen presenterar sin maktutredning om ojämlikhet och maktförhållanden i Sverige, visar att det 2017 krävdes 55 genomsnittliga årsinkomster av industriarbetare i Sverige för att få ihop en genomsnittlig årsinkomst motsvarande en verkställande direktörs, i ett svenskt storbolag. 1980 krävdes enbart nio industriarbetarlöner. LO konstaterar att både den översta procentens inkomstandel av de totala inkomsterna *och* andelen relativt fattiga har fördubblats under de senaste decennierna.

Den här utvecklingen är inte naturgiven utan ett resultat av både medvetna och omedvetna politiska beslut sedan flera decennier. I början av 1980-talet började

en ny politisk och ekonomisk hegemoni ta fart och etableras framför allt i USA och Storbritannien men även i andra delar av Europa och Sverige. Den ideologi som denna kom att bära upp kallas vanligtvis nyliberalism. Nyliberalismen har präglat flera decennier av politik, ekonomi och samhällsutveckling, och förordar lägre skatter, en mindre stat genom avregleringar och privatiseringar och en ”marknadisering” av välfärden, och försvagade socialförsäkringssystem, som sjukförsäkring och A-kassa. Att skapa nya marknader där det privata näringslivet kan göra nya vinster, är ett av nyliberalismens och dess politiska förespråkares främsta mål. Det ideologiska rättfärdigandet bakom detta är att om bara oreglerade marknader får sköta så mycket som möjligt i samhället, så kommer ekonomin och samhället bli såväl flexibelt som effektivt, med hög ekonomisk tillväxt.

I Sverige, liksom även i andra länder, har både borgerligheten och socialdemokratin i omgångar stått för den nyliberala omvandlingen av samhället, politiken och ekonomin. Nedan några av huvuddragen i hur det gick till.

Stora delar av finanssektorn avreglerades under 1980-talet för att göra det lättare för framför allt banker att investera och göra vinster på finansmarknaderna. Under 1990-talet privatiserades en stor del av den svenska välfärden. Vård, skola och omsorg marknadsutsattes och privata vinstdrivna företag började etableras för att göra vinster på offentligt finansierad välfärd inom dessa områden. Under 2000-talet avskaffades förmögenhets-, fastighets- och arvskatten. Det blev lättare att både samla på sig och att ärva förmögenheter. I dag är det dessutom kapitalinkomsterna som står för en stor del av den ökade ojämlikheten. Följden är att miljardärer idag kan betala mindre andel av sin inkomst i skatt än vanliga löntagare.

Samtidigt har transfereringar och ersättningar som brukar jämna ut skillnader i inkomster blivit mindre utjämnade under de senaste decennierna, vilket lett till ökad fattigdom. Pensionärer, sjukskrivna, och arbetssökande fick försämrade ersättningar och villkor. Både genom att de måste betala högre skatt än de som jobbar, och genom försämrat pensionssystem, sänkt sjukförsäkring och sänkt a-kassa, och genom att de senare begränsas i tid, så att man kan bli av med ersättningen helt, även om man är fortsatt sjuk eller arbetslös. Politiska beslut har gjort att Sverige idag har bland Europas sämsta A-kassa och sjukförsäkring – och flest fattiga pensionärer i Norden.

Sverige har blivit ett land där det kan göras stora vinster på det gemensammas bekostnad och där skillnaden mellan de som redan har mycket och de som skulle behöva mer fortsätter växa.

Den växande ojämlikheten bidrar till en allmänt ökande otrygghet som många människor i Sverige upplever, och som kommer till uttryck på många olika sätt. Arbetslöshet, urholkade socialförsäkringar, sjunkande skolresultat, bostadsbrist och stigande bostadspriser, och så vidare.

En växande otrygghet

Man kan tycka att ”det sunda förnuftet” borde visa att ojämlikheten är ohållbar, både för den skapar lidande för så många och för att den gör samhället instabilt, både politiskt och ekonomiskt. Det senare syns inte minst genom den radikalisering både till höger och vänster som skett de senaste årtiondena – och genom att ekonomin stagnerar eller skakar – i stora delar av världen.

Men den politik som pressas på människor när kapitalet och borgerligheten (och tyvärr ofta även socialdemokrater) får bestämma är ändå ofta bara mer av samma. Det är inte bara ojämlikheten som har ökat sedan 1980-talet utan även otryggheten, för många människor. Enligt LO började exempelvis inkomstskillnader i arbetsinkomster växa först med krisen på 1990-talet, då en för Sverige hög arbetslöshet bet sig fast i samhället, för att sedan aldrig igen sjunka tillbaka till de låga nivåer den låg på före 1990-talskrisen. Vetskapen om att man inte kan vara säker på att få ett nytt arbete om man blir arbetslös, är naturligtvis en stor orosfaktor för många som idag har ett arbete – inte bara för de arbetslösa.

De senaste decennierna har arbetslösheten stabiliserats på en relativt hög nivå, bostadsbristen förvärrats och välfärden urholkats. Samtidigt har även anställningstryggheten försvagats. I dag är tidsbegränsade anställningar allt vanligare och bland dessa är behovsanställningar – som räknas som den mest osäkra formen – den absolut vanligaste typen av tidsbegränsad anställning.

Ojämlikheten både leder till och förvärras av ekonomiska och politiska kriser som följer i dess spår. Finanskrisen 2008 är det kanske tydligaste exemplet vars konsekvenser varit förödande för många människor. Men för några av de rikaste i världen har denna utveckling till och med varit gynnsam. Kriserna får helt

enkelt väldigt olika konsekvenser för olika människor. Både borgerliga och socialdemokratiska regeringar svarade allt för ofta på finanskrisens utmaningar med mer av samma politik som skapat den – avregleringar, minskad offentlig sektor, slopade investeringar och urholkning av välfärdsstaten, sjunkande löner (eller i alla fall löner som halkade efter vinsterna, vilket är vad som hänt i Sverige), och förvärrad bostadsbrist. Det är en följd av att de flesta politiska krafter prioriterat att säkerställa vinstmarginalerna för näringslivet, och låtit vanliga människor bära krisens kostnader. Idén är att om marknaden bara släpps fri kommer den att lösa nästan alla problem och skapa tillväxt och balans av sig självt. Men som vi sett så är det tvärtom – det är i själva verket det som skapat kriserna och de sociala motsättningarna från början.

Global uppvärmning, fattigdom och krig

Det sätt ekonomin är organiserad på leder dock inte bara till allt större ojämlikhet och otrygghet, utan även till flera andra stora problem. Eftersom ekonomin fokuserar på det som är mest lönsamt för de som äger kapital, inte på det som är bäst för människor och miljö, så driver det ekonomiska systemet fram klimatutsläpp, fattigdom, svält, undernäring, sjukdomar, konflikter och krig. Ekonomin fokuserar helt enkelt på det som är mest lönsamt för de som äger kapital, inte på det som är bäst för flertalet människor och miljön. Problemen beror alltså inte på ekonomisk nödvändighet eller brist på resurser – utan på hur ekonomin organiseras. Den gemensamma nämnaren bakom alla dessa problem är alltså att de – inte bara, men i stor utsträckning – skapats direkt eller indirekt av den logik och konkurrens som råder i ett kapitalistiskt system. Trots att världen blir rikare och rikare och vi alla skulle kunna leva väl med gott om tid för fritid, relationer och kreativitet och skapande, plågas världen fortfarande fattigdom, svält, krig och otrygghet. Det är dessa orättvisor vi som socialister motsätter oss och motverkar.

Det kapitalistiska systemet ärinte den enda maktordning som skapar orättvisor och förtryck. Andra maktordningar präglar människors liv varje dag på olika sätt. Patriarkatet eller könsmaktsordningen – där män överordnas på flera sätt – är en sådan. Rasismen är en annan, som är nära kopplad till de imperialistiska strukturer som gör att kapitalismens destruktiva konsekvenser är betydligt starkare i många av världens fattigare länder än i de rikare. Längre fram

kommer vi att titta på hur dessa och andra maktförhållanden förhåller sig till varandra – och till kapitalismen. Feministskolan och Omställningsskolan vidare är ideologikurser som fokuserar främst på patriarkatet/könsmaktsordningen (det förra begreppet används i nu rådande partiprogram, det senare i det som föreslås till kongressen 2020) respektive på vårt ekologiska förhållningssätt.

Även om mycket går åt fel håll i världen idag – med ojämlikhet, otrygghet och klimatförändringar – så finns det också åtskilligt med saker som har förändrats till det bättre de senaste dryga hundra åren – som en följd av att människor gått samman och lyckats förändra utvecklingen. Vi ska nu se vad de sakerna och processerna har gemensamt och vad vi som vill förändra världen även idag kan lära av dem.

1.2. Därför att världen går åt rätt håll

Allting i Sveriges och världens utveckling är lyckligtvis inte dåligt. Däremot finns det något gemensamt även för de saker som fungerar bra och rättvist i samhället – de har sällan kommit till bara för att de varit lönsamma för kapitalägarna i samhället. Istället har de oftast drivits fram av systemkritiska, demokratiska rörelser – som i strid med borgerliga politiska krafter, den kapitalistiska logiken och andra maktlogiker – drivit igenom politiska reformer och projekt som vi ska gå igenom nu.

Demokratisering

Rösträtten, för både vanliga arbetare och för kvinnor, drevs igenom av arbetarrörelsen, kvinnorörelsen och liberalerna, men under stort motstånd från högern och delar av storkapitalet. Och så har det sett ut i de flesta länder. I tidigare kolonier har ännu bredare allianser av befrielserörelser drivit fram demokratisering, avkolonisering och nationellt självbestämmande. Men kampen för demokratisering är inget som stannat där. Det är en kamp som fortfarande pågår, när rörelser som vår egen arbetar för att fylla de demokratiska rättigheterna med verkligt innehåll, som reella möjligheter att påverka våra arbetsplatser och närområden, och för sociala rättigheter som rätt till bra sjukvård, skola, boende, kultur osv. Demokrati är inget tillstånd, utan en process som ständigt pågår, där vänstern inte bara vill "bevara demokratin", utan driva

på ytterligare *demokratisering*. Vänsterns och andra progressiva rörelsers kamp verkar hela tiden för att utvidga demokratin; med fackliga och sociala rättigheter, rättigheter att påverka sitt närområde, för dig som hyresgäst, för HBTQ-personer, ursprungsbefolkningar, barn och unga, osv.

Välfärdsstaten

Det var precis så – när demokratin väl genomdrivits – som arbetarrörelsen successivt och ofta i strid med borgerligheten och kapitalet kunde använda demokratin, och fackliga påtryckningar och förhandlingar, som ett redskap för att driva fram välfärdsstaten: sjukförsäkringar, arbetslöshetsförsäkringar, föräldraförsäkring, semester, fri sjukvård, skola och äldreomsorg, folkbildning, kultur, osv. I Sverige och de nordiska länderna har denna utveckling på flera sätt drivits längre än i några andra länder. Men även i fattigare länder har rörelser som påverkat eller erövrat makten över staten lyckats driva fram ekonomisk utveckling och sociala reformer – i strid med de rika ländernas och den gamla inhemska överklassens intressen.

Jämlikhet och jämställdhet

I de länder där välfärdsstater eller liknande byggdes upp började de sociala klyftorna minska. Och – särskilt i de nordiska länderna, där offentlig barn- och äldreomsorg och generösa föräldraförsäkringar byggdes upp – minskade klyftorna även mellan män och kvinnor. Den här utvecklingen bröts i stora drag både i Sverige och på global nivå på 1980-talet. Men trots att Sverige har haft de snabbast växande klyftorna i något västland, så är klyftorna fortfarande mindre än på många andra håll, tack vare att välfärdsstaten fortfarande omfördelar på flera sätt. Under perioder då Vänsterpartiet haft inflytande över politiken så har framför allt fattigdomen mildrats via olika förstärkningar av välfärdsstaten. Och även i fattigare länder har vänsterregeringar – som i stora delar av Latinamerika – lyckats minska klyftorna och utveckla ekonomin, tack vare att man fört en politik som utgått från folkets intressen istället för de rikastes eller de utländska bolagens intressen.

Klimatomställning, utveckling och fred – sker bara via politiska lösningar

Inte heller fungerande miljöpolitik, global ekonomisk- eller fredlig utveckling är något som skett av sig självt. Normalt är det först när progressiva politiska krafter trätt in på arenan som nya tekniska lösningar, investeringar och lagstiftning pressat fram en mer miljövänlig politik, ofta under protester från borgerligheten och kapitalet.

Liknande gäller ofta väpnade konflikter, flyktingkatastrofer och krig. De löser sig först när det finns politiska vilja och styrka nog att göra något åt dess orsaker, och när man bygger en världsordning där det lönar sig mer att agera fredligt än med våld. Om man istället bara skjuter problemen åt sidan eller vältrar över dem på den svagaste parten får vi det läge vi haft i exempelvis Mellanöstern (Israel-Palestinakonflikten är det tydligaste exemplet) sedan andra världskriget; ständigt återkommande konflikter som beror på att den starkes rätt råder utan att de underliggande konflikterna blir lösta på något rättvist eller acceptabelt sätt för majoriteten av de som bor där.

1.3. Från dröm till möjlighet

Vänsterpartiets partiprogram tar avstamp i samma motsägelsefulla utveckling som ovanstående inledning – i det faktum att världen både är rikare än någonsin, och att stora framsteg har kunnat göras – samtidigt som världen är djupt orättvis och ohållbar. Det rådande partiprogrammet (fram till kongressen 2020) inleds med följande stycke.

> I alla tider har människor drömt om och kämpat för en värld där ingen behöver gå hungrig, en värld utan förtryck och utan krig. Ropen på bröd, frihet och fred ekar genom historien. Förutsättningarna att förverkliga drömmarna har aldrig varit större än i dag. Alla skulle kunna ha tillräckligt med mat, rent vatten, utbildning och hälsovård samt tillgång till bostad. Ändå svälter tiotusentals barn ihjäl varje dag.
>
> Människor hålls nere i fattigdom och förnedring. Kvinnor utnyttjas och förtrycks i en könsbestämd maktstruktur som genomsyrar allt och alla. Jordens resurser föröds och miljön förgiftas. Det måste inte vara så här. Världen kan och måste förändras.

Att vara socialist handlar alltså om att inte bara önska sig en bättre värld, utan om att också konstatera att den är möjlig att uppnå och mobilisera människor för de politiska förändringar som krävs för att vi ska kunna nå dit. Att konstatera att de problem mänskligheten står inför idag inte i första hand beror på att världen är för fattig – eller på ödet, Gud eller människans inneboende ondska – utan på materiella och politiska och ekonomiska maktförhållanden som i flesta fall är kopplade till det kapitalistiska ekonomiska systemet. Att vara socialist kan sägas vara att förstå det och vara beredd att bryta med de maktstrukturer som står i vägen för människans frigörelse.

Som inte bara socialister, utan också feminister och antirasister, med ett ekologiskt förhållningssätt, vet vi också att det finns andra utmaningar och strukturer som behöver hanteras utöver kapitalismen, och dessutom att dessa strukturer ofta samverkar med varandra. Det vi gör i Socialistskolan är därför att – med huvudfokus på kapitalismen – reda ut hur dessa strukturer fungerar, återskapas, samverkar och kan övervinnas. Det är ju för att göra det senare som Vänsterpartiet både bildades och fortfarande finns. Och det är sannolikt på grund av att ni som läser detta på något sätt vill bidra till det och tycker ungefär så också, som ni också gått med i Vänsterpartiet.

Men, i ett samhälle där alla utom extremhögern formellt (om än inte i praktiken) bekänner sig till alla människors lika värde, demokrati, frihet och jämlikhet, varför är det då sådan oenighet om att genomföra de sociala och ekologiska reformer som behövs för att säkra att detta också förverkligas? Varför lever vi då i en värld där 1% äger mer än de övriga 99% tillsammans – trots alla demokratiska beslut som tagits för att verka i motsatt riktning?

För att förstå det behöver vi både gå tillbaka lite i historien och sätta oss mer in i de ekonomiska maktstrukturer som – vid sidan av demokratin – formar samhällets utveckling.

1.4 Liberalismen sår hopp den inte lever upp till

Liberalismen växte fram i Västeuropa under sent 1700-tal och spreds sedan snabbt under 1800-talet. Liberalismens grundidé – att fria män oavsett börd hade rätt att delta i och fatta beslut om politiska och ekonomiska sammanhang – är därmed relativt ny. När den kom var den revolutionerande eftersom den bröt

med urgamla föreställningar om att människor var födda till en viss ställning i samhället och att detta sällan var förhandlingsbart. Men också för att den fokuserade på ekonomisk frihet lika mycket som på politisk makt, på att skapa en allt starkare och autonom ekonomisk sfär i samhället, där politiken skulle ha en begränsad roll.

Att liberalismen fick sitt genombrott just under den tiden är dock inte någon slump utan följden av att ett helt nytt sätt att organisera ekonomin redan hade fått starkt fotfäste i fler och fler samhällen i Västeuropa. Det kapitalistiska produktionssättet – med privat äganderätt, lönearbete, profit och marknader – förändrade hur makt och rikedom uppstod och fördelades, samtidigt som människors vardagsliv och försörjning revolutionerades. Allt fler som tidigare hade levt av jorden blev jordlösa i takt med att ett allt mer kapitalistiskt inriktat jordbruk – inriktat på försäljning, inte självförsörjning – växte fram. Småbönder antingen vräktes från marken genom våld och politiska beslut, blev jordlösa för att marken inte räckte till när familjerna växte, eller konkurrerades ut av storbönder. Allt fler människor blev då istället tvungna att sälja sin arbetskraft och producera åt någon annan – åt de som ägde fabrikerna, jordbruket eller affärerna – för att kunna överleva. Det ledde inte sällan till extrem fattigdom, svält och nöd för de arbetande (och arbetslösa) – men även till enorma rikedomar för de som kontrollerade jord eller produktionsmedel.

När detta kombinerades med en industriell revolution i Västeuropa, baserad på kol och ångkraft – och koloniernas slavarbete, resurser och efterfrågan – ledde det dock till något mer än bara fattigdom. En dynamisk ekonomi uppstod där produktionen dubblerades om och om igen och allt fler egendomslösa sögs in i industrin. Detta skapade enorma rikedomar – även om dessa länge inte kom de arbetande till del – som återinvesterades i ännu mer produktion och snart var Västeuropa mäktigt nog att dominera hela världen, samtidigt som dess samhällen förändrades. Såväl politiska som sociala och ekonomiska urgamla sanningar förändrades snabbt. Sammantaget förändrades de gamla sätten att tänka, förklara och styra världen i och med kapitalismens frammarsch.

I tidigare samhällen hade politisk makt också gett ekonomisk makt. Och syftet med den ekonomiska makten var att stärka den politiska. Ekonomin var inget självändamål. Men för den allt starkare *borgerligheten*[1] – de som skötte

[1] Kursiverade ord förklaras i ordlistan i slutet av dokumentet.

handeln, den spirande industrin och mycket av juridiken och byråkratin – blev kyrkans läror om det syndiga med girighet och handel till ett hinder. Detsamma gällde adelns och kungarnas monopol på politisk makt. Plötsligt fanns en allt starkare klass som hade ekonomiskt makt – men svagt politiskt inflytande.

En liknande borgerlighet hade funnits även tidigare, och i flera delar av världen. Men det speciella i Västeuropa var att den hade blivit så stark att de gamla eliterna i större länder som England, Nederländerna och Frankrike, allt mer blev tvungna att anpassa sig till den, och till de idéer och system den drev fram. Medan den härskande ideologin tidigare varit framför allt religiös – där ”Guds vilja” motiverade det ståndssamhälle som rått till dess, blev den nu även *ekonomistisk*. Det vill säga att ”ekonomins lagar”, eller marknaden, började ses som naturlagar, vilka hela samhället behövde anpassa sig till. Precis därför uppstod vid den här tiden ”den politiska ekonomin” eller nationalekonomin, som började analysera, rättfärdiga och förklara dessa lagar.

Till att börja med, i den klassiska politiska ekonomin, företrädd av Adam Smith, David Ricardo och Karl Marx, beskrevs och analyserades det nya ekonomiska systemet mer eller mindre prövande och nyanserat. För dessa tänkare var det lätt att se skillnaderna mot det gamla feodala systemet istället för att ta den nya logiken för given. Alla dessa tänkare betonade arbetets centrala roll för att skapa värde i ekonomin, och framför allt Karl Marx utvecklade detta till en allt mer inflytelserik teori om varför kapitalismen inte bara var framgångsrik, utan också ojämlik, motsägelsefull och möjlig att ersätta med ett bättre i system. Den politiska ekonomin blev därmed allt mer till ett problem för den dominerande borgerligheten. Men i slutet av 1800-talet, i och med uppkomsten av den så kallade *neoklassiska teorin*, började nationalekonomin få en allt mer ideologisk funktion, som passade borgerligheten betydligt bättre. Neoklassikerna började betrakta marknaderna allt mer som självreglerande – som delar av ett potentiellt perfekt och harmoniskt ekonomiskt system – så länge stat, fackföreningar, karteller och andra lät bli att reglera ekonomin.

Även om ekonomin alltså snart kom att mystifieras och analyseras ideologiskt igen, snarare än vetenskapligt prövande, så hade de nya och mer rationella sätten att se på samhället och tillvaron i övrigt öppnat upp för vetenskapliga framsteg även på andra områden. Mer rationella förklaringsmodeller till varför samhället och naturen fungerade som de gjorde utmanade även här kyrkans auktoritet och monopol. Borgerligheten – men även de som var uteslutna

inflytande, den nya arbetarklassen, kvinnorna och slavar och koloniserade folk – började diskutera och utveckla en mängd nya idéer och kulturyttringar, både politiska, religiösa och vetenskapliga. Denna samlade utveckling kallas ofta för *moderniteten* (en utveckling som också hade påbörjats i andra avancerade delar av världen, som Kina, dock utan den industriella revolution som gav den europeiska moderniteten och kapitalismen sin kraft, vilket gjort att moderniteten än idag ofta betraktas som en del av ”den europeiska/kristna kulturen”, som något som bara kunde uppstå där på grund av den kulturens överlägsenhet, snarare än som en utveckling som påbörjats i andra kulturer, och likaväl kan utvecklas både längre och kortare inom andra kulturer). Kapitalismen drev därför på moderniteten, men begränsade den samtidigt. Dess inneboende logik som bygger på universella värden (som alla människors lika värde) och rationalitet (som möjliggör en socialt och ekologisk hållbar värld) kan bara förverkligas fullt ut om man bryter med den kapitalistiska (och rasistiska, *imperialistiska* och *patriarkala*) hierarkiska ordning som utgör dess förutsättningar.

Den kapitalistiska utvecklingen skapade bland annat en ny samhällshierarki, en ny form av klassamhälle, som succesivt ersatte det föregående *feodala eller tributära* klassamhället. Liberalismens frammarsch byggde på det kapitalistiska systemet, som redan från början uteslöt stora delar av befolkningen från politisk och ekonomisk makt, och därmed från modernitetens frukter. Moderniteten kom dessutom ofta att definieras utifrån de dominerande gruppernas perspektiv, så att västerländska, borgerliga och manliga tolkningsföreträden per ser kom att anses ”moderna” och andra ”primitiva”. Politisk frihet och jämlikhet var begränsat till de europeiska män som redan hade byggt upp makt och inflytande inom det kapitalistiska samhället. Arbetare, kvinnor eller människor i kolonierna innefattades begränsat eller inte alls av den nya friheten och jämlikheten. Tvärtom, för många innebar kapitalismen en extrem och negativ utveckling av den egna möjligheten att försörja sig själv och andra. Många som hade levt av jorden flyttade nu in till städerna för att sälja sin arbetskraft vilket ledde till både en extrem ekonomisk otrygghet och delvis frihet från adeln och kyrkan. På arbetsplatserna lydde man under de nya herrar som betalade en, men utanför den var man i alla fall formellt fri, och även fast både staten och kyrkan fortsatte att försöka kontrollera arbetarna, så blev det allt svårare. Detta ledde till att arbetare började organisera sig för att förbättra livsvillkoren för sig och sina familjer. Att hela produktionen var beroende av arbetarklassens arbete

gjorde den snart till en maktfaktor när den började strejka, organisera sig och även ställa politiska krav. I kolonierna kunde situationen vara ännu värre, människor som tidigare varit relativt fria, blev livegna, andra klassens medborgare, eller rent av förslavade.

Liberalismen utlovade frihet, jämlikhet och broderskap. Men i det kapitalistiska system som följde med blev det snart tydligt att frihet och ekonomisk framgång var bara några få förunnat. Löftet att alla människor skulle befrias från det gamla samhällets ofrihet dolde kapitalismens exkluderande mekanismer: ”alla” har rätt att söka frihet och egendom, men de allra flesta kommer aldrig lyckas uppnå det, eftersom kapitalismen förutsätter att de allra flesta inte är fria utan tvungna att sälja sin arbetskraft. Och eftersom andra – som kvinnor, slavar eller människor i eller från koloniserade folk ofta inte ens hade rätt delta i ”tävlingen”. Även den politiska jämlikheten var länge beskuren för alla dessa exkluderade grupper, något som bara ändrats när sociala och politiska rörelser som motverkat kapitalismens och könsmaktsordningens logik på olika sätt, vunnit inflytande.

1.5 Vilken modernitet: motrörelser från höger och vänster

Liberalismen och kapitalismen tenderar därmed att tända hopp de inte kan leva upp till, vilket lett till besvikelse, och till uppkomsten av konkurrerande ideologier – både till höger och vänster.

Konservativa och rent av reaktionära rörelser som baseras på fascism, rasism eller radikal islamism förkastar såväl liberala som socialistiska värderingar – och stora delar av moderniteten (sällan det tekniska framåtskridandet dock) helt och hållet. Detta motstånd har inte sällan byggts på en idé om att kunna gå tillbaka till tiden före den liberala och borgerliga revolutionen. Att alla ska bli vid sin läst kan i en tid då liberalismen inte förmår att infria löften om social rörlighet, kännas som en trygghet för många människor. Och ett mytiskt historiskt ideal kan vara lättare att acceptera eller ta till sig än en liberal ”modernitet” som säger att den som inte lyckas ekonomiskt helt enkelt inte har ansträngt sig tillräckligt, och som tar ifrån människor deras trygghet och självbestämmande. På liknande sätt kan även en mer radikal och universell

modernitet vara svår att acceptera för många, när undergräver traditionella hierarkier och status grundad på nationalitet, etnicitet, hudfärg, religion, sexuell läggning eller kön. Om den ”naturliga ordningen” garanterar en viss position för exempelvis just dig, som infödd svensk, man, högutbildad eller heterosexuell, och garanterar att just ”din” grupp inte kommer att hamna längst ned i samhällshierarkin, kan den vara lättare att acceptera eller bejaka än ett osäkert löfte om framtida frigörelse.

Men liberalismen och kapitalismen har i ännu högre grad mötts av organisering och mobilisering genomförd av progressiva krafter – kring den helt motsatta idén, att man kan *gå längre än* liberalismen, och förverkliga de modernitetens universella löften om frihet, jämlikhet och solidaritet – för alla – som liberalismen antytt, men aldrig levererat. Kapitalismens begränsningar har genom åren lett till ett brett motstånd från sådana rörelser – inte minst socialistiska, feministiska och antiimperialistiska och antirasistiska – som kämpat för att infria dessa ouppnådda löften om frigörelse.

Den socialistiska rörelsen såg att kapitalismen förutsatte klassamhället och ville ersätta den med ett demokratiskt och jämlikt ekonomiskt, socialt och politiskt system: socialism.

Den tidiga feministiska rörelsen bekämpade diskrimineringen av kvinnor, vilken gjorde att kvinnor ofta saknade politiska och ekonomiska rättigheter. Även efter liberala revolutioner eller reformer var även välbeställda kvinnor utestängda från politiska makt och fick ofta inte ens bedriva ekonomisk verksamhet. I en tid som sades bygga på varje individs frihet och jämlikhet växte behovet av att motivera varför kvinnor inte var jämlika. Kvinnor började därför allt mer betraktas som väsensskilda från – och sämre än – män. Kvinnorörelsen utmanade detta perspektiv tidigt och började organisera sig, även om de stora klass- och etniska skillnader mellan olika kvinnor ofta gjort att de krav, uttryck och prioriteringar dess olika delar formulerat varit olika. Många rörelser där kvinnor var pådrivande drev också materiella krav som var särskilt viktiga för kvinnor med ansvar för hem och barn: rätt till liv och mat, fred, barnomsorg, sexuell och reproduktiv hälsa och så vidare.

Antikoloniala och antirasistiska rörelser bekämpade och utmanade den världsordning som européerna eller deras ättlingar i bosättarstater och/eller kolonier hade byggt upp, där icke-européer inte hade samma värde som

européerna, och där apartheidsystem – eller rena slavsystem – gjorde att människor exploaterades hårt och exkluderades helt från möjligheter till inflytande i de samhällen de levde i. Redan två år efter den franska revolutionen drivits fram av den franska borgerligheten, stadsbefolkningen och bönderna, lyckades slavar och slavättlingar på den franska kolonin Haiti ta revolutionen ännu ett steg – genom att permanent erövra makten från de vita slavägare som styrt kolonin sedan den skapades. Sedan dess har nästan alla världens europeiska kolonier successivt vunnit i alla fall formell politisk självständighet, även om imperialistisk dominans bestått på andra sätt, vilket vi återkommer till senare i Socialistskolan. Både formella och informella rasistiska strukturer har ständigt utmanats över hela världen.

De senaste decennierna har en del *postmoderna* strömningar utmanat själva idén om moderniteten, och hävdat att eftersom den uppstått i Väst och i en manlig värld, så är den rasistisk/patriarkal i sig själv, snarare än bärare av någon universell potential. Vissa har snarast hävdat att eftersom allt är relativt är någon sådan universalitet inte möjlig, och därmed i praktiken närmat sig en konservativ ståndpunkt. Som visats ovan har moderniteten dock både djupare och kulturellt bredare rötter än så, och den har framför allt ständigt drivits längre av rörelser som velat omdefiniera och utveckla den till att inkludera alla frigörelsesträvanden och perspektiv. Även om den form moderniteten ofta fått har varit starkt präglad av västerländska, imperialistiska, rasistiska och patriarkalt färgade perspektiv. Därför behöver moderna (i ordets rätta bemärkelse) strategier för frigörelse behöver bygga på såväl socialistiska som antirasistiska, antiimperialistiska och feministiska perspektiv för att kunna bli verkligt universella.

Den här genomgången syftar till att visa den grundläggande dynamiken i hur och varför olika former av motstånd mot den kapitalistiska ordningen har uppstått, och i hur olika detta motstånd förhållit sig till liberalismens löfte om frihet, broderskap och jämlikhet – genom att ta avstånd från det eller genom att ta det längre. Att vara socialist i dag betyder att just ta intryck av flera olika grunder till det motståndet och att även se, inspireras av och inkludera den feministiska och antirasistiska kampen. Socialistiskt, feministiskt och antirasistiskt motstånd har ibland förts samlat, ibland separerat från varandra. Men i det långa loppet bygger den socialistiska visionen på övertygelsen om att varje individs frihet är en förutsättning för alla människors frihet. Jämlikhet

förutsätter allas frihet, och allas frihet förutsätter jämlikhet. Därför behöver vi som socialister vidga deltagandet, inflytandet och frigörelsen i alla aspekter av livet: i politiken och ekonomin, på arbetsplatserna, i familjen, för kvinnor, män och andra, för funktionsnedsatta, för hbtq-personer, för barn, för rasifierade. Därför är vi socialister, feminister, internationalister och antirasister. Vi ser att alla maktstrukturer behöver bekämpas för att vi ska kunna lyckas frigöra oss från de enskilda maktstrukturerna på sikt. Samtidigt förstår vi att de olika strukturerna – klassamhället, könsmaktsordningen och rasismen – återskapas på delvis olika sätt och att de därför måste bekämpas med delvis olika metoder. För att kunna göra det behöver vi veta hur maktstrukturer ser ut, fungerar, återskapas och kan brytas. Fokus i den här texten ligger på socialism och därmed det kapitalistiska systemet och det specifika klassamhälle det skapar, men vi kommer såklart även beröra samspelet med könsmaktsordningen och rasismen, som både har starka kopplingar till både kapitalism och klassamhälle.

Under nästa rubrik får vi se hur motstånd har skapat bättre samhällen när den kapitalistiska logiken och dess politiska företrädare har fått stå tillbaka till förmån för demokrati, jämlikhet, jämställdhet och ekologisk hållbarhet. Att vara socialist handlar just om det: att arbeta för att fortsätta demokratiseringen av samhället och för alla människors frigörelse.

1.6 Socialismen: påbörjad, nödvändig och populär

Den tekniska och vetenskapliga utvecklingen har länge gjort det möjligt att ge alla människor – inte bara ett fåtal kapitalägare – goda och meningsfulla liv. Idag är mer sant än någonsin, samtidigt som den tekniska utvecklingen idag gör det möjligt att bygga en ekologiskt hållbar värld. Den nya teknologin ger möjligheter som kan frigöra samhället från fossilberoende, höja människors livskvalité, arbeta färre timmar och skapa en bättre välfärd. Det som krävs är genomslag för politiska krafter och sociala rörelser som är beredda att se till att den utvecklingen blir av också. För utifrån kapitalismens vanliga logik, kommer de möjligheterna inte förverkligas. Vi i Vänsterpartiet kämpar mot de omoderna och stelbenta ekonomiska intressen som idag hindrar en sådan utveckling. Frihet, trygghet och jämlikhet finns inom räckhåll. Socialismen finns inom räckhåll.

Världen utvecklas snabbt och det gångna århundradet har lärt oss att politisk organisering alltid kan förändra mer än vad som först verkar möjligt. Våra rörelsers viktiga segrar såsom förkortad arbetstid, sexualbrottslagstiftning, rätten till utbildning och den utbyggda välfärden visar hur frigörelse och framsteg kan uppnås genom rörelse. Också reaktionära krafter kan organisera sig och vinna mark, men inte om motståndet är starkare. Det är svårt att förutse framtiden, men det är möjligt att forma den. Våra rörelser kan förändra och om vi samlar många kommer vi att förändra. Socialismen är möjlig.

Det kapitalistiska samhällets motsättningar är tydligare än någonsin och det väcker längtan efter alternativ. Klimatkampen kräver ett stopp för fossilkapitalet och demokratisk styrning av nyckelsektorer i omställningen, men den kapitalistiska ekonomin går i motsatt riktning. Klyftorna i samhället ökar medan eliten berikar sig. Koncentrationen av makt och rikedom sker på bekostnad av gemensamma behov som vård, skola och en levande landsbygd.

När arbetsmarknaden blir otryggare för såväl arbetare som tjänstemän medan arbetsgivarnas profit ökar, är det hög tid att befria människorna från kapitalets nyckfulla intressen och orimliga logik. Alternativet finns: att demokratisera ekonomin och bygga ett samhälle för oss alla, inte bara för några få. Socialismen är nödvändig.

Att Vänsterpartiet är ett socialistiskt parti och kämpar för ett socialistiskt samhälle innebär att vi är en del av en större idégemenskap och rörelse som förbättrar majoritetens livsvillkor och motverkar de orättvisor som kapitalismen skapar. Socialismen både som strävan och system organiserar samhället och ekonomin utifrån demokratiska principer.

Samhället ska utgå från människors behov och vilja till frihet, inte kapitalets. Det innebär att social och ekologisk hållbarhet ska leda samhällets utveckling och planering så att rättigheter såsom god hälsa, trygg arbetsmiljö och jämlika uppväxtvillkor kan skapas och vårdas.

Som visats ovan så finns socialistiska lösningar redan i dagens samhälle. De är skapade av arbetarrörelsens segrar och vilar på solidaritet, gemensamt ansvar för gemensamma omständigheter och bred förankring i demokratiska arbetssätt. Nästan i samtliga fall har de först föreslagits av Vänsterpartiet, och med tiden fått så brett stöd att de kunnat genomföras. Den generella välfärden har byggts upp genom facklig och politisk kamp av arbetarrörelsen och den feministiska

rörelsen. De har inneburit att vi byggt ett samhälle där vi tar hand om varandra i gemenskap. Alla människor har behov av skola, vård och omsorg – därför ska de verksamheterna vara solidariskt och kollektivt ordnade. I ett verkligt jämlikt samhälle kan ingens frihet vara på bekostnad av någon annans. Vår socialistiska strävan innebär också att vi motsätter oss rika länders utnyttjande av människor i fattigare länder och den, imperialistiska ordning och nykolonialism som det globala ekonomiska systemet bygger på. Ojämlikhet och motsättningar mellan grupper och länder försvårar solidariteten och skadar både de som utsätts och grundvalarna för en väl fungerande demokrati, men möjliggör den för kapitalismen nödvändiga exploateringen och konkurrensen. Därför har socialismen alltid handlat om att förena olika slags frigörelsekamper och bygga ett nytt samhälle utifrån det. Socialismen har både som mål och strategi att förena frihet och jämlikhet, eftersom de är förutsättningar för varandra.

EXKURS: Marxistisk teori och historiematerialism

När socialister pratar om kapitalism, socialism, klass och andra maktstrukturer så grundar vi oss ofta på en marxistisk analys av samhället. Marxistiska perspektiv på samhället, människor, kapitalism och framför allt alternativet – det vill säga socialism och kommunism – har förändrats och utvecklats sedan Karl Marx och Friedrich Engels publicerade ”Det kommunistiska partiets manifest” 1848. Men det finns vissa grundelement i det marxistiska och socialistiska tänkandet som består. Ett exempel på det är grundinställningen till samhället och förståelsen av människans relation till världen och andra människor.

En utgångspunkt för marxistisk teori är historiematerialismen – antagandet att man inte kan förstå hur samhällen fungerar utan att se till de materiella förhållanden de vilar på. Marx formulerade en tydlig kontrast mot det filosofiska perspektiv som exempelvis den tyska filosofen Hegel stod för. Hegel såg utvecklingen av människors tankar och idéer som det som formade verkligheten och samhällets utveckling. Marx ”vände” på Hegels teori, och utgick från att de materiella förutsättningarna, produktionens utveckling och organisering – alltså relationerna människor emellan, människors klasspositioner och resurser – var avgörande. Människors idéer och tankar är viktiga, men de formas och begränsas av dessa bakomliggande materiella förhållanden. När den kapitalistiska produktionen omformade samhället såg Marx och andra socialister tidigt att arbetarna och människor på landsbygden, som slet fabriker eller på gårdarna för svältlöner, inte kunde få ett bättre liv enbart genom att människors sätt att tänka förändrades, eller genom att upplysningens ideal spreds. Att utveckla arbetarklassens förståelse av samhället var nödvändigt, men det behövde också leda till att den förändrade samhället – de materiella förhållandena. Samhället behövde organiseras så att alla människor fick rätt till ett drägligt liv där de kunde äta sig mäta och bilda och förverkliga sig själva.

Den historiematerialistiska traditionen utgår från vad Fredrich Engels kallade ”Produktionen och reproduktionen av det omedelbara livet. Detta, igen, är att dubbel karaktär: å ena sidan produktionen av existensmedel, av mat, kläder och skydd och de redskap som är nödvändiga för denna produktion, å den andra sidan, produktionen av människor i sig själva, fortplantningen av själva arten.”

Medan de senare förhållandena har varit viktiga för feministiska analyser av förhållanden mellan män och kvinnor så har den analysen av första förhållandena – produktionsmedlen och produktionsförhållandena – varit det marxister utgått från för att förstå klassamhället och dess utveckling. Men dessa samlade förhållanden är nödvändiga att se till för att förstå och förändra samhällets utveckling.

Hur är resurserna fördelade? Hur är samhället organiserat? Vilka produktionsmedel finns och vem äger dem? Hur hänger egendom och makt ihop? Och viktigast: hur förändrar vi de materiella förhållandena? Det är nämligen här det positiva ligger i marxismen: tron på att det går att förändra. Att förändring blir möjlig genom de förtryckta klassernas kamp för förändring och när nya mer jämlika och demokratiska sätt att organisera produktionen och samhället upprättas.

2. Kapitalismen – och vad som är problemet med den.

Kapitalism är ett samlingsbegrepp för det ekonomiska system som vi i Sverige och större delen av världen lever under idag. Det kapitalistiska systemet har skapat sina egna sociala sammanhang och processer samt sitt eget motstånd vilket beskrevs i korta drag tidigare. Den sociala hierarkin som kapitalismen skapar är ett klassamhälle där varje människas ställning i produktionen blir avgörande för levnads- och arbetsvillkor. Socialister har som sitt yttersta mål att bryta med det både klassamhällen i allmänhet och kapitalismen i synnerhet, för att istället skapa ett fritt, demokratiskt, jämlikt och utvecklat samhälle. Men för att kunna göra det behöver vi veta mer i detalj hur det system vi vill övervinna fungerar. Så vad kännetecknar egentligen kapitalismen?

2.1. Vad är kapitalism?

Att säga att kapitalism är ett ekonomiskt system betyder att det är *ett* specifikt sätt att organisera ekonomin. Det betyder också att det har funnits och kan finnas andra sätt att göra detsamma, kapitalism är bara ett av dem. Andra exempel är feodalism, tributära imperier eller slavekonomier. Alla förenade av att de i grunden är maktordningar där politiken är överordnad ekonomin. De som har den politiska makten tillägnar sig öppet det ekonomiska överskottet från de arbetande klasserna, genom till exempel skatter, dagsverken eller tvång. Det finns normalt fristående handelsmän och viss industri, men dessa dominerar inte det politiska eller ekonomiska systemet. Det kapitalistiska systemet skiljer sig från dessa tidigare system på flera sätt. Man kan urskilja tre aspekter som i samspel utgör grunden till det kapitalistiska ekonomiska systemet.

1. Privat äganderätt.

Kapitalismen förutsätter att producerande företag ägs av konkurrerande aktörer som agerar på något sorts marknad. Dessa har därmed inte bara full auktoritet och bestämmelserätt över vad som ska göras med företagets byggnader, kontor och resurser, utan även över de anställdas arbetskraft. De har helt enkelt all makt över de så kallade *produktionsmedlen*: mark, arbetare, eventuella naturresurser. Det är enbart de personer som äger företaget genom sitt investerade kapital (eller de som agerar på deras uppdrag, som en chef eller

direktör) som har makt att bestämma över hela produktionsprocessen. Dessa personer kallas för *kapitalister*. Detta mycket begränsade monopol på kapitalägande är en av kapitalismens förutsättningar, eftersom systemet inte skulle fungera om det inte fanns många fler löntagare än kapitalägare. Men detta något som konventionella ekonomiska modeller bortser från, när de pratar om ekonomin som ett stort samspel mellan jämställda individer, som bara råkar vara producenter eller konsumenter.

2. Varor produceras för marknader, inte för självförsörjning.

Tidigare levde de flesta människor, även i Västeuropa och Norden, av jorden, och producerade själva livsmedel och andra varor främst för eget bruk och självförsörjning i familjen och på gården. Bara ett visst överskott betalades i skatt eller handlades med lokalt. Men i och med kapitalismens frammarsch förlorade flertalet människor tillgång till produktionsmedlen – det vill säga till mark, skog, djur etcetera – och blev tvungna att sälja sin arbetskraft för lön, som de i sin tur behöver för att köpa varor de tidigare hade producerat själva. Det har i alla tider funnits marknader men det speciella med kapitalismen är att såväl det allra mesta vi producerar som konsumerar numera förmedlas via marknader. Detta leder oss till den tredje centrala aspekten av kapitalismen:

3. Lönearbetet utgör produktionens och arbetets kärna.

Lika mycket som produktionen var riktad mot självförsörjning i tidigare ekonomiska system så var lönearbete en ovanlig försörjningsform då. De flesta arbetade på en gård, oavsett om man ägde den eller inte, för att producera de varor man behövde för att överleva. Det fanns lönearbete redan under medeltiden eller tidigare, främst i större städer eller gruvor osv, men det utgjorde aldrig den vanligaste anställningsformen. Detta förändrades radikalt med kapitalismens genombrott. När det stora flertalet människor förlorade kontrollen över produktionsmedlen blev lönearbetet en förutsättning för att man skulle kunna handla och konsumera – för att kunna försörja sig och överleva. Det betydde dock även att den största delen av produktionen i samhället blev beroende av lönearbete – och lönearbetare – vilket i sin tur skulle komma att ge arbetarklassen ett starkt maktmedel den dag den började organisera sig.

Att ägande av produktionsmedlen under kapitalismen är ett monopol begränsat till några få gör alltså att lönearbetet och marknaderna blir dominerande faktorer i ekonomin – inte bara företeelser bland andra. Om du inte har tillgång till

produktionsmedel måste du sälja din arbetskraft på marknader. Majoriteten av befolkningen blir därför ekonomiskt beroende av och underordnade kapitalägarna.

Privat äganderätt, produktion för marknader – inte för självförsörjning – och lönearbete som huvudprincip, är alltså fundamentala faktorer under ett kapitalistiskt produktionssätt. Utifrån dessa tre grundprinciper följer specifika processer som i sin tur skapar kapitalismens maktstrukturer. En av dessa processer är den för kapitalistiska företag nödvändiga exploateringen av resurser och mänsklig arbetskraft.

Kapitalismens grundkonflikt

Kapitalismen bygger på en hierarkisk organisering av produktionen. Den som har tillräckligt mycket kapital kan investera i resurser, infrastruktur och personal och får därmed makten att styra över allt som rör just denna investering. Det betyder att kapitalister har makten att anställa eller avskeda arbetskraft utifrån sina egna behov. Går produktionen bra får folk stanna, går det trögt kan många få sparken. Enskilda arbetare har knappt något som kan matcha denna maktresurs. Många liberaler skulle hävda att även arbetare kan bestämma själva om de vill arbeta eller inte: ”det står varje individ fritt att välja att arbeta någonstans eller att söka andra jobb”. Det är tveklöst så att individer har rätt att välja fritt. Problemet är dock att – till skillnad från kapitalistens maktutövning när det ska anställas eller avskedas – arbetare riskerar att förlora hela sin inkomst och därmed förutsättningar att överhuvudtaget överleva i ett kapitalistiskt samhälle. Kapitalisten behöver inte ta sådana risker. Kapitalisten kan välja att sälja eller investera i andra företag om produktionen på ett ställe skulle stagnera. För arbetare finns sällan något alternativ till lönearbete. I verkligheten betyder det i de flesta fallen att arbetare tvingas ”välja” att arbeta, även om det innebär dåliga villkor och usla löner, om det inte finns något alternativ. Denna situation speglar en extrem ojämlikhet i maktresurser mellan kapitalister och arbetare. Denna maktstruktur blir ännu tydligare när vi kollar på fördelningen av inkomsten från produktionen. Både kapitalisten och arbetaren får sina inkomster från att sälja varor som man producerar.

Inkomster och vinst – dold exploatering

Men detta ekonomiska tvång är till skillnad från det politiska tvånget att arbeta åt andra, som funnits i tidigare historiska system, inte uppenbart. Människor ”väljer” ju att sälja sin arbetskraft, och därmed att dela med sig av frukterna av sitt arbete. Även om valet är illusoriskt så är den exploatering detta medför inte så uppenbar som tidigare i historien. När flertalet människor inte längre har tillgång till och makt över produktionsmedlen det vill säga mark, resurser, verktyg och arbetskraft då dessa har tagits över och kontrolleras av ett fåtal kapitalister genom den privata äganderätten uppstår situationen att de flesta människor nu måste sälja sin arbetskraft till kapitalister för att kunna försörja sig. Innan kapitalismen slog igenom försörjde sig alltså flertalet människor själva. I den kapitalistiska ekonomin kommer försörjningen istället från inkomsten som man får för sitt lönearbete. Den måste användas för att köpa varor till exempel mat, bostad eller kläder, på marknader.

I ett sådant system är det svårare än tidigare att se var makten egentligen ligger, och vems fel det egentligen är när människor står utan försörjning. ”Marknaden” framstår som en anonym kraft som står ”ovanför” samhället, inte som ett maktförhållande mellan arbete och kapital (och konventionella nationalekonomer och högermänniskor ser det precis så också). Detta kallas för alienation. Arbetaren alieneras inför sitt arbete, som hen inte längre kontrollerar produkten av. Men hela samhället alieneras också inför sig självt, när det blir oklart var makten egentligen ligger, och vilka krafter som egentligen styr samhällsutvecklingen.

Kapitalisten får sin inkomst från att sälja de varor som produceras i företaget. I fördelningen av inkomsten från försäljningen blir det tydligt hur kapitalismens maktstruktur fungerar och reproduceras.

Kapitalisten investerar i ett företag med kapital eller pengar hen har fått av tidigare produktion, arv eller gåvor eller liknande. Hen köper infrastruktur, byggnader, maskiner och arbetare – allt som behövs för att producera en viss vara. Efter en viss period – säg ett år – måste de pengar som hen har investerat har kommit tillbaka genom försäljningen för att produktionen ska åtminstone gå runt även framöver. Om försäljningen drar in exakt lika mycket pengar som kapitalisten har investerat i början blir det dock inte något över till kapitalisten själv i inkomst samtidigt som det inte finns möjlighet att utöka produktionen

eller investera i nya maskiner eller produktionssätt. Därför måste företaget generera *vinst* – alltså mer än det som ursprungligen har gått in i produktionen.

Vinst kan bara genereras om det som företaget får in i pengar från försäljning överstiger produktionskostnaderna. Dit räknas självklart lönekostnaderna för de arbetare som producerar varorna eller tjänsterna. Företag och dess ägare måste sträva efter vinst i ett kapitalistiskt system för att kunna växa och därmed utkonkurrera andra företag på marknaden. Kapitalisten, alltså ägarens, intressen och behov står därmed i grundläggande motsats till arbetarnas intressen och behov. En löneförhöjning eller en arbetstidsförkortning för arbetarna betyder samtidigt att företagets vinstmarginal minskar. När ägarna däremot börjar utöka arbetstiderna eller minska lönerna för att minska produktionskostnaderna alternativt att höja produktionen, inskränker det i sin tur arbetarnas möjligheter till en god försörjning och bra levnads- och arbetsvillkor. Vinst förutsätter att arbetare producerar mer i värde än de själva får tillbaka som lön. Det kallas för exploatering. De värden som arbetare skapar hamnar under ägarnas kontroll medan arbetarna får bara tillbaka en del av just det värdet. Ju större makt och kontroll ägarna har över produktionen desto större blir exploateringen och desto mindre arbetarnas andel. Kapitalet – ägarna – har den avgörande kontrollen över just produktionsmedlen och därmed alltid en fördel gentemot arbetarna. Hur stor denna fördel är beror på styrkeförhållandena i samhället. Om arbetstagare är oorganiserade och bara säljer sin arbetskraft som individer samtidigt som exempelvis arbetslösheten är hög, är det lätt för ägarna att pressa arbetare och minska löner.

Exploateringen som kapitalismens grundprincip blottlägger en inbyggd konflikt mellan arbete och kapital – den enas vinst är den andres förlust.

Denna inbyggda konflikt mellan arbete och kapital är alltså konsekvensen av kapitalismens maktstruktur som uppstår och reproduceras i den kapitalistiska produktionsprocessen. Den bygger på en ojämlikhet mellan kapital och arbete som nämnds tidigare där några få kan äga hela företaget och där flertalet är tvunget att sälja sin arbetskraft för att överleva. Den samhällsstruktur som uppstår i och med detta kallas ofta för klassamhället då människors position i produktionsprocessen, alltså deras klass, strukturerar deras liv och samhället i stort. Vi ska nu kolla lite närmare på hur klass kan definieras, hur klassamhället har sett ut och hur det påverkar människors liv i Sverige och globalt.

2.2. Klass och klassamhället

Klass är något många av oss har hört många gånger i olika sammanhang. Det pratas ofta om hur klassbakgrund påverkar elevers prestation i skolan eller var olika samhällsklasser bor och vad de konsumerar. Att vårt samhälle är i grunden strukturerat och präglat av klass och dess konflikter gör det till ett klassamhälle.

Men hur kan klass definieras? Och hur ser klassamhället ut i dag?

Kort sagt är klass en position i produktionsprocessen som är grundläggande för den centrala konflikten i ett kapitalistiskt system: konflikten mellan arbete och kapital.

Ur partiprogrammet (tom 2020)

”Vi lever i ett världsomfattande klassamhälle. Klassuppdelningen bygger på människors olika förhållande till produktionen av varor och tjänster. Den stora majoriteten av världens kvinnor och män tjänar sitt uppehälle genom att lönearbeta – sälja sin arbetskraft – i privata företag eller i den offentliga sektorn … Mot dem står borgarklassen. Det är den lilla minoritet som äger och kontrollerar kapital i en sådan utsträckning att det ger en avgörande makt över samhället. De bestämmer över produktionen och kontrollerar andras arbete och de värden som det skapar.”

Den klassiska marxistiska klassanalysen utgår just från två samhällsklasser: arbetarklassen och borgarklassen. Medan arbetare är tvungna att sälja sin arbetskraft för att överleva kan borgarklassen eller kapitalister som de också kan kallas köpa både arbetskraft och resurser för att låta arbetare producera varor eller tjänster. Detta för kapitalismen grundläggande maktförhållande har beskrivits ovan.

I grunden handlar klass just om den makt och det inflytande människor har över sitt arbete, över andras arbete och därmed över sin livssituation. Under 1800-talets kapitalism hade de flesta som sålde sin arbetskraft knappt någon makt eller något inflytande över sitt arbete eller sina arbetsuppgifter överhuvudtaget. Det var nästan fritt fram för kapitalister att anställa, sparka, sänka löner eller öka arbetstimmar. Och det utnyttjades. Arbetare kunde inte säga emot då de lätt kunde ersättas av någon annan – eller det var i alla fall det argument som kapitalister använde för att få så mycket arbetskraft för så lite pengar som möjligt. I behovet och styrkan av att gå samman och organisera sig växte sig dock arbetarrörelsen starkare för att utmana kapitalisternas makt över flertalet människors arbete och liv. Arbetarrörelsens kollektiv gjorde att argumentet om att kunna ersätta arbetare inte bet lika lätt längre. Löner kunde inte längre sänkas och arbetstimmar inte längre utökas utan att kapitalister konfronterades av arbetarrörelsen som i sin tur började kämpa för fler rättigheter, bättre villkor, löner och kortare arbetsdagar. Det är det som kallas för klasskamp.

Klass som position och intressegemenskap

Klasskamp bygger på att det finns motstridiga intressen i samhället som kämpar om utrymme, makt och inflytande och som utgår från just klassernas position i samhället. Klass betyder därför inte bara att man delar en liknande position i produktionen med andra i samma klass. Klass beskriver i grunden även en intressegemenskap i den grundläggande konflikten mellan arbete och kapital. Men här är det viktigt att betona skillnaden mellan att objektivt vara del av en klass – en klass i sig – exempelvis genom att arbeta i ett arbetaryrke eller genom att driva ett företag och att leva sin klass i praktisk handling – en klass för sig.

Både arbetarklassen och borgarklassen har specifika intressen i klasskampen som står emot varandra. Med det sagt så betyder det inte att denna intressegemenskap mynnar ut i praktisk gemenskap eller organisering i partier, fackföreningar eller andra organisationer. Men en klass eller intressegemenskap delar vi alla som delar samma position i produktionen oavsett om vi omsätter denna i praktisk handling. Det är det som kallas *klass i sig*. Att organisera en specifik klass för sina intressen – så som arbetarrörelsen gjort – är däremot att gå steget från en klass i sig till en klass för sig. Det är det som socialister alltid har sett som sin främsta uppgift.

Att gå detta steg förutsätter dock att det finns en förståelse för vilka klasser som finns och hur dessa präglar människors liv. Och även om den grundläggande konflikten mellan arbete och kapital fortfarande är aktuell – nästan 200 år efter Karl Max första skrivningar – så har klassamhället och dess klasser förändras. Att förstå denna förändring är grunden för att förstå klasser i sig och kunna ta steget till en klass för sig även i dag.

Klassamhället och ”medelklassen”

Vi lever fortfarande i ett klassamhälle men som nästan allting annat i samhället har även klasser och relationen mellan dem förändrats sedan kapitalismens och arbetarrörelsens tidiga dagar. I dag är det ovanligt att enbart peka ut arbetare och borgarklassen/kapitalister. Många människor definierar sig själva kanske som ”medelklass”, även en del som har ganska renodlade arbetaryrken, eller så har man hört talas om just medelklassen eller ”medelklassområden”. Hur passar

”Medelklass” eller ”mellanskikt”?

Vi använder begreppet mellanskikt då det i grunden bara finns två klasser: arbetarklassen och borgarklassen. Det finns däremot människor som har motstridiga positioner i klassamhället – de delar vissa av arbetarnas och vissa av borgarklassens erfarenheter och förutsättningar. De tillhör mellanskiktet och kan alliera sig både med arbetarklassen och borgarklassen.

”medelklassen” in i vår förståelse av klassamhället – vår klassanalys? I det klassamhälle vi lever i idag finns det grupper som befinner sig mellan kapitalismens två huvudklasser, arbetarklass och borgarklass. Dessa utmärks av att de har motsägelsefulla erfarenheter av klassamhället, eftersom de har positioner i produktionen av varor och tjänster som dels liknar arbetarklassens, dels borgarklassens positioner. Personer i medelklassen eller ”mellanskiktet” är tvungna att sälja sin arbetskraft precis som arbetare, men de har ofta större inflytande över sitt eget arbete, och ibland även över andras arbete. I många fall delegeras makt och inflytande från företagens eller organisationens ledning till personer i mellanskiktet. Chefer, verksamhetsledare och högre tjänstemannayrken kan delas in i detta mellanskikt. Men även ”professionerna” så som lärare, läkare, poliser eller sjuksköterskor kan räknas till mellanskiktet då de ofta har större utrymme för självbestämmelse (autonomi) och inflytande på arbetsplatsen än arbetare. Småföretagare ses ofta också som en sorts ”medelklass”. De kan ha makt över andras arbete, och äger själva sina företag. De brukar därför inte definieras som mellanskikt, men de arbetar normalt själva i sina företag, ofta under villkor som påminner om arbetarklassens eller mellanskikten, och är ofta beroende av större företag.

Det kan alltså skilja mycket i makt, autonomi och inflytande mellan olika yrken inom ”medelklassen”. Även om medelklass är ett begrepp som är lätt att använda då alla förstår (ungefär) vad det betyder, är det i alla fall analytiskt bättre att tala om ”mellanskikt” som – till skillnad från ”medelklass” – inte suggererar en intressegemenskap som kan likställas med arbetarklassens eller borgarklassens. Vårt partiprogram beskriver mellanskiktets positioner i produktionen och i konflikten mellan arbete och kapital så här:

> Mellan kapitalismens båda huvudklasser finns det grupper med motsägelsefulla erfarenheter av klassamhället. Högt uppsatta administratörer är inte i första hand ägare, men har stor makt över andra och får ofta representera borgarklassen genom att fatta ekonomiska beslut som påverkar tusentals människors liv. På liknande sätt är till exempel utövare av akademiska professioner och högre tjänstemän inom offentlig sektor lönearbetare med stort inflytande över sin egen arbetssituation eller över andras arbete. Egenföretagare och småföretagare tillhör varken borgarklassen eller arbetarklassen, men lever ofta under förhållanden som liknar arbetarklassens. De är ofta beroende av storföretagens beslut. Många har tvingats till privatföretagande för att kunna försörja sig. Grupper som tidigare var lönearbetare, till exempel inom offentlig sektor eller byggnadsindustri, pressas att i stället sälja

sin arbetskraft som egenföretagare. Många tjänstemän får en situation som alltmer liknar arbetarklassens. Yrken som tidigare innebar hög social status och erbjöd ett visst mått av frihet har blivit mer disciplinerade och industrialiserade. Dessa mellanskikt har ett långsiktigt intresse av att alliera sig med arbetarklassen för att bryta storfinansens makt.

Det finns tydliga tendenser i vårt samhälle som gör att stora delar av mellanskiktet – så som partiprogrammet antyder – kommit att dela allt fler av arbetarklassens intressen och skulle vinna på att alliera sig med arbetarklassen i konflikten mot kapitalägarna och arbetsköparna. Dessa tendenser visar sig i det minskande inflytande över den egna arbetssituationen och professionen – till exempel på sjukhus eller i skolor där anställda har blivit alltmer tidspressade, deras arbete alltmer detaljstyrt av ledningen och där utrymmet för det egna kunnandet har krympt rejält. Klass påverkar alla människor i vårt samhälle, på olika sätt, inte bara arbetarklassen.

Hur stora är de olika klasserna i Sverige?

Hur stora är samhällsklasserna i Sverige? Att räkna hur många människor som ingår i en klass är svårare än man tror då den tillgängliga statistiken inte direkt speglar en marxistisk definition av klass utifrån yrke/position på arbetsmarknaden, inklusive mått av kontroll och inflytande över det egna och andras arbetet. Att ta fram ”klasstrukturen” – alltså fördelningen av befolkningen i olika klasser i ett samhälle – kräver därför alltid en uppskattning, inte en exakt vetenskap. Det ger dock trots allt en fingervisning på hur klassamhället är organiserat.

Ofta beräknas klasstrukturen utifrån människors fackliga medlemskap – alltså att arbetare är alla LO-anslutna samtidigt som tjänstemän är TCO och SACO-anslutna arbetstagare. Det är dock förenklat eftersom det inte fångar alla aspekter: yrke, inflytande och makt på arbetsplatsen och över arbetsuppgifter. Många tjänstemän i TCO har till exempel otrygga anställningar och lite inflytande över sin arbetssituation, liksom många LO-arbetare. Dessutom är många löntagare inte med i facket.

2018 tog den fackliga tankesmedjan Katalys fram en uppdaterad klassanalys för Sverige utifrån yrke och utbildningskrav för dessa (=inflytande över arbetsuppgifter) som tagits fram med hjälp av siffror från Statistiska Centralbyrån (SCB).

Katalys klassanalys kategoriserade människor som arbetarklass, mellantjänstemän, övriga tjänstemän och företagare. Eftersom inflytande och makt över arbetsuppgifter ses som avgörande ingår lägre tjänstemän där i gruppen ”arbetarklass”. Därmed speglar denna klasstruktur verkligheten en smula bättre än en klassanalys gjord enbart utifrån fackligt medlemskap. Som sagt, många lägre tjänstemän delar arbetares villkor på arbetsplatser/arbetsmarknaden och har därmed mer gemensamt med ”LO-arbetare” än med högre tjänstemän i ledande positioner.

De riktiga stora kapitalägarna – med överlägset mest makt och betydligt högre inkomster än ovanstående grupper – är dock mycket färre, ca 1% av befolkningen, med en egen elit inom sig själva med ännu mycket högre inkomster och ännu mer makt. Mer om dem längre fram.

Här ser vi klasstrukturens utveckling från mitten av 1980-talet till 2015 – 2016 (senaste siffrorna):

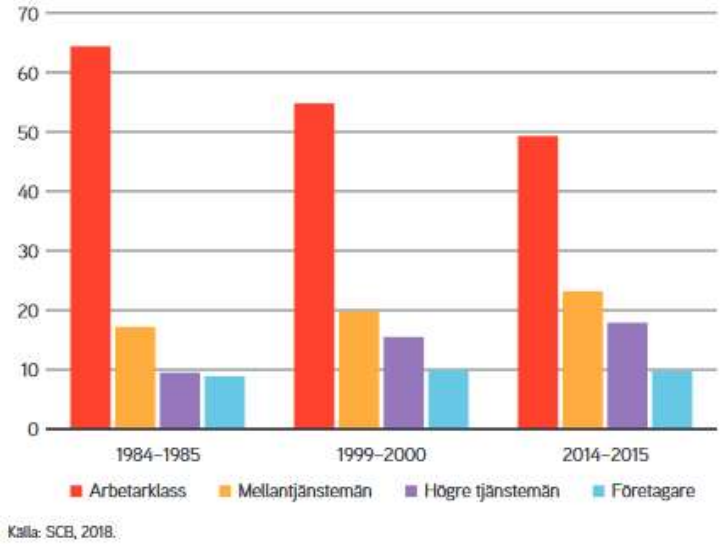

Källa: Ahrne, Stöber, Thaning, *Klasstrukturen i Sverige*, Katalys no. 59, *https://www.katalys.org/publikation/no-59-klasstrukturen-i-sverige-struktur-klass-och-inkomster-kontinuitet-och-forandring-1985-2015/.*

Som vi kan se har arbetarklassens andel av alla anställda i Sverige minskat sedan 1980-talet. Men den har alltså inte alls försvunnit, utan förblir den med stor marginal enskilt största klassen i Sverige 2015-2016. Samtidigt som många med tjänstemannayrken fått arbetsvillkor som allt mer liknar arbetarklassens. Dessutom har arbetarklassen vuxit på global nivå, i takt med att fattigare länder industrialiserats och dessutom mycket industriproduktion som tidigare fanns i länder som Sverige också flyttats dit. Mer om detta nedan under rubriken ”Det globala klassamhällets hierarki och logik”.

Klass påverkar vår inkomst

I ett klassamhälle bestäms mycket i människors liv av vilken klass man själv tillhör. Klass speglar inte bara ens möjligheter till inflytande eller makt över sitt arbete utan även möjligheter att påverka ens livssituation på olika sätt. Då ett klassamhälle byggs kring en kapitalistisk produktion av varor och tjänster krymper eller växer dina möjligheter att ta del av dessa varor och tjänster beroende på klasstillhörighet. Har du lite eller inget inflytande över ditt arbete, eller saknar arbete, får du i ganska begränsad utsträckning del av de varor, tjänster eller möjligheter som produceras i vårt samhälle. Annat är det för de som befinner sig i en gynnsam position i produktionsprocessen. Äger du kapital

eller innehar du en hög ledande position har du tillgång till resurser som kan användas för att köpa varor och tjänster. Din klass påverkar helt enkelt i allra högsta grad din inkomst – alltså pengar som du behöver för att handla både livsnödvändiga och andra varor och tjänster. Det är naturligtvis inte bara din klass som avgör din inkomst – även ditt kön och ursprung har idag stor inverkan på detta men ofta i samverkan med klass. Vi återkommer till hur klass samverkar – och inte – med andra maktstrukturer såsom könsmaktsordningen och rasism. I detta kapitel ska vi fokusera på just klass. I en stor klassutredning tog den fackliga tankesmedjan Katalys fram inkomststatistik efter klass.

Tabell X. Källa: https://www.katalys.org/wp-content/uploads/2018/06/No-20.-Klasstrukturen-i-Sverige.pdf (s. 27).

SEI	MÄN		KVINNOR	
	Absoluta inkomster	Andelar (procent)	Absoluta inkomster	Andelar (procent)
Ej facklärda arbetare	~238400	55,8	~202400	47,4
Facklärda arbetare	~272000	63,6	~219900	51,5
Lägre tjänstemän	~301900	70,6	~250800	58,7
Mellantjänstemän	~349200	81,7	~296700	69,4
Högre tjänstemän			~366500	85,8
Högre tjänstemän (referenskategori)	**~427400**	**100**	**~366500**	**100**

Källa: Data från SCB/ULF och är avgränsad till 16–64 åringar som har arbete som huvudsaklig sysselsättning. Skattningarna motsvarar medelvärden för respektive kategori och är avrundade till ental. Samtliga inkomstandelar baseras på referenskategorin: Högre tjänstemän (män).

I tabell X kan man se inkomst efter klass och kön i relation till manliga högre tjänstemän (som är referenskategori, alltså ”100 procent”). Det ger oss en tydlig bild på hur ojämlikt inkomsterna är fördelade mellan löntagargrupperna i vårt samhälle. Enligt dessa siffror har en facklärd kvinnlig arbetare bara dryga 50 procent av den inkomst en manlig högre tjänsteman har. Det blir också tydligt att både klass och kön spelar in – kvinnor har lägre inkomster än män i alla klasser.

”Den härskande klassen” – den rikaste procenten

Ändå visar ovanstående siffror bara delar av klassamhället. De rikaste eliterna av kapitalägarna, den rikaste procenten, har betydligt högre inkomster, och därmed makt över den politiska ekonomin i Sverige, som kan ses nedan. Stapeln längst till vänster visar alltså inkomsterna för olika inkomstgrupper, med de lägsta inkomsterna till vänster och de högsta till höger. Som synes så har även de nästan rikaste, den 95:e percentilen, bara drygt en fjärdedel av de inkomster den översta fjärdedelen har. Den rikaste procenten, den svenska överklassen, har med andra ord dramatiskt mycket högre inkomster än alla andra.

https://www.katalys.org/wp-content/uploads/2018/06/No-20.-Klasstrukturen-i-Sverige.pdf s 29.

Figur 13. **Percentilgrupper relativt topp 1 procent (disponibel inkomst), 2015. Förvärvsarbetande, 20–64 år.**

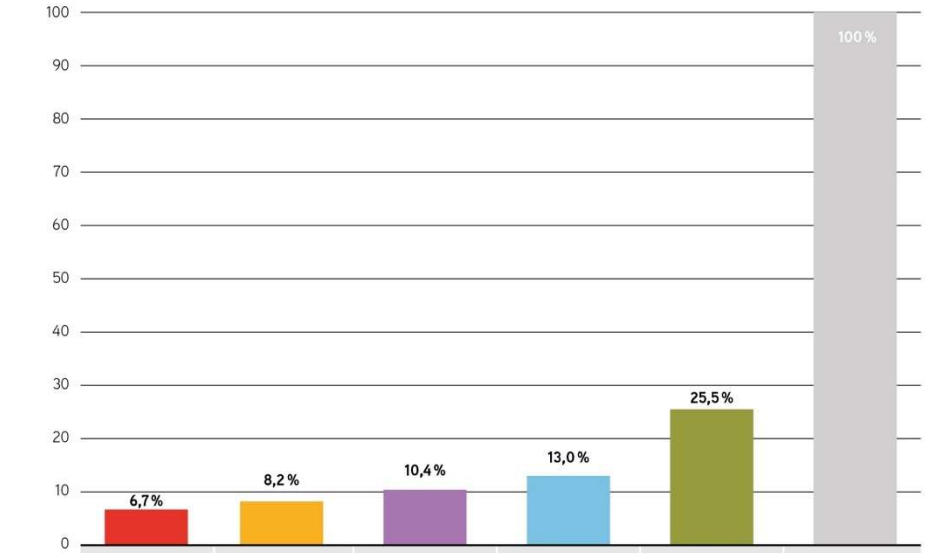

Källa: Data från SCB, Inkomst- och taxeringsregistret (IoT). Populationen är avgränsad till 20–64 åringar som förvärvsarbetar.[35]
Samtliga inkomstandelar är relativt referenskategorin: Topp 1 procent i inkomstfördelningen.

Men även inom denna lilla elit finns det en elit, som framgår av grafen nedan. Den rikaste tusendelen har alltså ytterligare nästan fyra gånger så höga inkomster som den rikaste procenten i övrigt.

https://www.katalys.org/wp-content/uploads/2018/06/No-20.-Klasstrukturen-i-Sverige.pdf s 31.

Figur 14. **Percentilgrupper relativt topp 0,1 procent (disponibel inkomst), 2015. Förvärvsarbetande, 20–64 år.**

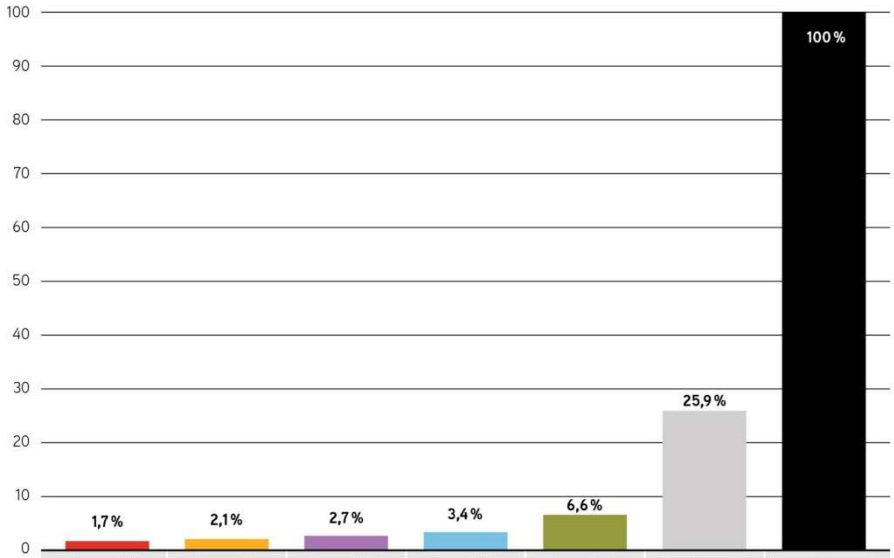

	Percentil 5	Percentil 10	Percentil 25	Percentil 50 (median)	Percentil 95	Topp 1 procent	Topp 0,1 procent (referenskategori)
Intervall	p_4–p_5	p_9–p_{10}	p_{24}–p_{25}	p_{49}–p_{50}	p_{94}–p_{95}	p_{99}–p_{100}	$p_{99,9}$–p_{100}
Absoluta inkomster	145 584 kr	176 842 kr	225 397 kr	280 963 kr	550 770 kr	2 161 791 kr	8 348 464 kr

Källa: Data från SCB och Inkomst- och taxeringsregistret (IoT). Populationen är avgränsad till 20–64 åringar som förvärvsarbetar. Samtliga inkomstandelar baseras på referenskategorin: Topp 0,1 procent i inkomstfördelningen.

Inkomsterna hos dessa små eliter av kapitalägare och ledande direktörer återspeglar normalt den underliggande makten som ligger hos denna lilla överklass som – med stöd och hjälp av många av de högre och mellantjänstemännen – utövar en avgörande makt (även om den som vi ska senare också påverkas starkt av statens politik) över den svenska politiska ekonomin.

Klass påverkar vår välfärd

Tillgång till samhällets varor och tjänster är alltså ojämlikt fördelade framför allt beroende på människors klass. Särskilt problematiskt blir denna ojämlikhet när livsnödvändiga varor och tjänster blir föremål för en kapitalistisk marknadslogik – alltså när sådana varor och tjänster som behövs för att kunna överleva och leva ett bra liv i vårt samhälle behöver köpas på oreglerade marknader där de med mer pengar och resurser har enorma fördelar. Det finns

Klass – på liv och död.

Om man utgår ifrån utbildningsbakgrund som klassmarkör finns det tydliga skillnader i livslängd mellan människor utifrån klass i Sverige i dag. Klass bestämmer hur länge vi lever. Och skillnaderna har ökat de senaste åren.

Enligt Karolinska institutet skiljer det sig 18 år i medellivslängd mellan en lågutbildad person i det rika Danderyd (Stockholm) och en kortutbildad person i förorten Vårby (Huddinge).

Generellt har skillnaderna i medellivslängd mellan de rikaste och de fattigaste ökat. De rikaste 10 procenten bland kvinnor lever i dag sju år längre än den fattigaste tiondelen. Bland män lever de rikaste 10 procenten hela nio år längre än den fattigast tiondelen.

Källa: Wingborg (2018), *Klassamhället och döden*, Katalys no. 58, https://www.katalys.org/wp-content/uploads/2018/04/No-19.-Klassamh%C3%A4llet-och-d%C3%B6den.pdf

många exempel men tydligast blir det när det kommer till grundläggande sociala behov som mat, skola, vård, omsorg, bostad eller el och värme. Att ha ett tak över huvudet borde vara en social rättighet som samhället garanterade för alla som bor i det. Men i dag är det framför allt din plånbok som avgör om du kan få en bostad, var du får bo och hur mycket av din inkomst du lägger på hyran eller bostadslånet. Lika lite som en bostad borde andra välfärdsområden vara tillgängliga för fria marknadskrafter. Skola, vård och omsorg bör finnas till för människor och för att möta grundläggande behov i vårt samhälle. Vilken bakgrund du har borde därför inte spela någon roll i en demokrati. Alla barn, oavsett bakgrund, bör ha tillgång till samma bra utbildning och detsamma gäller de av oss som blir sjuka då och då. Deras plånbok bör inte avgöra om eller vilken slags vård de får. Tyvärr spelar människors klassbakgrund stor roll när det kommer till tillgång till utbildning eller vård i dag. I vissa länder är detta helt uppenbart: när välfärden till stora delar är privatfinansierad som i USA finns det ett direkt samband mellan din klassbakgrund och din utbildning, vård eller omsorg. Beroende på dina tillgångar kan du helt enkelt köpa dig bättre vård, försäkringar eller utbildningar. I Sverige är situationen lite mer komplicerad då både utbildning och vård är till stor del skattefinansierade och därmed ”lika för alla”. Men även här har välfärden mer och mer blivit till en marknad för det privata näringslivet. I dag utgör vinstdrivande företag en stor del av de som driver skolor, vårdcentraler eller äldreomsorgen. Visserligen är välfärden fortfarande skattefinansierad men hur och var dessa privata aktörer etablerar sig bestäms av marknaden – av vilka patienter eller elever som är mest lönsamma att vårda/utbilda. Detta leder till att exempelvis privata vårdcentraler etablerar sig i områden där det bor många fler med hög inkomst och bra hälsa medan områden med låg inkomst och hög sjukandel lämnas efter. Vägen till vårdcentralen eller till en bra skola blir alltså längre och mer komplicerad ju mindre pengar du har. Samtidigt matchar inte etableringen av privata vårdcentraler människors behov alls – de som är friskast har lättast tillgång till vård medan de som skulle behöva vård allra mest får det svårare och svårare. Allt medan de som äger välfärdsföretag kan göra stora vinster på skattepengar.

Men det är inte bara i hur välfärden drivs som klassamhället och ojämlikheten blir tydligt. Människors klassbakgrund bestämmer i hög grad vilken slags utbildning de får och hur de mår.

Elevers klassbakgrund – här mätt i föräldrarnas utbildningsnivå – påverkar fortfarande deras egen utbildningsbana. Det är tydligt svårare för ett barn vars föräldrar inte gått på universitet att själv gå på universitet än för barn till akademiker. Därmed blir klass även något barn ärver från sina föräldrar.

Klass påverkar hur länge vi lever

Klass är även avgörande för människors hälsa och deras livslängd. Ju kortare utbildning du har desto kortare liv lever du och desto sämre hälsa har du i genomsnitt i Sverige i dag. I Stockholm skiljer nästan 18 år i medellivslängd mellan en lågutbildad person i ett av Stockholms rikaste områdena Danderyd och en person med kort utbildning i ett av Stockholms fattigare områdena Vårby Gård. 18 år.

Det finns tydliga skillnader i medellivslängd beroende på människors inkomst och utbildning samt kön. Tiondelen kvinnor med högst inkomster lever i genomsnitt sju år längre än tiondelen med lägst inkomster (2015). Bland män är klassklyftan i medellivslängd ännu större: här lever tiondelen med högst inkomst nio år längre än tiondelen med lägst inkomst. Sett till utvecklingen över tid så ökar dock medellivslängden för alla grupper, förutom för tiondelen kvinnor som tjänar minst. För dem verkar utvecklingen stå stilla. Klass och kön är helt enkelt avgörande för hur länge människor i vårt samhälle lever.

2.3. Kapitalismen och klassamhället på global nivå

Samtidigt som andelen arbetare har minskat i Sverige och andra rika länder, så har arbetarklassen på global nivå vuxit, bland annat i takt med att många industrijobb har flyttat till länder i Syd och Öst. Men som framgår av siffrorna nedan, tagna från ett samarbetsprojekt mellan fackliga rörelser och akademiker i Nord och Syd, och publicerade i boken *Labour and the Challenges of Globalization* (Lindberg m.fl., 2008, proportionerna ser ungefär likadana ut idag) så har utvecklingen där i övrigt både skillnader och likheter med den i rika länder som Sverige. I hela världen har andelen människor med otrygga arbetsförhållanden och/eller informella arbeten ökat (betecknade som ”precarious”, till skillnad från ”stabilized” nedan. Men medan det handlar om

en växande minoritet i länder som Sverige handlar det om en majoritet som arbetar under sådana förhållanden i fattiga länder.

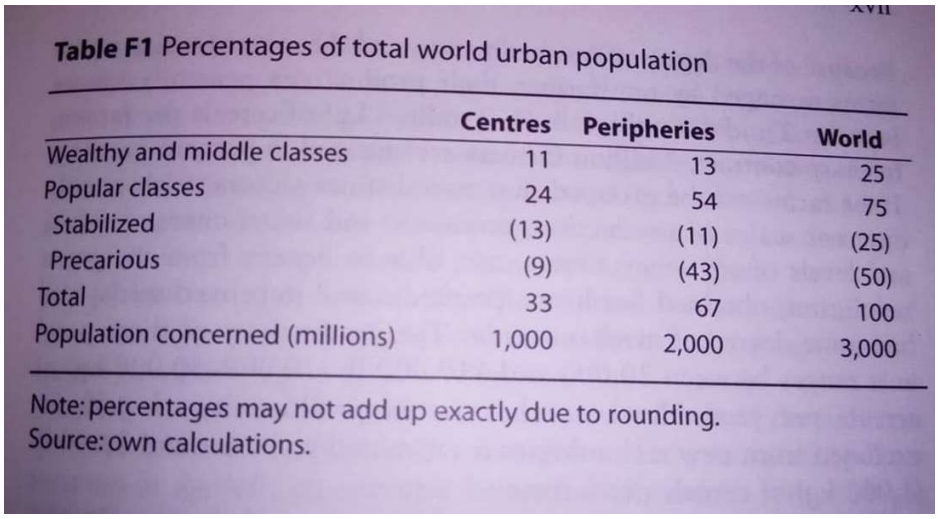

Table F1 Percentages of total world urban population

	Centres	Peripheries	World
Wealthy and middle classes	11	13	25
Popular classes	24	54	75
Stabilized	(13)	(11)	(25)
Precarious	(9)	(43)	(50)
Total	33	67	100
Population concerned (millions)	1,000	2,000	3,000

Note: percentages may not add up exactly due to rounding.
Source: own calculations.

Inte heller avlönas arbetskraften lika i rika och fattiga länder. Som visats tidigare så avgörs fördelningen mellan arbete och kapital av maktförhållanden, inte av någon naturlag. Och av flera skäl som vi återkommer till i stycket om den internationella världsordningen så är maktförhållandena både för arbetarklassen och för det inhemska kapitalet – gentemot kapitalet i de rika länderna – mer ofördelaktiga i de fattigare länderna. I grafen nedan visas hur lönerna i industrin varierar mellan länder. Det är naturligt att det finns en viss variation beroende på produktivitet, arbetarklassens styrka, valutans styrka, och andra faktorer. Men som framgår tydligt nedan så är skillnaderna oproportionerligt stora mellan rika och fattiga länder. Det framgår inte direkt av denna graf men det gäller alltså även mellan samma sorts arbete – och samma produktivitet, alltså även om arbetarna i de respektive länderna producerar lika mycket per timme, och till samma kvalitet. Ändå avlönas sådant arbete normalt mycket lägre i fattigare delar av världen än i rikare. Det är ju hela anledningen till att många företag i rika länder lägger stora delar av sin produktion i fattigare länder.

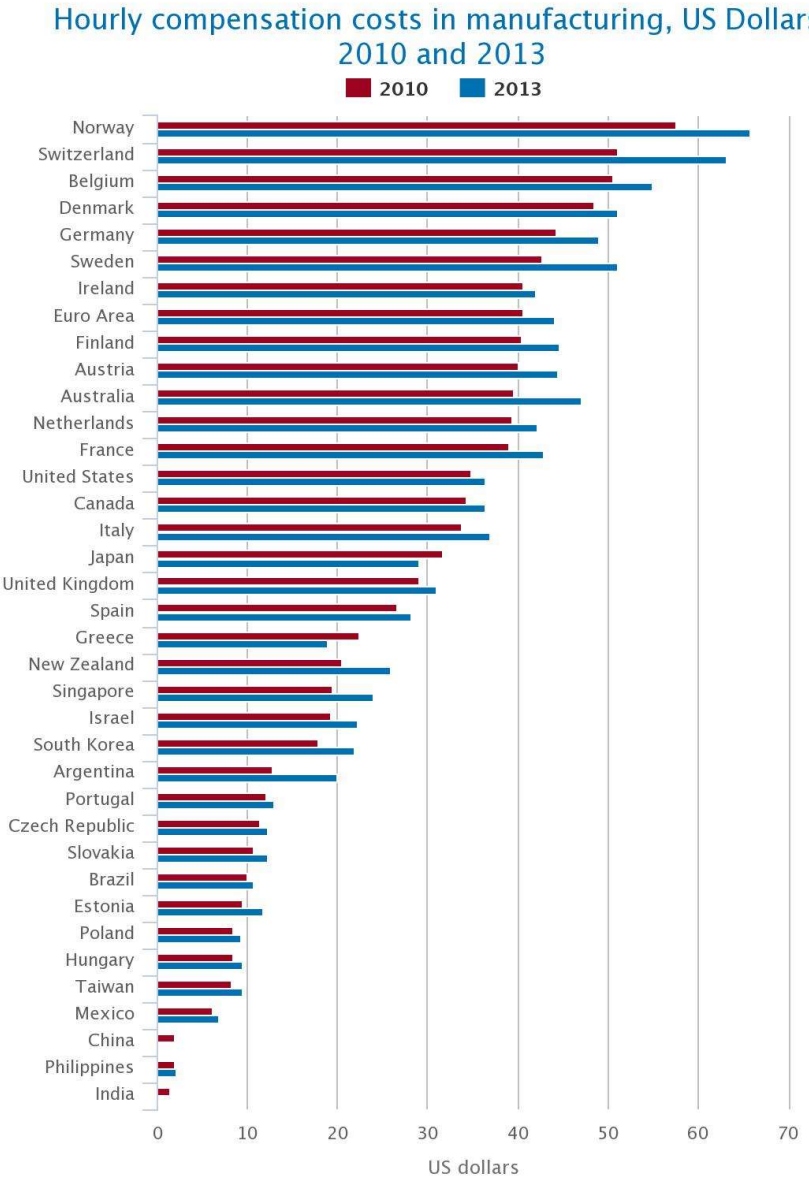

Compensation costs include direct pay, social insurance expenditures, and labor-related taxes. Data for China and India are not strictly comparable with each other or with data for other countries. For complete definitions, country information and a description of data limitations associated with estimates for China and India, see the Technical Notes and Country Notes supplementing this report.
Source: The Conference Board, International Labor Comparisons program

2

Notera att även inom Europa finns dessa delvis ”omotiverade” skillnader, mellan Europas rika och fattiga länder, men också hur lönerna halkar ännu mycket mera efter när vi rör oss även till Asiens stora industriländer som Kina och Indien.

[2] https://www.conference-board.org/images/exchange/hc/uploads/v1/cmp_2013_chart_1.jpeg

Skälen till att kapitalismen fungerar så på global nivå återkommer vi till senare, under avsnittet ”Den underliggande imperialistiska och klimatförstörande världsordningen”. Men sammanfattningsvis kan alltså sägas att arbetarklassen växt snarare än krympt på global nivå, och att detsamma kan sägas om exploateringen av densamma, i alla delar av världen, men särskilt i Syd och Öst. En logisk följd av att kapitalet alltid söker efter sätt att kapa kostnader och att öka sin makt gentemot organiserade arbetare. Detta har till stor del kunnat uppnås genom globaliseringen av industriproduktionen de senaste decennierna, även om denna utveckling inte skapats ensamt av kapitalet i Väst, utan också av statliga policys och ekonomiska aktörers ageranden i Syd och Öst. Och även där har många gånger lönerna pressats uppåt genom fackligt agerande och andra strategier från arbetare och progressiva krafter.

De här globala löneskillnaderna kan alltså kapitalet i rika länder använda för att även försvaga de samlade arbetande klasserna i länder som Sverige, samtidigt som de exploaterar de arbetande klasserna i fattiga länder ännu hårdare. Detta får även stora konsekvenser för klassamhället i rika länder som Sverige. Förutom att arbetarklassens löner och villkor pressas ned av möjligheterna att lägga ut produktion på arbetskraft med lägre löner och svagare rättigheter i andra länder, så gör den här internationella ordningen att både arbetarklass och mellanskikt i fattigare delar av världen tenderar att drabbas hårdare av både

arbetslöshet, otrygghet och fattigdom. Många av dessa söker sig därför till arbete – legalt eller illegalt – i rikare länder som Sverige. I Sverige kan detta ses tydligt i till exempel färjetrafik och bygg- och transportsektorn, där utländsk arbetskraft från länder med lägre löner och svagare villkor används i mycket stor skala. Detta pressar löner och villkor i dessa branscher – och i förlängningen på hela arbetsmarknaden – och försvårar facklig organisering. (källa här), samtidigt som både EU- och svensk lagstiftning begränsar möjligheterna att upprätthålla löner och villkor på arbetsmarknaden ändå.

Även om lönerna fortfarande är högre vid samma produktivitet i Västeuropa, USA och Japan, så har de på flera håll stått stilla eller halkat rejält efter kapitalinkomsterna även där de senaste decennierna, i takt med att globaliseringen tilltagit. I grunden är det helt enkelt både de nationella och de internationella maktrelationerna som avgör utfallet i dragkampen mellan arbete och kapital – och den internationella nivån påverkar den nationella.

Och sist men inte minst så underbygger de här hierarkierna och arbetsdelningarna både globalt och inom länder rasistiska föreställningar om vilka människor som passar till vilka arbeten, hur olika människor värderas och vilka människor i världen som anses ”utvecklade” och inte.

Att klassamhälle ser ut och fungerar så här olika på global nivå har att göra med att kapitalismen på internationell nivå är imperialistiskt organiserad – det vill säga att den bygger på inte bara ekonomiska utan även utomekonomiska, bland annat politiska och militära, maktordningar. Dessa strukturerar även kapitalismens ekonomiska strukturer till de rika ländernas fördel. Detta i sin tur påverkar hur produktionen organiseras på global nivå – hur det globala klassamhället och den globala ekonomin ser ut – och hur mervärde fördelas i den globala produktionen – med andra ord. Vi återkommer till detta, varför det ser ut så och hur och varför det ibland förändras, i stycket om imperialism och den ohållbara världsordningen.

2.4. Klass, kön och rasism – olika men samverkande

Klassamhället är grundat på en maktstruktur som är materiell. Den bygger på människors reella förhållande till produktion och arbete och är därmed mer än bara föreställningar, fördomar eller attityder. Antingen säljer man sin arbetskraft

och behöver då vara lojal mot och lyda sin arbetsgivare när man är på jobbet, eller så kan denne istället anställa andra för att arbeta åt en, och då förloraren löntagaren sin inkomst. Därför går det inte att informera bort klass eller klassamhället eller lösa denna maktstruktur genom exempelvis antidiskrimineringslagstiftning. Ska klassamhället brytas måste man framför allt ändra i de reella maktförhållandena mellan kapital och arbete genom att stärka löntagarnas möjligheter att organisera sig, genomdriva sina krav genom fackligt och politiskt arbete och genom att demokratisera näringslivet. Även den internationella maktordningen bygger på kapitalismen och en specifik och hierarkisk internationell arbetsdelning. Precis som på nationell nivå bygger den på en uppdelning mellan arbete och kapital – men kontrollen över de viktigaste delarna av produktionen och/eller kapitalet finns fortfarande oftast (om än med växande undantag som Kina, Sydkorea och Taiwan, och delvis även andra länder som Indien och Brasilien) i kapitalismens traditionella kärnländer. På den internationella nivån så spelar dock även politiska och exempelvis militära maktförhållanden in, och påverkar hur kapitalismen organiseras. Dessa samlade maktförhållanden påverkar inte minst hur de rasistiska globala strukturerna utvecklas.

Lika lite som klass eller internationella orättvisor kan informeras bort kan andra maktstrukturer i samhället – som könsmaktsordning eller rasism – informeras bort. Dessa strukturer upplevs och diskuteras ofta just som fördomar eller attityder. Det är de förstås också – men om de bara var det hade man kunnat få bort sexistiskt eller rasistiskt förtryck genom informationskampanjer och utbildning. Anledningen till att det inte räcker är att fördomarna och attityderna hela tiden hämtar ny näring ur en materiell verklighet och maktordning som hela tiden reproducerar samma fördomar och attityder. Dessa maktordningar gör att män och kvinnor verkligen gör olika saker och har olika mycket makt, lön och status, vilket i sin tur understödjer och bekräftar stereotypa uppfattningar om kön. Kvinnor har fortsatt huvudansvar för familj och hushållsarbete och tjänar – delvis på grund av detta, delvis på grund av män och kvinnor arbetar med olika sektorer som värderas olika, delvis på grund av ren diskriminering – mindre än män, och har mer sällan chefspositioner än män. Kvinnor utsätts för sexualiserat våld medan män utför 95% av sådant våld. Alla dessa saker bekräftar och reproducerar sexistiska fördomar och attityder. Eftersom kapitalets företrädare vill hålla nere löner, skatter och arbetsvillkor, så bidrar kapitalet till att upprätthålla denna ordning, även om den inte i teorin har

sin grund i kapitalismen, utan i könsmaktsordningen. Ett brott med könsmaktsordningen kräver därför – i praktiken – att båda maktordningarna upphävs.

På liknande sätt fungerar de rasistiska maktstrukturerna, där människor i vissa delar av världen verkligen är mycket fattigare, har mindre makt och utför delvis annat arbete än människor i rikare delar av världen. Och där människor från dessa länder flyr eller arbetskraftsinvandrar till lågstatusjobb i rikare länder, och därför får en svagare ställning i det nya landet. Något som förstärks ytterligare av att människors sociala och politiska rättigheter är beroende av medborgarskap, vilket många arbetskraftsinvandrare inte har/får. De rasistiska strukturerna syns också – som visats ovan – tydligt i och med att liknande hierarkiska strukturer tenderar att reproduceras på svensk arbetsmarknad, där rasifierade grupper, även efter att de fått medborgarskap eller till och med fötts i det nya landet, tenderar att få arbeten med lägre status, makt och löner. Inte bara de som ”kommit sist” till arbetsmarknaden och/eller inte har samma kvalifikationer som infödd arbetskraft – utan också på grund av att rasistiska fördomar och diskriminering gör att rasifierade människor med likvärdig eller bättre utbildning och kvalifikationer ändå har svårare att få jobb/får sämre jobb, än människor som upplevs som ”svenska”. Vilket i sin tur leder till att rasifierade människor blir överrepresenterade i arbetarklassen, bland arbetslösa, i brottsstatiken, och så vidare. Allt detta reproducerar rasifieringen – föreställningen om rasifierade människor är annorlunda och ”sämre” än de människor som upplevs som ”svenska” eller ”västerländska”.

Centralt för ett socialistiskt perspektiv på just samverkan mellan klass, könsmaktsordning och rasism är att vi måste angripa de materiella grunderna för alla maktstrukturer, inte bara attityder eller föreställningar i samhället. Ibland gör vi det genom att ha alla perspektiv med på en gång. Den nordiska välfärdsmodellen – när den fungerade som bäst och utjämnade såväl klass- som könsklyftor – är ett bra exempel på hur det kan gå till i praktiken. Arbetet för full sysselsättning försvårar rasifieringen eftersom färre arbetsgivarna då får svårare att rata grupper på grund av kön eller ursprung. Arbetet för en rättvisare värld är samtidigt ett antirasistiskt arbete, eftersom det visar varför vissa flyr och andra inte, samtidigt som det bidrar till att bygga en värld där fattigdom både försvinner och slutar kopplas till något visst ursprung. Och så vidare. Men ibland behöver man också föra fram perspektiven enskilt och fokusera just på

det. Som när man lagstiftar om kvinnofrid eller förbud mot diskriminering på grund av religion eller ursprung. Det viktiga för ett socialistiskt parti är att komma ihåg att målet är alla människors frigörelse – och vi för att nå det behöver utforma en politik som angriper alla de maktstrukturer som förhindrar det, både när de samverkar och när de inte gör det.

Sammanfattning: Klass – kapitalismens grundläggande maktstruktur

Kapitalismen bygger på en grundläggande maktstruktur där människors position i produktionsprocessen – klass – är avgörande för den makt och det inflytande man som människa har över sitt arbete och därmed sin livssituation. Denna maktstruktur bildar klassamhället. Klass utgör därmed också en potentiell intressegemenskap i konflikten mellan arbete och kapital som är oundviklig i klassamhället. Den kapitalistiska produktionen bygger på att kapitalister – borgarklassen – som har tillräckligt med resurser för att kontrollera produktionsprocesser, kan göra vinster på andra människors arbete. Detta då de sistnämnda måste sälja sin arbetskraft för att överleva (det vill säga för att kunna köpa varor och tjänster som mat eller bostad). Det stora flertalet människor behöver i ett kapitalistiskt system sälja sin arbetskraft och utgör i bred mening arbetarklassen, medan bara ett fåtal är kapitalister och utgör borgarklassen. Grupper med motsägelsefulla erfarenheter av klassamhället, som inte äger mycket kapital men är till exempel arbetsledare eller högutbildade – kallas för mellanskiktet eller medelklassen – men även dessa är underordnade kapitalet och deras ställning avgörs också av deras ställning i produktionen. I ett kapitalistiskt samhälle påverkar helt enkelt klass alla människors inkomst, utbildning, hälsa och livslängd. Ju större din makt och ditt inflytande på arbetsplatsen och arbetsmarknaden är, desto högre din inkomst, utbildning, dina barns utbildning och desto längre ditt liv.

Klass samverkar i många fall med andra maktstrukturer som könsmaktsordningen och rasismen. Därför behöver en socialistisk politik och ett socialistiskt projekt utformas så att de bekämpar alla dessa samtidigt. Men klass, könsmaktsordning och rasism är också olika maktstrukturer, som har sina egna dynamiker, och behöver därför även bekämpas var för sig ibland. På global nivå ser klassamhället delvis annorlunda ut än i ett land som Sverige. I

fattigare länder är andelen med otrygga förhållanden mycket större än här, samtidigt som arbetskraften avlönas mycket lägre, även vid arbete med samma produktivitet som i Sverige. Det gör dels att produktion läggs ut till fattigare länder vilket tenderar att pressa ned löner och villkor i Sverige. Dels att utländsk arbetskraft tenderar att rekryteras för arbete i Sverige, ofta under villkor som är sämre än de som i övrigt råder på svensk arbetsmarknad, vilket också pressar arbetsförhållanden och försvagar arbetarklassens ställning i Sverige, i de fall arbetarrörelsen inte lyckas motverka sådan social dumping.

Diskussionsfrågor – klass och klassamhället:

- Vilken klass tillhör du? Varför?
- Hur yttrar sig klass i hälsa, bostadssituationen, utbildning och social utsatthet?
- Märks konflikten mellan arbete och kapital på din arbetsplats, där du går i skolan eller i ditt liv? På vilket sätt?
- Hur har välfärden förändrats sedan 1990-talet? Försök att komma på konkreta effekter av privatiseringar i välfärden på klassamhället och konflikten mellan kapital och arbete.
- Vilka samband finns mellan klass och klimatkrisen, både utifrån hur den har utvecklats och vilka som drabbas?
- Vilka kan idag driva igenom de förändringar av det ekonomiska systemet som behövs?
- Hur kan man skilja på vad som är orättvisor grundande i klass kontra rasism och sexism? När, hur och varför är det meningsfullt att göra det?
- Hur kan man undvika att arbetsgivarna utnyttjar de globala orättvisorna och de arbetandes svagare läge i andra länder, för att pressa ned löner och arbetsvillkor i Sverige? Och vad kan vänstern göra för att minska de globala orättvisor som gör detta utnyttjande möjligt?

EXKURS: Kapitalismens historiska utveckling

Det kapitalistiska produktionssättet växte fram först kring 1800 men detta förbereddes av att den handelskapitalism som existerade både i Västeuropa och på andra håll i världen, kom att bli allt mer dominerande i Väst från och med 1500-talet. Konkurrensen mellan stater (via ständiga krig, som gjorde staterna beroende av kapitalägare och handelsmän) förhindrade att någon enskild stat kunde dominera hela den västeuropeiska ekonomin. Istället uppstod en global världsekonomi med centrum i Västeuropa och periferier i Östeuropa, delar av Afrika, Sydostasien och Latinamerika, där de senares produktion och samhällssystem anpassades efter metropolernas ekonomiska behov. Succesivt kom den ekonomiska makten och logiken – vinst för vinstens egen skull – att bli dominerande inom denna världsekonomi. Under sent 1700-tal uppstår det kapitalistiska produktionssättet i England, och sprids snabbt inom kapitalismens centrum. Detta kännetecknas av att den kapitalistiska logiken flyttar in även i produktionen, när allt fler jordbrukare förlorar eller fördrivs från sin mark. De blir jordlösa proletärer som tvingas sälja sin arbetskraft till industriägare/kapitalister. Liknande processer hade skett i andra delar av världen tidigare men det som gör att den tar fart just där och då är dels god tillgång till billig energi i form kol i närheten av industrialiseringen, och stora kolonier dit industriproduktionen kan säljas och råvaror köpas från, billigt. Detta får till följd att industriproduktion i kolonier som Indien kan slås ut och ersättas av import från Väst.

När det kapitalistiska produktionssättet under 1800-talet sprider sig i Västeuropa och dess bosättarstater (Nordamerika, Sydafrika, Australien) samt senare i Japan, stiger produktiviteten snabbt vilket även leder till stark militär förmåga och kolonisering av nästan hela världen, samt även till militär konkurrens mellan olika delar av centrum, vilket leder till de två världskrigen. Kapitalismen fungerar dock in konjunkturer med ryckiga perioder av expansion och kris i cykler. Fram tills den stora depressionen dominerar ett så kallat neoklassiskt synsätt på ekonomi, att kapitalismen fungerar bäst om staten och exempelvis fackföreningar lägger sig i marknaderna så lite som möjligt. Den med tiden allt mer socialistiska arbetarrörelse som växt fram sedan 1800-talet

vill organisera ekonomin helt annorlunda. Men med undantag från den kommunistiska delen av arbetarrörelsen (denna splittrades i en socialdemokratisk och kommunistisk del beroende på inte minst om de accepterade eller motsatte sig första världskriget) så saknade den länge recept för hur det skulle gå till. Men den ekonomiska kris som kallas Den stora depressionen 1929 blir så allvarlig att det neoklassiska ekonomiska tänkandet utmanas av såväl socialdemokrater i Sverige som demokrater i USA och nazister i Tyskland. Alla börjar, med olika ideologiska inriktning, ingripa mer i ekonomin än vad som tidigare gjorts. Ekonomen John Maynard Keynes formulerade i samband med detta en ny teori om hur staten kunde utjämna kapitalismen konjunkturer genom att aktivt ingripande i ekonomin, och andra världskriget innebär just sådana massiva statliga interventioner. Efter världskriget får såväl arbetarrörelsen i Väst som koloniala befrielserörelser och kommunistiska revolter i andra delar av världen ett massivt uppsving och en reglerad kapitalism eller statsstyrd ekonomi dominerar världens utveckling fram till 1970-talet, men historiskt hög tillväxt och en relativt sett ökande jämlikhet på många håll. Från 1970-talet börjar ekonomierna dock få problem, samtidigt som vinsterna pressats ned i företagen. I samband med detta utmanas efterkrigstidens ekonomiska tänkande av så kallade nyliberala politiska strömningar som vill se en återgång till politiken före Den stora depressionen. Arbetsrätt rullas tillbaka, löner pressas ned, offentlig verksamhet skärs ned och privatiseras och valutor och finansiella flöden avregleras. Detta pågår trots periodvis stort motstånd från arbetarrörelser och hela befolkningar i länder som drabbas hårt av detta. Tillväxten tar bara fart på några håll under denna period och i flera fattiga länder stagnerar och krymper ekonomierna till och med. Men inte förrän att utvecklingen leder fram till den stora finanskrisen 2008 börjar det ekonomiska tänkandet kring detta utmanas på allvar. Ytterligare en sak som leder i samma riktning är det starka ekonomiska uppsving som skett i östra och södra Asien från 1980-talet, där mer eller mindre statsreglerade ekonomier genomfört begränsade marknadsreformer med snabb ekonomisk tillväxt – men också snabbt växande sociala klyftor – som följd. Exemplet visar återigen på betydelsen av statens roll för kapitalismens utveckling.

2.5. Kapitalismens inre motsättningar och återkommande kriser

Det kapitalistiska samhället bygger på en konflikt mellan arbete och kapital. Kapitalister – eller borgarklassen – behöver generera vinst för att kunna gå runt och vinst kräver exploatering av både arbete/arbetare och resurser. Exploatering är därmed inget som kan väljas bort inom den kapitalistiska logiken utan är en förutsättning för såväl vinster som fortsatt tillväxt. Men just denna ständiga exploatering och de former av tillväxt den skapar leder till ett i längden socialt och ekologiskt ohållbart system. I detta kapitel ska vi ta upp kapitalismens inre motsättningar, krismekanismer och ohållbara förutsättningar.

Kapitalismen verkar för många liberaler och andra av dess förespråkare fungera som en väloljad maskin som – om man bara låter den snurra – skapar ett samhälle och en ekonomi i harmoni. Tvärtemot denna föreställning så präglas kapitalismen av grundläggande inre motsättningar som skapar återkommande problem och kriser, samtidigt som den vilar på förutsättningar som i sig själva i är ohållbara. Motsättningarna blir tydliga i situationer där kapitalismen förväntas ”lösa” eller ”säkerställa” något centralt för samhällen och människor – som att tillgodose grundläggande mänskliga behov, demokrati, ekonomisk stabilitet eller ekologisk hållbarhet – medan den i själva verket själv är orsak till många av de allvarligaste problemen på dessa områden. Vi ska gå genom några av dessa faktorer för att illustrera problemet med kapitalismens mekanismer för både individer, samhället och naturen.

1. Tomma hus och hemlöshet – när bytesvärdet dominerar

I det kapitalistiska samhället finns två huvudsakliga former av värde: bruks- och bytesvärde. De är inte alls samma sak och relationen mellan dem kan leda till konflikter och även ekonomiska kriser. Men låt oss först gå genom vad de står för.

Bruksvärde är vad det låter som. Det är det värde man har av att använda en vara eller tjänst. Men vilka bruksvärden något har beror på vilka behov de fyller för just den personen. Om man tar ett hus som ett exempel så kan bruksvärdet beskrivas med att man använder huset för att ha ett tak över huvudet, trygghet,

en plats för att bilda familj eller för att ha en plats där man kan vara själv och i ensamhet. Poängen är att ett hus har många olika bruksvärden beroende på vem som använder det.

En varas bytesvärde är kopplat till en annan enhet i kapitalismen, pengar, och inte direkt till dess bruksvärde. Pengar eller valuta är en enhet som kan användas för att bytas mot olika varor eller tjänster. Den är ”universell” i den mån att den representerar ett fast värde till skillnad från bruksvärdet, som är individuellt och obegränsat i sin form. Ett hus, för att återgå till vårt exempel, har alltså inte bara ett bruksvärde utan, i kapitalistiska system, även ett bytesvärde i form av pengar.

I ett kapitalistiskt samhälle behöver människor hyra eller köpa ett hus för att kunna använda det. Man behöver använda pengar för att komma åt bruksvärdet: för att få tak över huvudet eller bilda familj etcetera Frågan är hur de två värdena förhåller sig till varandra: vilket värde dominerar i samhället och därmed i en specifik transaktion? Är det människors behov av att använda hus – alltså bruksvärdet – eller är det incitamentet att skapa och samla pengar som styr?

I de flesta västerländska länder är det vanligaste att hus (och lägenheter) byggs spekulativt – alltså de byggs för att kunna säljas på en marknad. Ägaren/byggherren räknar med att det finns spekulanter som vill och kan köpa huset/lägenheten. Det är bytesvärdet som står i centrum för transaktionen: huset byggs för att kunna säljas för pengar. Och vinsten är inräknad i priset för huset eller lägenheten. Det är inte bara kostnaderna för materialet och arbetet – utan även själva vinsten som – speglas i husets eller lägenhetens pris. Målet för byggherren är att göra vinst – inte användarens bruksvärde. Bruksvärdet är bara ett medel på väg mot målet: vinsten/ett större bytesvärde än kapitalisten har betalat för att bygga huset.

Motsatsen är exempelvis det svenska miljonprogrammet där bruksvärdet – att skapa lägenheter för att de behövdes – stod i centrum, inte statens (eller någon byggherres) potentiella vinstaffär på just den produktionen (sedan såg man naturligtvis långsiktiga vinster med den investeringen, och företagen som byggde husen gjorde vinster på det, men drivkraften bakom hur programmet utformades var inte att skapa vinst, utan just att uppnå nya bruksvärden).

När bytesvärdet istället dominerar över bruksvärdet i bostadsproduktionen skapas en konflikt mellan just de två formerna av värde – det kan skapas situationer där det byggs många hus samtidigt som många inte har råd att köpa/hyra just dessa, eller till och med blir hemlösa. Men även om man ”har råd” betyder det ofta att man behöver låna pengar för att kunna köpa ett hus eller en lägenhet på marknaden i dag. En bostad är en långsiktig investering och inte en vara som förbrukas direkt. Det betyder att de flesta inte kan betala för hela värdet direkt utan måste betala av på priset över en längre tid, vilket betyder att de behöver ett lån för att kunna köpa bostaden. När en bostadsmarknad byggs upp kring bytesvärdet, så att de flesta behöver ta ett lån och betala av på det för att kunna köpa en bostad, börjar spekulation om möjliga vinster som kan göras när man eventuellt säljer bostaden senare, påverka köparna. Att sälja sin bostad betydligt dyrare än man köpte den är det som kallas att ”göra bostadskarriär” – man köper en lägenhet för 1 miljon och räknar med att den kommer stiga i värde så att man kan sälja med vinst för att köpa en större och dyrare bostad senare, och så vidare. Bostadspriserna ökar då i takt med att hushållens låneskulder gör det. I längden skapas en situation där människor inte kan få tillgång till bruksvärdet (att ha ett tak över huvudet exempelvis) utan att skuldsätta sig på nivåer som gör det allt svårare att betala tillbaka på lånet. Vilket förstår skapar vinster framför allt för bankerna, som lånar ut pengarna, och för byggherrarna som kan sälja bostäderna allt dyrare.

Enkelt uttryckt är det så bostadsbubblor uppstår. Vid finanskrisen 2008 i USA förlorade fyra miljoner människor sina bostäder för att de inte kunde betala tillbaka på sina lån – deras skulder var i slutändan större än värdet på deras bostäder. De förlorade både bytes- och bruksvärde.

Denna konflikt mellan bytes- och bruksvärde kan alltså också leda till allvarliga systemkriser – som i bostadskraschen och den ekonomiska krisen i Sverige i början på 1990-talet, eller globalt efter finanskraschen i USA efter 2008. Kriser som – om den kapitalistiska logiken får råda (dvs utan att staten gör något åt detta) – ”löses” genom att grundläggande mänskliga behov och rättigheter (bruksvärden) får ge vika när människor inte längre kan betala för det bytesvärde som krävs för detta.

Denna konflikt förtydligar även varför långsiktig ekonomisk stabilitet ofta är illusorisk under kapitalismen, vilket är vad vi ska titta på nu.

2. Instabilitet och kriser

Kapitalismen ses av sina främsta anhängare som en garant för ekonomisk stabilitet, tillväxt och för samhällets välmående. Det finns dock inbyggda mekanismer som gör att kapitalismen tenderar att leda till storskaliga finansiella och ekonomiska kriser – och att det inte är något som kan förhindras så länge den kapitalistiska logiken råder. Även om det kapitalistiska systemet i teorin bygger på konkurrens mellan till exempel företag så koncentreras ägandet och makt över marknaden och produktionen i längden ofta hos några få storföretag. Det skapas oligopol. Den kapitalistiska ekonomin domineras av stora oligopol, både på nationell och global nivå. Storföretag har lyckats lägga sig i toppen av allt mer globala produktionskedjor, vilket ger dem stor makt över marknader och hur arbetets frukter ska fördelas. Ska det bli vinster till några få ägare och högavlönade anställda eller en jämn fördelning av produktionens inkomst? En central inre motsättning i den kapitalistiska produktionen är förhållandet mellan vinst och löner som står i konflikt med varandra. Högre vinst betyder i teori och princip lägre produktionskostnader och i många fall därför lägre löner. Och företagens incitament är att skapa så mycket vinst som möjligt till sina ägare. När produktion förlagts till länder där det är billigare att producera – då lönerna är lägre – kan vinsterna öka mer. Det leder till att löneandelen i många fall pressas ned till förmån för en stigande vinstandel. Men det är inte bara på global nivå som kapitalet, alltså storföretagen, lyckas skörda allt större delar av produktionens inkomster. Även i Sverige har vinstandelen ökat de senaste decennierna medan de som säljer sin arbetskraft har fått stå tillbaka och se en sjunkande löneandel. Reallönerna har stigit sedan 1990-talet i Sverige, men vinsterna har stigit mycket mer (se faktaruta).

Det ställer inte bara de individer som inte får tillräckligt med inkomst tillbaka från sitt arbete inför stora problem, utan hela samhällsekonomin drabbas. Om löneandelen fortsätter sjunka samtidigt som vinster och priser ökar kommer allt färre personer ha möjlighet att köpa varor och tjänster som företagen producerar. Samtidigt som det skapas mer och mer i värde och kapital krymper utrymmet för produktiva investeringar – det vill säga för investeringar i produktion som skapar ytterligare värde, i form av nya varor och tjänster. När allt för många människor inte har råd att konsumera de varor och tjänster som

produceras, blir det olönsamt att investera i produktion. Konsekvensen blir att produktionen stannar av, trots att det finns ”ledigt” kapital som söker investeringar. Detta kallas överackumulering, en minst sagt paradoxal situation.

Ett sätt att lösa denna situation för kapitalets sida är att investera kapitalet i annat som inte nödvändigtvis kräver värdeproduktion. Sedan 1970-talet har detta skett framför allt genom en så kallad ”finansialisering” av samhällsekonomin. Finansialisering betyder att sektorer eller delar av samhällsekonomin bygger mer och mer på finansiella tjänster och produkter. Dessa skapar ofta inte i sig själva något värde, utan består snarare av olika former av värdeöverföringar, till exempel genom lån som ges mot ränta, eller i form av spekulation i kommande värdeförändringar på olika varor, valutor eller till med andra finansiella tjänster. Spekulation blir en central del i ekonomin – till exempel på bostadsmarknaden eller i andra sektorer. Pengar blir placerade i finansiella produkter för att spekulera på framtida avkastning. Samtidigt blir hela samhällsekonomin och privata hushåll mer och mer beroende av just finansiella tjänster – till exempel genom ett stort behov för kapitaltjänster eller lån till exempelvis bostäder. Ju mer lönerna halkar efter, desto fler måste låna för att få tag i en bostad, till exempel.

I slutändan börjar hela samhället och samhällsekonomin domineras av den finansiella sektorn. I Sverige är bostadssektorn ett tydligt exempel på detta, där det investeras alldeles för lite i nya bostäder men där vinsterna samtidigt är höga för byggherrarna och ägarna. I ett sådant läge kan de produktiva investeringarna i byggande till och med minska, samtidigt som vinsterna kan fortsätta att öka. Lönsamheten för kapitalet räddas, men på bekostnad av både samhällsekonomin och de som behöver/måste betala för boende.

Det finns många tecken på att det är den finansiella sektorn – och inte längre exportindustrin – som drivit på tillväxten i Sverige på senare tid. En indikator för att den svenska ekonomin har finansialiserats de senaste decennierna. Finansialiseringen skapar en mycket instabil ekonomisk och social situation i samhället, och gör bland annat att hushåll behöver låna miljonbelopp för att kunna få tillgång till bostäder. Staten har till skillnad från under miljonprogramsåren dragit ned kraftigt på stödet till bostadsbyggandet, vilket gör att privata hushåll tvingas låna mer och mer, när staten inte längre står för investeringarna. Denna situation har gjort att inte bara skuldsatta hushåll – utan hela samhällsekonomin – har blivit beroende av finanssektorn. Många

människor lever i konstant otrygghet för möjliga prisfall och finanskriser som kan tillintetgöra deras tillgångar och tvinga dem att lämna eller inte kunna sälja sina bostäder. Men det leder också till att många människor – liksom många fastighetsägare – kan börja se statlig byggpolitik som ett hot, då en sådan skulle kunna medföra nedgång på priser och därmed möjliga förluster vid framtida försäljningar. Hela samhällets och många människors syn på ekonomi och grundläggande behov har därmed ”finansialiserats” – gjort avkastning, bytesvärde, till målet, inte att ha ett tak över huvudet, det vill säga bruksvärde. Ett sådant samhälle både göder ojämlikhet och skapar ett samhälle där människor identifierar sig med storbankernas, finanssektorns och de rikastes intressen, istället för den majoritet av löntagare de flesta av oss tillhör och i övrigt har gemensamma behov med.

Tvärtom vad liberaler och andra förespråkare av en finansdriven ekonomi hävdar så skapar alltså inte en avreglerad kapitalism ekonomisk stabilitet – utan ojämlikhet, instabilitet, ekonomisk maktkoncentration och med tiden kris, både för individer, hushåll och hela samhällen.

3. Motsättningen mellan ekonomisk diktatur och politisk demokrati

Den kapitalistiska produktionen och organisationen på arbetsplatser är i grunden odemokratisk. Till skillnad från i politiken där grundläggande demokratiska principer fått mer eller mindre fotfäste i många länder efter början av 1900-talet är det privata näringslivet till stor del undantaget från demokratiska strukturer. Kapitalismens grundstruktur förhindrar i princip demokrati i de flesta människors arbetsliv, och därmed under en stor del av deras vardag. Medbestämmande över hur arbetet och arbetsplatsen organiseras, vilka prioriteringar som görs och vilka planer som ligger till grund för produktionen framöver existerar inte för de allra flesta anställda i kapitalistiska företag. Det är principiellt ägarna som bestämmer hur ett företag och produktionen ska styras, om det ska anställas eller sparkas eller om företaget ska flytta produktionen helt och hållet och så vidare. Arbetarrörelsen har kämpat för att få så mycket medbestämmande som möjligt i hur företag organiserar arbetet och detta har lett till viktiga segrar och framsteg: anställningsskydd, turordningsregler, antidiskrimineringslagstiftning, obligatoriska förhandlingar vid

omorganiseringar och så vidare. Utan att förminska betydelsen av denna kamp och lagstiftningens skydd för arbetssäljare så förändrar den inte grundprincipen i den kapitalistiska organisationen av produktionen. En organisation som förhindrar demokrati på arbetsplatser och i människors vardag. De som vill utvidga kapitalismens funktionssätt till fler samhällssfärer – det vill säga liberaler och andra till höger – hävdar gärna att det i så fall skulle säkerställa och utveckla demokratin. Deras argumentation bygger på idén att det är ”entreprenörskap” som är grunden för frihet och demokratisk medbestämmande över hur ekonomi och samhälle ska fungera. Om alla människor i ett samhälle hade exakt lika stora möjligheter och förutsättningar att vara ”entreprenörer”, alltså kapitalister, och kunde investera i nya företag och produktion hade det kanske varit sant. Men det är här en av kapitalismens motsättningar blir tydligt. Det kan inte finnas exakt lika stora möjligheter eller förutsättningar för människor att bli kapitalister i ett kapitalistiskt samhälle då detta bara fungerar om en majoritet behöver sälja sin arbetskraft, så att entreprenörerna/kapitalisterna har några som kan arbeta i deras företag. Utan det värde som de anställda i ett företag tillför produktionen skulle få företag bli särskilt lönsamma Kapitalismen förutsätter att det finns både kapitalister och arbetare. Då kapitalismen bygger på exploatering av arbete och resurser kan den i princip inte leda till en fullständigt demokratiskt organiserad produktion. Om alla kunde välja att inte sälja sin arbetskraft för att leva, och istället arbeta fria från tvång och i demokratisk gemenskap med varandra i produktionen, skulle samhället och ekonomin inte vara ett kapitalistiskt samhälle längre. Det är den första motsättningen inom kapitalismen: att den lovar demokrati medan den i själva verket omöjliggör den i de allra flesta människors vardag.

Det är även därför arbetarrörelsen och socialister alltid har ropat efter ekonomisk demokrati för att förverkliga demokratins löften även undre större delar av människors arbetsliv, inte bara utanför det. Dels demokrati på arbetsplatserna, dels att ekonomins inriktning formas av politiska beslut, inte vinstmaximering.

Men kapitalismen undergräver inte bara människors möjlighet till varaktigt demokratisk delaktighet utan även den demokratiska strukturen i hela samhället – även i politiska system där staten är formellt demokratisk. Som vi kommer se i kapitlet om ”Staten och kapitalet” så är den demokratiska staten inom den kapitalistiska ekonomiska ramen ofta beroende av kapitalets beslut och välvilja

då det ofta är kapitalet som – i det globala kapitalistiska systemet – tillhandahåller arbetsplatser och produktion. Demokratiska stater riskerar att påverkas starkt av kapitalets potentiella hot om att sluta investera, eller flytta produktionen, om demokratiskt valda politiker vill förbättra situationen för arbetare eller flertalet människor i allmänheten genom investeringar, arbetsmarknadsreformer eller skattepolitik eller genom att på andra sätt hota privata vinstintressen. Denna situation måste räknas in om man som socialist vill bryta kapitalets makt och utöka demokratins möjligheter att påverka samhällsutvecklingen åt ett håll som gynnar flertalet, inte kapitalets fåtal.

4. Kapitalismen undergräver förutsättningar för reproduktionen av samhälle och arbetskraft

Kapitalismen bygger på exploatering av arbetskraft och en allt mer utvecklad produktion. Samtidigt koncentreras vinsterna från denna exploatering till privata ägare, vilka av konkurrensen pressas att återinvestera dessa vinster i sådant som kan leda till ytterligare vinster. Men vem ska då betala för reproduktionen – utbildning, omsorg och vård – av arbetskraften, och för en utvecklad forskning och infrastruktur, som gör avancerad produktion och avancerat samhällsliv möjligt? Staten är den institution som så att säga löser detta dilemma, vilket utvecklas längre fram i Socialistskolan (under ”Staten och kapitalet”), men eftersom kapitalägarna vill dela med sig så lite som möjligt av sina vinster till staten, så finns en ständigt återkommande och växande motsättning här, eftersom det behövs allt mer resurser för att upprätthålla och utveckla ett avancerat samhälle. Konsekvensen av detta är att bara starka och rika stater klarar att suga upp tillräckligt med medel för att verkligen säkra så god utveckling av produktion, infrastruktur och arbetskraft som behövs för att göra ett land konkurrenskraftigt på global nivå. Och även då är det vanligt att det finns stora brister i detta, vilket visat sig inte minst under Coronakrisen, då det plötsligt inte finns nog med medicinsk eller skyddsutrustning i Sverige, när människor kastas ut i arbetslöshet utan rimlig ersättning i USA eller inte får sjukvård ens under en pandemi, och när investeringar i infrastruktur och utbildning eftersätts i stora delar av även den rika världen, som Sverige. Denna motsättning är också starkt kopplad till könsmaktsordningen. Detta eftersom kvinnor både traditionellt och idag har huvudansvaret för stora delar av

”reproduktionen av arbetskraften” i form av barn- och äldreomsorg och vård och delvis utbildning. Finns det inte nog med resurser från staten till detta så tenderar kvinnor att få ansvara för detta gratis och på en lägre nivå, och därmed i lägre grad vara tillgängliga som arbetskraft i samhället. För att sammanfatta denna motsättning kan man säga att kapitalismens egen logik har en tendens att såga av grenen den sitter på, det vill säga förutsättningarna för tillräckligt omfattande utveckling av produktionen. I partiprogrammet (fram till 2020) sammanfattas detta bland annat så här.

”Tjänsteproduktionens andel av ekonomin växer. I takt med att produktionen av industrivaror automatiseras blir arbetsintensiva verksamheter som vård, omsorg och utbildning relativt sett dyrare att producera. För att dessa tjänster fortsättningsvis ska vara en del av en generell välfärd som omfattar alla medborgare, måste samhällets gemensamma resurser också användas för vårt gemensamma bästa. Finansieringen av den offentliga sektorn innebär alltid en begränsning av det privata konsumtionsutrymmet. Motsättningen består även om kapitalets makt begränsas. Full sysselsättning och tillväxt bidrar till att denna motsättning lättare kan hanteras. Tjänsteproduktionen organiseras mer effektivt i offentlig regi om målsättningen är en jämlik fördelning av tillgång till kvalificerad samhällsservice.”

5. Ekologiskt ohållbara samhällen

Kapitalismen skapar inte bara socialt ohållbara samhällen utan undergräver möjligheter att skapa ett ekologiskt hållbart samhälle, där klimatförändringarna kan stoppas i god tid. Vinstkravet och tillväxtberoendet gör att kapitalismens drivkrafter spontant undergräver hållbarhet och driver på ökade utsläpp. Det är inbyggt i kapitalismen att naturen ska delas upp och bli egendom för att sedan kunna generera vinster längre fram. Lika mycket som kapitalismen bygger på att exploatera arbetet så bygger den med andra ord också på att exploatera naturen. Samtidigt har fossilindustrin – de storföretag som utvinner, transporterar, säljer och köper kol eller olja – byggt upp enorm makt och inflytande.

Det är därför omöjligt att förverkliga storskaliga lösningar för att minska utsläpp eller bygga upp alternativ till fossila bränslen och vår nuvarande konsumtion utan att kraftigt bryta med det rådande kapitalistiska systemets logik, det vill säga utan att via statlig politisk kraftigt styra samhällets

investeringar och ekonomiska utveckling i andra riktningar samtidigt som stora delar av de mest klimatförstörande verksamheterna förbjuds och fasas ut. Den mäktiga fossilindustrin som gör enorma vinster på dagens beroende av olja, fossilgas och kol och kommer alltid prioritera sina kortsiktiga intressen av vinster framför de långsiktiga konsekvenser ett förändrat klimat kommer att ha för oss alla, globalt. Drivkrafterna som det kapitalistiska systemet skapar kan inte bromsa utvecklingen mot en klimatkatastrof – maktkoncentrationen och fossilindustrins inflytande är alldeles för stora inom systemets ramar. För att kunna rädda vårt klimat och våra livsbetingelser måste vi se det strukturella i uppkomsten av utsläpp och därmed klimatförändringar.

Som det står i vårt partiprogram:

”För att komma tillrätta med den samtida miljöproblematiken räcker det inte med att vi ser till dagens skeva konsumtionsmönster och däri söker lösningar genom en annorlunda fördelning. Det destruktiva förhållande där naturen inte framstår som något vi är en del av, utan där vårt förhållningssätt till våra egna livsbetingelser uttrycks som relationer mellan varor, måste brytas. En omvälvande förändring i vårt förhållningssätt till naturen kräver en grundläggande och frigörande omvandling av det sociala och ekonomiska livet … Den ekonomiska tillväxten måste underställas en utveckling som är ekologiskt hållbar, vilket inte kan ske inom ramen för en kapitalistisk ekonomi.”

6. Klyftor mellan regioner och länder

Kapitalismen bygger inte bara på polarisering – ökade klyftor – mellan klasser, utan även mellan regioner inom länder, och mellan länder – i båda fallen mellan kapitalismens *centrum* och *periferier*. I båda fallen leder kapitalismens logik till att framför allt ekonomisk och politisk makt, och den mest avancerade produktionen, forskningen och utvecklingen – koncentreras till vissa centrum, medan periferierna tenderar att bli leverantörer av råvaror, arbetskraft och möjligen enklare produktion. Detta gör att resurser överförs från periferierna till centrum, vilket i sin tur förstärker klyftorna, när investeringar och infrastruktur uteblir i periferierna eller fokuseras mest på de saker centrum har direkt behov av. Periferierna underutvecklas genom dessa processer succesivt.

Hur detta yttrar sig i Sverige förklarar vi så här i förslaget till nytt partiprogram (till kongressen i maj 2020).

”Under de senaste decenniernas marknadsliberala utveckling har klyftorna mellan land och stad ökat. Detta har delvis varit en process som har drivits på av politiska beslut som har minskat servicen till invånare på landsbygden, men utvecklingen har också sin grund i en kraftig urbaniseringstrend som har förstärkts genom ekonomisk strukturomvandling. Eftersom ekonomiska resurser är ojämlikt fördelade också geografiskt innebär en politisk utveckling där skatterna sänks för höginkomsttagare och fler delar av samhällslivet kommersialiseras och att staden gynnas på landsbygdens bekostnad.

Inte bara landsbygden utan stora delar av städerna – förorter och andra områden som angränsar till stadskärnor – utarmas också. Storstäderna är segregerade och handel och samhällstjänster koncentreras till innerstäder och kommersiella center. Utvecklingen fördjupar segregationen, försämrar tillgången till samhällsservice och leder till ineffektiva och tidsödande transporter av varor och människor samt större utsläpp.”

Det som dock gör att det finns en gräns för hur mycket klyftorna kan växa inom ett land är det finns en stat som – i alla fall om den står under något slags demokratisk kontroll – tenderar att i någon mån utjämna dessa klyftor och se till att i alla fall någon grundläggande infrastruktur, myndigheter, skolor, osv, finns i hela landet. Men även i vänsterstyrda väl utvecklade länder med höga ambitioner för regionalpolitik – Norge är ett av de tydligaste exemplen på detta – verkar kapitalismens egen logik hela tiden i motsatt riktning, och leder i normalfallet till en mer eller mindre snabb urbanisering och en allt större koncentration av ekonomisk, kulturell och politisk makt till centrum. Eftersom Sverige är ett land som sedan många decennier har ganska låga ambitioner för regionalpolitik är detta mycket tydligare här, och Sverige har en av de högsta urbaniseringsgraderna i Europa, vilket drabbat stora delar av landsbygden hårt.

På EU-nivå och än mer på global nivå är de här mönstren ännu starkare. Detta beror just på att det inte finns någon stat som verkar för att utjämna klyftor och villkor. Tvärtom används de rika ländernas statsapparater – och ofta EU-apparaten både inom och utanför EU – för att förstärka denna utveckling, eftersom det gynnar kapitalet i de rika EU-länderna. Detta utvecklas mer under

styckena om ”Staten och kapitalet” och kapitalismens ohållbara underliggande maktordningar nedan.

Diskussionsfrågor – kapitalismens inre motsättningar och återkommande kriser:

- Hur diskuteras demokrati i den politiska debatten? Vad menas med demokrati och hur borde man nyansera diskussionen om demokrati?
- Vad menar vi med ekonomisk demokrati? Hur skulle ett sådant samhälle se ut?
- När politiker pratar om stabilitet och ansvarsfull ekonomisk politik i dag: vad menas i de allra flesta fall? Vems trygghet eller stabilitet står i centrum för denna debatt?
- För bostäder är det en tydlig konflikt mellan bytesvärde och bruksvärde. I vilka andra exempel är konflikten tydlig i din vardag och i samhället?
- Kapitalismens logik driver hela tiden på klimatutsläppen och mycket annan miljöförstöring. Hur stora ingrepp i den logiken tror du krävs för att verkligen lyckas vända den utvecklingen? Kan man använda kapitalismens logik även bra saker, som till utvecklingen av nya solceller eller fordon, osv?
- Vad är det som gör att kapitalismen hela tiden skapar och återskapar centrum och periferier? Vad tror du skulle vara de effektivaste motåtgärderna på nationell, EU- respektive global nivå?

Ojämlikheten

Kapitalismen och marknadsliberalismen leder inte bara till återkommande kriser i ekonomin utan skapar ett socialt instabilt samhälle där ojämlikheten mellan människor blir ett grundelement. Det har funnits en enda längre period under kapitalismens livstid då ojämlikheten i det svenska samhället och många andra i västvärlden minskade – det var under den till stor del socialdemokratiskt präglade efterkrigstiden. Det var då staten tyglade den kapitalistiska ekonomiska logiken i samhället genom omfördelning, stora investeringar i exempelvis bostäder och infrastruktur och en aktiv arbetsmarknadspolitik för full sysselsättning. Den periodens politik för jämlikhet och stabilitet för flertalet

människor gjorde – inte minst i de nordiska länderna – att arbetsköparnas och kapitalets makt försvagades till förmån för arbetarnas kollektiva möjligheter att påverka arbete, villkor och löner. Den här politiken började emellertid möta kraftigt motstånd i slutet av 1970-talet. Det var då den nyliberala eller marknadsliberala revolutionen tog fart. I Sverige illustrerar striden om löntagarfonderna övergången i konflikten mellan arbete och kapital, från en period där arbetarnas och för den delen kvinnornas rättigheter konsekvent utökades, till en period där den ”fria marknaden” och kapitalets expansion blev ledstjärnor för politiken. Under 1980- och 1990-talet liberaliserades och privatiserades många sektorer i Sverige och i många andra länder. Inte minst finanssektorn blev en avreglerad marknad där stora vinster väntade för fåtalet kapitalstarka företag och individer. Samtidigt privatiserades välfärden allt fler så att en marknad för vinstdrivna aktörer, finansierade av skattemedel, växte fram även där. Denna utveckling har haft en betydande effekt på ojämlikheten i Sverige och i andra länder. Låt oss kolla på hur en mer och mer otyglad kapitalism har ökat ojämlikheten i Sverige och globalt.

Globalt sett så har ojämlikheten både när det gäller inkomst och förmögenhet ökat markant de senaste decennierna. Enligt Oxfams beräkningar ägde 26 personer så mycket som 3,8 miljarder människor – alltså hälften av världens befolkning – tillsammans i 2018. Medan finanskrisen 2008 ledde till ekonomisk och social misär i många samhällen har antalet miljardärer och deras förmögenhet bara fortsatt att öka.

Sverige utmärker sig som det land i OECD där ojämlikheten – mätt i Gini-koefficienten – har ökat mest av alla sedan 1980. Även mätt på andra sätt har ojämlikheten skenat iväg där de rikaste har blivit rikare och rikare med åren samtidigt som många andra har fått se sina inkomster stagnera eller till och med minskar.

LO granskar varje år det de kallar för ”makteliten”. Här kollar de på olika delar av ”eliten”, exempelvis den demokratiska eliten (alltså folkvalda/förtroendevalda) eller den ekonomiska eliten (vd:n för de största företagen i Sverige). Sedan 1980-talet har LO jämfört den ekonomiska elitens genomsnittliga årsinkomst med en genomsnittlig industriarbetares inkomst. 1980 krävdes det 9 industriarbetarlöner för att täcka en genomsnittlig VD-lön. 2017 krävdes däremot hela 59 industriarbetarlöner. En VD i den ekonomiska eliten tjänar alltså 59 gånger så mycket som en genomsnittlig industriarbetare i

Sverige i dag. Utvecklingen mot ökade klyftor varit snabb och extrem och gått i motsatt riktning jämfört med efterkrigstiden. då skillnaderna i inkomst minskade fram till 1980. En stor del av utvecklingen sedan 1980-talet förklaras av att kapitalinkomster spelar en allt större roll för de rikastes sammanlagda inkomster i vårt samhälle. Det är inte någon slump då det har blivit lättare att låta mycket kapital växa till ännu mer kapital sedan 1980-talet, i och med såväl avregleringar av finansmarknaden som avskaffande av skatter på arv, förmögenhet och fastigheter.

LO:s granskning bekräftar en trend som man kan mäta även i andra mått. Man ser den även om man tittar på Gini-koefficienten som har gått från 0,2 till 0,33 mellan 1980 och 2017 – en ökning med 60 procent. Den fackliga tankesmedjan Katalys visar på samma trend för åren 2014–2015, i den undersökning som redogörs för i avsnitten om klassamhället. I de delar som fokuserar på den rikaste procentens disponibla inkomst i relation till andra grupper. Där ser vi att percentilgrupp 50 – alltså ”mittpunkten” som halverar befolkningen i en grupp som tjänar mindre och en som tjänar mer än just mittpunkten – tjänar enbart 13 procent av topp 1 procentens inkomst varje år.

Vad alla dessa siffror bekräftar är att nuvarande system har skapat en extrem ojämlikhet där den ekonomiska eliten har tappat kontakten med vanligt folk som i sin tur riskerar att gå miste om även den lilla andelen av samhällsekonomins resurser som kommer dem till del. Klyftorna har vidgats enormt sedan 1980-talet. De rika har blivit ofattbart mycket rikare medan resten får nöja sig med smulorna.

Ägande ger makt

En grundläggande faktor i dagens politiska ekonomi är alltså ägandet, vilket är extremt ojämlikt fördelat. Det får omfattande konsekvenser. Inte bara för vilka som lever i lyx respektive fattigdom och misär, utan för vilka som har ekonomisk och ofta även politisk makt, och för hur denna makt utövas i Sverige och globalt i dag.

Vi har sett att ojämlikheten vad gäller både inkomster och ägande har vuxit markant i Sverige och globalt de senaste decennierna. Koncentrationen av ägandet har ökat drastiskt sedan slutet på 1980-talet. I dag är det några få

storföretag eller finansgrupperingar som direkt kontrollerar allt större delar av den globala ekonomin. Andelen av de globala inkomsterna som ”The Global 500”, de 500 största företagen i världen, kontrollerar har fördubblats från ca 20 till ca 40 procent sedan 1960-talet. Då ska tilläggas att de här 500 företagen egentligen rent maktmässigt kan delas upp i betydligt färre grupperingar eftersom de samverkar via karteller, strategiska samarbeten och så vidare och eftersom företagen i sig kan ägas av mindre kapitalgrupperingar, personer/familjer, investmentbolag, banker och med mera.

Detta gör att några dussin stora – om än konkurrerande – maktspelare dominerar större delen av världsekonomin. Att de ”bara” kontrollerar kring 40 procent betyder nämligen att de mindre spelarna sällan kan komma i närheten av den ”marknadskraft” dessa stora *oligopol* har. Vi ser att allt färre styr allt mer.

Dessa maktspelare dominerar inte bara de arbetare som jobbar åt dem, utan även de många små och medelstora (till och med riktigt stora) företag som finns runt om i världen. Mycket av det mervärde de mindre företagen utvinner ur arbetskraften tvingas de därför dela med sig av uppåt på olika sätt. Dessa stora makthavare har också betydande inflytande över hela länder. Inte bara över fattiga länder, som ofta är väldigt beroende av ett eller två sådana här bolagsverksamheter i deras länder, utan även rikare länder. När Sverige på 1990-talet utsattes för massiv spekulation med kronan på valutamarknaden till exempel så tog det bara dagar innan spekulanterna tvingade Sverige att ändra sin valutapolitik.

Dessa aktörer styr sina megaekonomier planmässigt i ett syfte: att skapa så mycket långsiktig och stigande vinst som möjligt, bland annat genom att utgöra toppen av näringskedjan globalt sett. De kontrollerar såväl finansiella globala flöden som långa underleverantörssystem och transnationella produktionskedjor i flera länder. På så sätt driver de upp exploateringen av arbetskraften – genom till exempel effektivare storskalig produktion och större förmåga att söka upp och använda sig av arbetskraft där den är som billigast.

Ingen av aktörerna kontrollerar dock hela marknaden, vilket gör att ingen av dem kan garantera att kapitalismen långsiktigt är stabil. Men de har en enormt stor makt på de globala och nationella marknaderna. Och över politiken, vilken de och andra kapitalägare bland annat använt för att pressa sociala åtaganden,

regleringar som skyddar människor och miljö och för att pressa fram avregleringar av finansmarknaderna.

Vi kan se en ökande makt- och ägandekoncentration både globalt och i Sverige.

Forskarna Markus Kallifatides, Viktor Skyrman, Majsa Allelin och Stefan Sjöberg visar i en sammanställning av kapitalets ägandestruktur från 1980 till 2017 en stor ägandekoncentration i Sverige. De 15 rikaste finansfamiljerna som forskarna listar kontrollerar bolag med ett värde upp emot 4900 miljarder kronor – mer än Sveriges totala BNP var samma år (2017).

I ägandestrukturen för Sverige finns tydliga tecken på att det framför allt är finansiella tjänster och bolag som har ökat i värde och betydelse de senaste decennierna.

Den världsledande sociologen Göran Therborn har kartlagt ägandeförhållandena i Sverige de senaste åren. Han bekräftar förskjutningen i ägandestrukturen från den traditionella industrin till finanssektorn. Det är i dag finansbolag som samlar de största andelarna av börsvärdet i Sverige (2017) och inte längre den traditionella industrin.

Här ska vi ta upp några av konsekvenserna av denna ägande- och maktkoncentration.

1. *Växande klyftor.* Som vi redan sett har klyftorna – alltså ojämlikheten – vuxit både inom de flesta länder och på global nivå. De största bolagen i synnerhet – men också kapitalet i allmänhet – har lyckats suga åt sig överskottet av den globala produktionen. En betydande del går förstås till löner, inköp eller investeringar men dessa fördelas på ett sätt som återigen förstärker samma ordning det vill säga höga löner för vissa grupper medan vanliga löner hålls nere. Samtidigt har kapitalet blivit starkt nog att pressa stater att omfördela från fattig till rik istället för tvärtom. Den svenska högerregeringen 2006–2014 med sina skattelättnader för höginkomsttagare och nedskärningar i sociala skyddsnätet för vanligt folk är ett bra exempel på detta. Det är alltså både politiska och ekonomiska faktorer – framdrivna av samma kapitalägare – som har skapat de växande klyftorna.
2. *Stagnation.* Den ökande vinstandelen leder även till ekonomisk stagnation. När vinstandelen pressas upp och löneandelen ned – vilket

har skett till exempel i Sverige – finns det färre som kan köpa bolagens produkter. Det leder till en bisarr situation. Samtidigt som mer kapital än någonsin ansamlas finns det allt färre lönsamma produktiva investeringar att tillgå. Följden blir stagnation.

Detta är heller inget ovanligt i en kapitalistisk ekonomi. Bara under begränsade perioder, som under de speciella politiska förhållanden som rådde under återuppbyggnaden av stora delar av världen, efter segern över fascismen efter andra världskriget, har kapitalismen fungerat uthålligt på annat sätt. Även den klarsynte liberala ekonomen John Maynard Keynes som formade mycket av efterkrigstidens ekonomiska politik konstaterade att ”full, eller ens i stort sett full, sysselsättning är en sällsynt och kortlivad företeelse” i mogna och kapitalrika ekonomier. Även under 1990-talet och framåt har det funnits hög tillväxt i vissa delar av världen – som i Kina, Indien, Brasilien eller andra länder. Det beror på olika saker, inte på statlig politik som utvecklat produktionen (i varierande grad, mest ambitiöst och framgångsrik i Kina) vilket gjort att mycket av även de rika ländernas kapital har gått ditt, då även lönerna är lägre där. Ju svagare eller mindre radikala staterna är som dragit till sig sådana investeringar är, desto mer av vinsterna från denna industrialisering fortsatt gått till den rikare världen och därmed förstärkt den befintliga ojämlikheten. I den rika världen, Västvärlden och Japan, har däremot investeringarna överlag förblivit låga.

3. *Finansialisering* och finanskris. Den så kallade ”finansialiseringen” av ekonomin ökar när kapitalet inte längre kan investera vinsterna i produktionen. För att driva på och säkra lönsamheten för kapitalet blev avregleringarna och tillväxten av finansiella tjänster, försäkringar och fastigheter (FFF eller FIRE på engelska) i slutet på 1970-talet och under 1980-talet mycket centrala. I relation till produktionen av varor och tjänster i världen har FFF uppvisat en mycket snabb tillväxt sedan dess. De ökade finansiella tillgångarna består till stora delar av rent spekulativa investeringar i bostäder, värdepapper med mera. Oftast skapar dessa investeringar begränsade eller inga nya värden i ekonomin, även om de skapar vinster för kapitalet. Det leder dock till en viss tillväxt driven av framför allt lyxkonsumtion för de som gynnas av denna ekonomi och struktur. Den växande tjänstesektorn kan delvis kopplas till denna förskjutning. Men detta förde oss också till

finanskrisen 2008 och den bubbla som byggdes upp och som till slut sprack. Idag sägs ofta att finanskrisen uppstod för att bankerna lånade ut för mycket. Men skälet till att de gjorde det är till stor del just den skeva fördelningen av överskotten i ekonomin. Vanliga människor har sett sina löner sjunka eller i bästa fall halka efter vinsterna, medan framför allt fastighetspriser (både på grund av bostadsbrist och för att överskottskapital ofta spekulativt investerat i bostadsmarknaden) saker ökat snabbt. Det gjorde att vanligt folk hade för lite pengar för att konsumera för, och istället tvingades låna pengar för konsumtion. Det i sin tur ledde till ännu större överföringar av värden till de ekonomiska makthavarna när löntagare betalade räntor, på såväl bostäder som konsumtionslån, med mera. Till slut var den bubblan tvungen att spricka när människor inte hade råd att betala av på sina lån längre.

Staten och kapitalet

Kapitalet har – som vi kunnat se i föregående kapitel – genom den tilltagande ägandekoncentrationen kunnat koncentrera mer och mer makt och inflytande både nationellt och globalt. Detta inflytande gör sig inte bara påmint för enskilda löntagare eller löntagarkollektivet i ett eller flera länder genom sjunkande löner, växande klyftor eller finanskriser – utan i staters möjlighet att utforma politik, såväl ekonomisk som social och ekologisk sådan. Det är här det stora hotet mot demokratin kommer ifrån: att stater i det kapitalistiska ekonomiska systemet inte kan agera autonomt från kapitalmakten utan är beroende av kapitalets vägval, intressen och behov. Därmed undergrävs från början flertalets möjlighet att balansera, begränsa eller upphäva storföretagens makt, och förhandla fram samhällskontrakt, politiska prioriteringar, fördelningen av gemensamma resurser eller andra reformer. Men det beror på hur stor kapitalets makt är – vilket är en politisk fråga. Det går att styra och reglera kapitalismen i viss mån – efterkrigstidens uppbyggnad av välfärdsstaten i till exempel Sverige är ett exempel på detta. Men när maktförhållanden svänger, så som det har gjort sedan 1980-talet, blir det svårare och svårare för stater att styra storföretagens inflytande och kontroll.

Politik handlar därför mycket om att förskjuta den ojämna balansen mellan arbete och kapital som är inbyggd i kapitalismen – åt det ena eller det andra

hållet beroende på vem som styr. Även den fackliga kampen handlar om att jämna ut maktförhållandena mellan arbete och kapital genom att organisera så många som möjligt bakom krav på bättre löner och arbetsvillkor bland annat. När arbetarrörelsen tog makten i Sverige och i en rad andra länder, innan och efter andra världskriget, kunde kapitalets logik utmanas av en demokratisk vilja att bygga ett jämlikt och jämställt samhälle som skulle vara bättre än *fascisternas* eller borgerlighetens konservativa samhällen. Centralt i arbetarrörelsens politik var under den perioden en politik för arbete åt alla då detta automatiskt stärker arbetstagarnas position och förhandlingsläge gentemot kapitalet och arbetsgivarna. Är arbetslösheten däremot hög försvagas sammanhållningen av löntagare och det blir lättare för kapitalet att utnyttja arbetstagare. Under efterkrigstiden var prioriteringar – i alla fall i Sverige och andra länder i Väst – att skapa full sysselsättning i kraft av arbetarrörelsens partiers och fackföreningarnas starka ställning på arbetsplatser och samhället i stort. Ekonomin var relativt starkt reglerad då den ofta var begränsad till nationalstater och kapitalet därför inte kunde förflytta sig helt fritt samtidigt som just fackföreningsrörelsen hade ett starkt inflytande. Det skapade ett utrymme för regeringar att före en politik som försökte utjämna ekonomiska konjunkturer och hålla sysselsättningen så hög som möjligt. Med 1970-talets ekonomiska kriser började ifrågasättandet av denna ordning och politik – framdriven av en ny ekonomistisk politisk ideologi som kom att kallas för ”nyliberalism”. Kapitalregleringarna började undergrävas och politiken för full sysselsättning, en stor offentlig sektor och välfärdsstat övergavs i flera länder. Med den ekonomiska krisen i början av 1990-talet (som förvärrades av att Sverige avreglerat finansmarknaderna på 1980-talet) kom även Sverige att följa denna väg då den socialdemokratiska regeringen bytte mål för politiken och accepterade en hög arbetslöshet även här. Statens roll som regulator som styrde kapitalismen mot ett så jämlikt och jämställt samhälle som möjligt förändrades i Sverige och många andra länder. Från 1980-talet framåt har staten lagt större fokus på att ensidigt gynna kapitalet och skapa så kortsiktigt goda förutsättningar för just kapitalägarna, inte för flertalet människor. Konsekvenserna var tydliga: arbetslösheten sköt i höjden och sysselsättningen sjönk. Arbetslösheten har – trots bättre år senare – aldrig kommit ned till efterkrigsnivåer igen efter 1990-talskrisen. Till stor del just för att politiken inte prioriterat sådant, och för att det enda parti som velat återgå till att prioritera full sysselsättning varit Vänsterpartiet. En sak som blir tydlig är att statens politik

påverkar hur maktförhållanden mellan arbete och kapital ser ut och utvecklas. Men staten påverkas även själv av dessa maktförhållanden.

Politik kan ha långtgående effekter på framtida möjligheter att reglera kapitalismen liksom på maktförhållandena mellan arbete och kapital. I slutet av 1970-talet pressades stater mer och mer till att avreglera finansmarknader samt att dra sig tillbaka från välfärden och från människors liv till förmån för privatiseringar och nedskärningar. När ägande och resurser väl avlövats staten har det blivit svårare för de att återta kontroll över vissa områden – så som är fallet med vinstdrivna aktörer i den svenska välfärden. Ett annat exempel är arbetslösheten och anställningstryggheten i Sverige där omprioriteringar och liberaliseringar har förändrat grunden för den svenska arbetsmarknaden försvagat arbetstagares ställning avsevärt. Som visats tidigare ökade arbetslösheten till följd av den ekonomiska krisen på 1990-talet, och de efterföljande omprioriteringar i den ekonomiska politiken bort från full sysselsättning till låg inflation. Men även anställningstryggheten har förändrats markant sedan dess. Anställningsskyddet har försvagats sedan 1990-talet vilket vi kan se i antalet tidsbegränsat anställda och i vilka former av tidsbegränsade anställningar som är vanligast i dag jämfört med tidigare. Det är många fler i dag som är tidsbegränsat anställda än i början av 1990-talet samtidigt som den mest osäkra anställningsformen – behovsanställningar – har blivit den vanligaste formen av tidsbegränsad anställning. Kort sagt: Arbetsmarknaden har blivit mycket otryggare för många människor.

Detta påverkar också människors möjligheter att påverka sin arbetssituation och sina liv – otryggheten gör exempelvis att man inte lika lätt kan stå upp för sina rättigheter mot arbetsgivare när man vet att man kan bli ersatt eller förlora jobbet nästan när som helst och på lösa grunder. Arbetsgivare får därmed mer makt och möjligheter att styra över anställda och företag.

Statlig politik har alltså aktivt försvagat arbetarklassen, stärkt arbetsgivarna och ökat ojämlikheten på flera olika sätt. En utveckling som redan hade påbörjats på grund av den höga arbetslöshet som bitit sig fast sedan 1990-talet, vilken försvagat och demoraliserat arbetarrörelsen. Samtidigt kan staten istället användas för att styra ekonomin i en riktning som främjar jämlikhet och jämställdhet – om maktförhållandena skiftar till förmån för flertalet och bort från kapitalet. Som visats i tiden efter finans- och Coronakrisen så kan staten påverka den politiska ekonomin mycket mer än vad som etablerades som

sanning när nyliberalismen slog igenom och det sades att staten blivit maktlös på grund av globaliseringen.

Men världen har globaliserats. Hotet att flytta produktion eller huvudkontor är ständigt närvarande samtidigt som finansflöden (och skattesmitning) och klimatskadliga utsläpp inte stannar vid nationella gränser. Till skillnad från under efterkrigstiden måste vänstern där lägga större fokus även på gränsöverskridande strategier.

EU och kapitalet

I Europa har globaliseringen gått längre än i någon annan del av världen, genom att EU tagit över stora delar – men inte alla – av staternas funktioner. Resultatet av detta är att unionens ”fyra friheter” för kapital, arbete, varor och tjänster, har överordnats andra sociala och demokratiska rättigheter. EU:s ”grundlag” garanterar detta och pekar ut en fortsatt färd i samma riktning och i riktning mot en federal stat. Den gemensamma valutan är ett sådant steg, gemensamt försvar, rekommendationer och ibland tvingande beslut likaså. En tjänstemannainstitution – kommissionen – lägger förslag som ska ta EU längre åt det hållet. En domstol tolkar det länderna beslutar om utifrån EU:s konstitution och kan överpröva regeringarnas beslut. EU-parlamentet har begränsad makt och lågt valdeltagande men även den inskränker den nationella demokratin på vissa områden. Denna utveckling har drivits fram av olika politiska krafter men den starkaste har varit kapitalet, vilket märks på det sätt EU är organiserat.

Det här gjort att länderna – som redan innan hade svårt att hantera det allt starkare internationella kapitalet – fått ännu svårare att göra det. Bland annat har det bidragit till social dumping (för att människor kan röra sig över gränserna samtidigt som det blivit svårare att försvara sociala och fackliga rättigheter), stärkt finanskapitalet och lett till att kriser förvärras.

Därför måste våra svar länka det nationella med det internationella och globala. När kapitalet är gränsöverskridande måste alternativen bli det med.

Vänsterpartiet är ett internationalistiskt parti som ser att det behövs internationella samarbeten för att stärka demokratin och hantera internationella problem, klimathotet, att kapitalet blivit så starkt, och för att skapa en fredligare

värld, osv. Men vi ser att EU ofta drar Europa och världen i motsatt annan riktning. Vi ställer upp i EU-parlamentsvalet för att göra vad vi kan där för att dra EU åt rätt håll, när vi kan och samverkar med andra vänsterkrafter där. Men vi inser att under överskådlig tid behöver man bygga andra samarbeten, till exempel i Norden eller med likasinnade vänsterregeringar, och kringgå eller utträda ur EU:s strukturer för att kunna komma framåt.

Vi behöver använda både statens institutioner och rörelser och organisationer utanför statens korridorer. I nästa kapitel ska vi fokusera på det alternativ vi vill bygga och hur vi kan komma dit.

Diskussionsfrågor Staten (och EU) och kapitalet:

- Hur ser relationen mellan staten och kapitalet ut i Sverige i dag? På vilka sätt stärker den arbetet respektive kapitalet på olika områden?
- Tänk ut några områden där staten tidigare haft kontroll över kapitalet, men förlorat den eller försvagats. Hur kan man se det och vilka effekter har det fått?
- Hur kan man komma ur den finansialisering och stagnation som kapitalismen hamnat i?
- Hur påverkar EU den ekonomiska politiken i enskilda stater? På vilka sätt görs detta? Bör ekonomisk politik samordnas på Europanivå och i så fall hur och varför?

Imperialism och rasism, ekologisk ohållbarhet och könsmaktsordning – underliggande förutsättningar

Som diskuterats fler gånger tidigare i Socialistskolan, så skapar kapitalismen inte bara klyftor mellan klasser utan även mellan rika och fattiga länder – eller mellan centrum och periferier för att uttrycka det mer exakt. När skillnaderna väl skapats verkar det kapitalistiska systemet genom sin egen logik – när den inte korrigeras av andra faktorer – i denna riktning. Följden av detta syns tydligt i denna bild över var de 500 största företagen i världen är baserade. Utanför kapitalismens traditionella kärnländer i Västeuropa, Nordamerika, Australien och Japan är som synes är det bara i Kina, Sydkorea och Taiwan som det idag finns någon större mängd sådana företag, med främst Indien, Brasilien, några

gulfstater och länder i Sydostasien som mindre bubblare. Men den överväldigande majoriteten av de största företagen ligger fortfarande i kapitalismens traditionella kärnländer.

Men periferiernas underutveckling, ekonomiska struktur och beroende av centrum har i de flesta fall först historiskt skapats av samma centrum. Ofta genom regelrätta kolonialkrig och kolonialstyren. Men detta är inte bara en historisk process, utan den återupprepas ständigt även numera. Detta är dessa utomekonomiska mekanismer bakom den globala ordningen som ofta kallas för imperialism (även om det finns många olika definitioner med olika nyanser, vissa smalare som bara fokuserar på militärt våld, andra bredare, som fokuserar på kapitalexport osv). Numera reproduceras dessa internationella hierarkier främst genom kontroll över strategiska globala monopol, inklusive militära sådana, som syftar till att säkra centrums överläge i den global ekonomin. Men de militära maktmedlen är inte bara ett hot, utan omsetts regelbundet och vid behov i våld och krig för att säkra den imperialistiska världsordningen. I förslaget till nytt partiprogram (till kongressen i maj 2020) formuleras detta så här:

”Den globala kapitalismen har alltid byggt på en imperialistisk dimension där militär och politisk makt använts för att dominera vissa länder, till förmån för de dominerande ländernas ekonomiska behov. Idag spelar exempelvis kontroll över finansiella flöden, högteknologi, strategiska råvaror och massförstörelsevapen en avgörande roll för att upprätthålla denna imperialistiska ordning.”

Även om kapitalismen i grunden är en ekonomisk maktordning – där kapitalägarnas maktställning vilar på deras ägande, och där systemets logik att alltid sträva efter expansion och ackumulation springer ur kapitalens konkurrens – så har kapitalismen ändå sedan dess födelse på 1500-talet även vilat på denna imperialistiska maktordning, där staterna hjälpt sina respektive kapitalägare att konkurrera och få kontroll över marknader och resurser på internationell nivå. Precis som konkurrensen mellan företag inte håller sig till några ridderliga regler av ”perfekt konkurrens” som neoklassiska nationalekonomer tänker sig, så gäller detsamma än mer den internationella politiken, där starka stater hjälpt sina kapitalägare att stärka sina positioner med alla tillgängliga medel i den internationella ekonomin och politiken. Den globala kapitalismen vilar alltså även på politiska och militära maktförhållanden, vilka sedan andra världskriget

garanterats framför allt av världens ledande militärmakt, USA. Som bilden visar så har USA idag ensamt ungefär lika stora militära utgifter som de tio efterföljande militärmakterna (varav de flesta dessutom är allierade med USA) tillsammans.

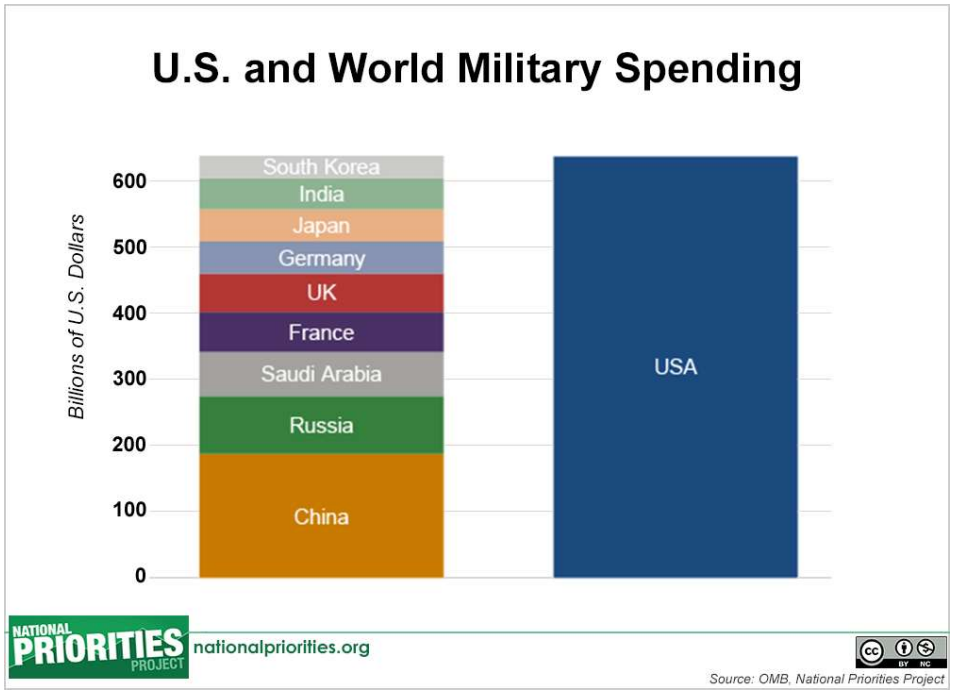

Bilden från Bernie Sanders kampanjsida och publiceras med kampanjens tillstånd.

Denna militära dominans underbygger den politiska dominans som den kollektiva imperialismen fortfarande har i det globala systemet, där USA, Västeuropa och Japan än idag dominerar alla de viktigaste politiska institutionerna, som FN:s säkerhetsråd, IMF, Världsbanken, WTO, osv. Att imperialismen fungerar kollektivt idag – till skillnad från före andra världskriget då den bestod av konkurrerande imperialistmakter – innebär dock inte att alla parter inom kollektivet är jämlika. Som både militär garant för systemet, och som innehavarare av världsvalutan dollarn, så har USA en särställning gentemot Västeuropa och Japan, och tveklöst mest att säga till om. Denna särställning, inte minst Dollarns ställning, gynnar också USA ekonomiskt och gör att landet kan dra på sig stora underskott utan att det skapar problem på samma sätt som för andra länder. De västeuropeiska och japanska eliterna har dock alltid accepterat detta, då kollektivets militära och politiska dominans är också en förutsättning för upprätthållandet av kontrollen över de globala naturresurser som också är en förutsättning för centrums dominans i systemet. En dominans

som också förklarar varför de rikaste länderna står för en så stor del av såväl de globala miljöutsläppen (som framgår av grafen längre ned) som resursförbrukningen.

Slutligen så har den politiska och militära övermakten otaliga gånger använts för att förhindra såväl demokratisk som (självständig) ekonomisk utveckling i periferierna. Från Egypten 1830 till Iran 1953, Chile 1973 och Bolivia 2019 så har Västmakter antingen direkt eller via ombud med våld sett till att ersätta demokratiska och andra politiska ledare som börjat demokratisera och/eller utveckla sina länders ekonomier på sätt kunde ha lett till ekonomiskt oberoende av Väst, vilket i sin bidragit till att periferierna förblivit teknologiskt underlägsna Väst på de flesta områden. Och ännu fler gånger har USA och ibland även andra Västmakter intervenerat militärt för att säkra ekonomiska eller politiska intressen, som med Koreakriget på 1950-talet, Vietnamkriget på 1960- och 1970-talen, samt med Irak- och Afghanistankrigen under 1990- och 2000- och 2010-talen.

Som visades i stycket om det globala klassamhället så leder de här samlade ekonomiska, politiska, resursmässiga och militära maktförhållandena till resursflöden från periferierna till Väst, och till att arbetskraften avlönas lägre i periferierna samtidigt som de senare hålls fast i ekonomisk och social underutveckling och beroende. I partiprogrammet beskriver detta mer kortfattat så här.

”Sambandet mellan det kapitalistiska systemet och rasismen syns tydligt i den globala arbetsdelningen och den imperialistiska exploateringen. Västvärldens rikedom är delvis skapat genom utarmning av den lokala och regionala miljön i utvecklingsländerna.”

Den här utvecklingen har dock aldrig varit oomstridd, utan motstånd från periferierna har ständigt tvingat såväl den globala kapitalismen som Västmakterna att anpassa sig. De första exemplen på sådant framgångsrikt motstånd som ändrade sättet kapitalismen fungerade på var de ryska och kinesiska revolutionerna och koloniernas frigörelser i den första halvan av 1900-talet (även om de började redan med slavrevolten som för första gången förde slavar och slavättligar till makten på Haiti 1793). Under den andra halvan av århundraden fortsatte samma utveckling och flera periferier började genom aktiv statlig industripolitik, trots Västs motstånd, industrialiseras. Västvärldens

kapitalägare anpassade sig till detta genom globaliseringen – det vill säga genom att förlägga enklare produktion, men försöka behålla den mest avancerade produktionen och forskning, utveckling samt huvudkontor i Väst, till fattigare länder.

Imperialismen utmanas och förändras

Under 2000-talet har tidigare fattigare länder – mest framgångsrikt Kina – lyckats förskjuta även denna ordning till sin fördel, genom att börja utveckla mer avancerad produktion och göra sig själva till oumbärliga för företag även i Västvärlden. Västvärldens ”fem monopol” på högteknologi, massförstörelsevapen, finansiella flöden, globala kommunikationsmedel samt strategiska råvaror består till stora delar, men utmanas allt mer, framför allt av Kina, med andra ord. Följaktligen har framför allt Kina börjat utöva en mycket aktiv utrikespolitik. Både för att stärka sin ställning mot den västliga kollektiva imperialismen. Dels genom samarbete med militärt starka Ryssland. Men också för att säkra sina ekonomiska intressen av såväl marknader som strategiska naturresurser i världen. Även om Kina inte ännu inte utövar någon militär dominans i världen utanför sitt närområde som kommer i närheten av Västmakternas, så utövar Kina en växande ekonomisk dominans över stora delar av världen där kinesiska investeringar är avgörande och betydande, som i Centralasien och Afrika men också andra håll.

I partiprogrammet beskriver vi följderna av detta så här.

”Utvecklingen mot en multipolär värld har under det senaste decenniet inneburit ökade spänningar mellan stormakter. I inbördeskrig och regionala konflikter spelar stormaktsintressen många gånger en avgörande roll. Utvecklingen mot ökad risk för krig och konflikter mellan stormakter riskerar att förstärkas av den omfattande ekonomiska tyngdpunktsförskjutningen från Västvärlden mot Sydostasien.

Vänsterpartiets uppgift är att i den svenska politiska debatten vara en röst för fred, diplomatiska lösningar och global nedrustning framför militärt våld och kärnvapen. Vår utgångspunkt är att folkrätten måste värnas och mänskliga rättigheter försvaras. Vi vill bevara den svenska militära alliansfriheten och förespråkar ett absolut förbud av svensk vapenexport till krigförande, icke-demokratiska och auktoritära stater. Vänsterpartiet verkar därför tillsammans

med likasinnade för en upplösning av Nato och motsätter sig även den Europeiska unionens gemensamma säkerhets- och försvarspolitik.

Trots sina brister är FN den viktigaste formen av internationellt samarbete mellan stater. För att en ny internationell ordning, grundad på hållbar utveckling, demokrati och mänskliga rättigheter, ska kunna förverkligas måste FN reformeras. Vänsterpartiet vill att FN demokratiseras och stormakternas dominerande ställning i säkerhetsrådet bryts. Vi vill stärka FN:s generalförsamling på bekostnad av säkerhetsrådet. Genom internationell solidaritet verkar vi för alla länders rätt till demokratisering och till social och ekonomisk utveckling. Vi eftersträvar en demokratisering av alla samhällen, vilket bland annat inkluderar omfattande sociala rättigheter, jämställdhet mellan män och kvinnor och rättigheter för HBTQIA+-personer och etniska minoriteter.”

I förslaget till nytt partiprogram betonas också EU:s speciella roll i detta, ofta som en sorts katalysator för globaliseringens hierarkiska och destruktiva logik snarare än som det europeiska samarbete som skulle behövas för att balansera och kompensera för just den logiken. Sådana samarbeten är vad Vänsterpartiet verkar för istället för dagens EU.

”Den viktigaste målsättningen i Vänsterpartiets politik för Europa handlar om att minska och sluta de regionala klyftorna mellan Västeuropa, Östeuropa och Sydeuropa. Dessa klyftor har förstärkts genom EU-utvidgningen. EU förhindrar social och ekonomisk utveckling i EU:s fattigare områden och tvingar miljontals människor att utvandra från EU:s fattigare länder till de rikare, där de har färre sociala rättigheter och exploateras hårdare än den inhemska befolkningen samtidigt som detta pressar löner och villkor i de rikare länderna. Europas rika länder behöver bryta dagens självsvälts- och underbudspolitik och investera sina överskott i en hållbar ekonomisk och social utveckling i hela Europa, samtidigt som lönerna tillåts stiga.

Den Europeiska unionen har medfört ökad frihet att röra sig för människor, ökat utbyte mellan länder, snabbare informationsflöden och tillgång till gemensamma system – men dessa framsteg har ofta förutsatt att högerpolitik lagfästs, ekonomisk politik centraliserats och att öppenhet och demokrati begränsats. Bland annat genom att storföretagens intressen sätts före andra

hänsyn, och genom att behandlingen av människor och stater utanför unionens yttre gräns hårdnat.”

”Alla länder och regioner ska ges möjlighet att kontrollera sin produktion, sina finansiella flöden och sina naturresurser så att mer jämlika och socialt och ekologiskt hållbara ekonomier kan byggas upp. Under överskådlig tid behöver dock Nord föra över teknik och resurser till Syd och Öst för att möjliggöra en snabb klimatomställning och kompensera för den långa tid när värdeöverföringarna har gått åt andra hållet.

Rasismens rötter

Rasismen är med andra ord starkt kopplad till internationella hierarkier som ständigt bidrar till att omforma och reproducera de ”rasifieringsprocesser” som graderar människor olika. I det nya förslaget till partiprogram (med ungefär samma formuleringar i det som gäller fram till 2020) föreslår följande formuleringar som utvecklar såväl analys av hur detta går till som vad man kan göra åt detta vidare.

”Rasism bygger på två skilda logiker som i varierande grad vävs samman i verkligheten: exploatering och exkludering. Rasismen bygger på processer av rasifiering, det vill säga hur grupper av människor, många (men inte alla) invandrade eller barn till invandrade, åtskiljs genom biologiska och kulturella konstruktioner och praktiker och görs till annorlunda, mindre värda och underordnade. Dagens rasistiska strukturer är dels ett resultat av rättfärdigandet av kolonialismens och imperialismens utplundring av naturen och utsugning av människor. Dels är det en effekt av hur stater använt tankar om ett homogent folk och utestängandet och underordnandet av de andra genom övergrepp och förtryck, bland annat av nationella minoriteter och ursprungsbefolkningar. Även om användandet av ord som ras minskat så lever rasismens huvuddrag kvar genom föreställningar om ras, ofta uttryckta i mer diffusa former genom begrepp som etnicitet och kultur. Den exploaterande rasismen tar sin utgångspunkt i en nedvärdering av de andra för att möjliggöra exploatering. Den exploaterande rasismen verkar såväl direkt som indirekt i lagstiftning, men först och främst genom institutionella processer inom arbetsmarknaden och bostadsmarknaden, men även inom välfärdsinstitutioner. Nyliberalismen har på många sätt gått hand i hand med den exploaterande rasismen i sitt sökande efter

att förbilliga arbetskraften. Migrationslagstiftning innebär alltmer att invandrade tvingas sälja sin arbetskraft till löner och arbetsvillkor som är betydligt sämre än andras. I Sverige, liksom i många andra europeiska länder, har rasistiska strukturer gjort att klassamhället fått en rasifierad skiktning. Den exkluderande rasismen tar sin utgångspunkt i en tankefigur där rasifierade grupper hotar samhället såväl kulturellt som ekonomiskt. Genom att se kulturer som närmast oföränderliga återskapas en tanke om ras. Den exkluderande rasismen uttrycks först och främst genom en praktik baserad på segregering och uteslutning. I sina mer aggressiva former används våld och i extrema fall utrotning. De högerextrema, rasistiska och fascistiska organisationer och partier som växt sig starkare i Europa kännetecknas först och främst av en exkluderande rasism. I Sverige yttrar sig den exkluderande rasismen dels i misshandel, förföljelser och trakasserier, dels i olika former av diskriminering.

Rasism kan bekämpas genom en medveten antirasistisk politik som förs på flera plan samtidigt. En framgångsrik antirasism förutsätter att de som på olika sätt utsätts för rasism får utrymme att tillsammans med övriga progressiva rörelser bedriva en systematisk kamp mot rasism, parallellt med vår kamp mot kapitalism och patriarkatet. Men människors värderingar påverkas också av de normer som anges i bland annat utrikespolitik och asyllagstiftning. Därför är arbetet för en human flyktingpolitik också ett antirastiskt arbete. För att antirasismen ska vara långsiktigt framgångsrik behöver den innebära konkreta samhällsförändringar som bygger in gemensamma intressen mellan människor med olika bakgrund. Arbetet för full sysselsättning, trygghet för löntagarkollektivet och en generell välfärd som omfattar alla samhällets invånare är därför strategiskt viktigt också ur ett antirasistiskt perspektiv.”

Skev fördelning av naturtillgångar ekologiskt ohållbart

Den skeva globala militära och ekonomiska maktordningen får också till följd att förbrukningen av världens naturresurser är extremt ojämlikt fördelad. Världens naturresurser ägs ibland formellt av företag eller stater i de länder där de ligger, och ibland av utländska bolag. Om naturresurserna kontrolleras av en stat som använder dem för hela samhällets bästa gör det förstås enormt stor skillnad Ett tydligt exempel på det är hur Bolivias sociala och ekonomiska utveckling förbättrades dramatiskt efter att socialisterna under förre presidenten

Evo Morales nationaliserade naturtillgångarna där. Men oavsett vilket så tenderar resurserna att konsumeras främst av människor i de rika länderna, tack vare de globala maktförhållanden som råder. Åtskilliga krig handlar om kontroll av sådana resurser (åter igen kan Västmakternas stöd till högerkuppen i Bolivia 2019 ses i det ljuset).

Ser man till hur resurserna förbrukas blir maktordningen desto tydligare. Ett bra mått för att se hur fördelningen av naturresurser ser ut är det så kallade ekologiska fotavtrycket, ett mått på hur stor ekologisk yta som krävs för att producera och ta hand om avfallet. Där ingår bland annat hur stort koldioxidutsläpp en person eller en händelse ger upphov till. Utsläppet kan uppstå vid till exempel en flygresa eller vid elförbrukning och kan sedan kompenseras för genom klimatkompensation.

Källa: Världsnaturfonden, Living Planet Report 2014

Tvärtemot självbilden som väldigt miljövänligt och i framkant har Sverige klättrat bland de länder som har störst ekologiskt fotavtryck per person och fanns 2014 med på plats 10, efter Saudiarabien, Belgien, Singapore och USA.

Sverige har en stor del förnybar energi i form av vattenkraft, och en annan stor del med låga koldioxidutsläpp (kärnkraft), men trots detta är alltså det totala ekologiska fotavtrycket stort. Sveriges placering i ”värstingligan” förklaras

bland annat av att svenskarna har ökat sin varukonsumtion – medan den i andra rika länder har minskat på grund av konjunktursvackan. De förbättringar som gjorts i den svenska energimixen äts upp av en fortsatt hög konsumtion och import – inte minst från Kina – där varorna ofta produceras med kolkraft. Vårt ekologiska fotavtryck påverkas också av vår förhållandevis stora och energikrävande fordonspark samt vår höga köttkonsumtion.

Dagens ”reellt existerande kapitalism” vilar därmed på en ohållbar och mycket ojämlik fördelning och förbrukning av världens naturresurser. Även om resurserna hypotetiskt hade varit jämnt fördelade, så hade alltså kapitalismens logik, med sitt fokus på ständigt utvidgad produktion, ändå tenderat att driva upp förbrukningen av dem på en ohållbar nivå. Men om kapitalismen skulle överleva en sådan hypotetisk situation så skulle den tvingas göra det med mycket mer resurssnåla tekniker, som ständigt effektiviserades. Även då skulle ju ständig överkonsumtion av tillgängliga resurser finnas kvar, varför ett socialt och ekologiskt hållbart system vore att föredra. Men oavsett produktionssystem så skulle det behöva mycket mer resurssnålt än idag. Som ovanstående bild visar så bygger produktion och konsumtion i alla rika delar av världen idag på ohållbar överkonsumtion av jordens resurser. Med andra ord så är en värld med mycket jämlikare fördelning av jordens resurser en förutsättning för både global rättvisa och en ekologisk hållbarhet.

Könsmaktsordning och organisation av obetald mänsklig verksamhet – familj, sexualitet och omsorg

Ytterligare en förutsättning för att det alls ska kunna finnas någon marknad eller ens några människor är att det finns ett kring- och underliggande samhälle – familjer, privata omsorgs-, kärleks- och sexuella relationer, barnuppfostran – som till stora delar skapas och reproduceras utanför kapitalismens logik. Och som kvinnor tar det största ansvaret för.

Dessa verksamheter organiseras i ett socialt system som vi kallar patriarkatet eller könsmaktsordningen (det första begreppet föreslås bytas ut mot det senare i 2020 års partiprogram), vilket innebär att de generellt undervärderas jämfört med de mänskliga aktiviteter som män normalt tar större ansvar för. Det syns dels genom kvinnors lägre löner generellt, till exempel i de delar av reproduktionen som är offentligt finansierad, som omsorgen och vården. Som

visades i avsnittet om kapitalismens motsättningar så har kapitalismen en konstant tendens att underfinansiera – eller helst inte alls finansiera – sådant arbete. Följaktligen så är utförs en stor del av detta arbete genom att kvinnor tar större ansvar för dessa verksamheter ”gratis” inom till exempel familjer, i form av anhörigomsorg, omsorger om både barn och partners, osv. Könsmaktsordningen organiseras i föränderliga genussystem, som ser olika ut i olika samhällen och under olika tidsperioder, framför allt beroende på hur stark ställning kvinnor har i de samhällena.

Oavsett genussystem så förenas de patriarkala ordningar av att det där finns ett – svagare eller starkare – hierarkiskt system av sociala strukturer som innebär mäns kontrolls om grupp över kvinnors liv och som bygger på mäns överordning och kvinnors underordning. Inte nödvändigtvis på alla områden eller hela tiden, men som huvudregel. Olika teoribildningar lägger olika stort fokus på olika delar saker, men samtliga brukar vara överens om att en viktig materiell grund för dessa ordningar är mäns kollektiva kontroll över kvinnors arbete, kroppar och sexualitet. Ju större makt kvinnor själva har över dessa saker, dessa friare blir de i förhållande till männen. Det är därför såväl frågor om lika lön för lika arbete och rätt till förskola och äldreomsorg (arbetsområden som kvinnor tenderar att ta ansvar för oavlönat om inte samhället avlönar dem) som rätt till abort, preventivmedel frihet från sexuella övergrepp är avgörande för kvinnors makt och frihet i samhället.

I det patriarkala samhället skapas könsnormer som begränsar kvinnor och män i deras livsval. En förutsättning för detta är att könens hålls isär och rangordnas. En integrerad del av patriarkatet är därför synen på könsuppdelningen mellan män och kvinnor som något självklart och ”naturligt”, uppfattningen att det alltid måste finnas två kön och att dessa förväntas komplettera varandra sexuellt. Ytterst upprätthålls ordningen med våld eller hot om våld. Män står för 95 procent av alla våldsbrott, något som såväl kvinnor som hbtq-personer som barn och andra män får ta konsekvenser av.

Så sammanfattningsvis så är kapitalismen en särskild form av politisk ekonomi – alltså en viss organisering av ekonomiska och sociala relationer – som dock vilar på och i sin nuvarande form förutsätter en imperialistisk och rasistisk världsordning, en skev och ohållbar förbrukning av naturresurser samt en könsuppdelad och hierarkisk könsmaktsordning som ansvarar för stora delar av organiseringen av mänskligt liv. En socialistisk ordning behöver till skillnad

från kapitalismen utgå från denna samlade verklighet, och organisera den på ett jämlikt, demokratiskt och hållbart sätt.

Diskussionsfrågor: Underliggande förutsättningar

- Kapitalismen har alltid reproducerat uppdelningen mellan centrum och periferier. Därför är det en positiv sak när länder som Kina lyckas bryta den logiken och utvecklas ekonomiskt i strid med detta. Men hur kan fler länder lyckas med det? Och hur ska ett land som Sverige hantera den ökade internationella konkurrensen och pressen nedåt på löner osv?
- Som visas ovan så skapas rasismen av flera olika logiker som samverkar, där de internationella hierarkierna hela tiden ”bekräftar” de nationella. Hur förs ett antirasistiskt arbete bäst på nationell respektive på internationell nivå?
- Idag har Sverige ett av de största ekologiska fotavtrycken i världen, och våra koldioxidutsläpp är ungefär fem gånger högre än en hållbar nivå. Samtidigt behöver fattiga länder få öka sina utsläpp för att hinna ikapp den rika världen ekonomiskt. Hur kan jordens resurser fördelas på ett hållbart och jämlikt sätt, och kommer kapitalismen som system att klara av en sådan ordning?
- Att kapitalet och dess företrädare hela tiden vill spara in på ”det reproduktiva arbetet” får stora konsekvenser för kvinnor och jämställdheten, vilket syns genom en konstant press på löner och arbetsförhållanden i vård, skola och omsorg. Vilken betydelse bör det ha för såväl socialistiska som feministiska strategier idag?

3. Vårt alternativ – det socialistiska samhället och hur vi kommer dit

3.1 Socialistiska lösningar bär redan upp samhället

Stora delar av vårt samhälle bygger redan idag mer eller mindre på socialistiska idéer, principer och lösningar. Som visades under avsnittet om staten och kapitalet så handlar sådana ofta om lösningar som pressats fram underifrån – för att stärka just socialistiska värderingar och möta sociala behov. Ibland har åtgärderna till och med behövt genomföras av antisocialister – för att kapitalismen helt enkelt inte fungerar eller blir tillräckligt socialt stabil när den lämnas helt åt sin egen kortsiktiga logik. Båda exemplen visar på kapitalismens stora begränsningar vad gäller att möta sociala behov och ekologiska utmaningar, men även dess svårigheter att åstadkomma en stabil ekonomisk utveckling – och på socialismens betydligt bättre förutsättningar att göra detsamma, om socialistiska lösningar skulle ges större utrymme att forma samhället än idag.

Det tydligaste exemplet på socialistiska lösningar som pressats fram underifrån är den stora välfärdssektor som arbetarrörelsen och andra progressiva rörelser drivit fram – vilken organiseras med helt andra mål och annan finansiering än privatkapitalistisk näringsverksamhet (även om privatiseringar och marknadslösningar försöker släppa in marknadstänkandet och vinstintressena även där).

Målen är istället politiskt satta – och går helt i strid med ”den fria marknadens logik” om vinstmaximering och fördelning efter köpkraft – i syfte att möta sociala behov av vård, utbildning och omsorg, mer eller mindre utefter behov. Detta har skett som en direkt följd av socialistiska reformer – eller som svar på tryck från socialistiska och/eller sociala rörelser som fackföreningar. Den sociala logiken trycks alltså på, ”bäddar in” och dämpar den kapitalistiska logiken, och förändrar därmed ”den reellt existerande kapitalismen” (vilket vi varit inne på i avsnittet om ”Staten och kapitalet”) så att den består av delvis motstridiga logiker, som bryts mot varandra, samtidigt. Socialismen är alltså inte genomförd idag, det kräver ett större brott med den kapitalistiska logiken,

men man kan gott säga att den både är påbörjad, har levererat betydande positiva resultat och på många sätt redan idag kan sägas vara ett mer hållbart sätt att organisera samhället än ett som bygger på en ren kapitalistisk logik (något sådant samhälle finns inte idag, och de försök som gjorts att gå i den riktningen, som i Östeuropa under 1990-talet, har slutat med sociala, ekonomiska och politiska katastrofer och reträtter från de linjerna).

Som visades i avsnittet ”Staten och kapitalet” finns det även flera andra exempel på sektorer som inte styrs av kapitalets logik, som brandkår, polis, militär och delvis forskning och utveckling (mycket av det senare utförs även av privata företag, eller av det offentliga för att möta dessas behov, men såväl rymdresor som internet och datorer hade aldrig utvecklats utan långsiktiga statligt finansierade projekt, och detsamma gäller många andra områden, som humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning, som kapitalet har begränsat intresse av). Dessa sektorer finns alltså för att möta samhälleliga behov som kapitalismen inte möter av sig själv, utan istället kräver en stat som agerar mer långsiktigt och utifrån andra behov än vinstintressen.

Det tydligaste exemplet på hur kapitalismens inneboende instabilitet tvingat fram allt mer sådana statliga ingripanden – som går helt emot kapitalets logik – är att staten på olika sätt balanserar kapitalismens svängningar på olika sätt. Allt sedan den stora depressionens efterspel, under 1930-talet (jmf ovan Staten och kapitalet), har staten och det offentliga tagit allt större ansvar för att balansera kapitalismens stora konjektursvängningar, och rädda krisande banker och företag med hjälp av skattebetalarnas medel och statens regleringar. Vid finanskrisen 2008 agerade världens stater återigen för att socialisera bankernas förluster, för att rädda dem och den samlade samhällsekonomin från kollaps. För att sedan skicka notan till skattebetalarna. Inte för inte har detta ofta kallats för en ”socialism för de rika”. Under Coronakrisen 2020 sker liknande saker där stater går in med miljardstöd till privata företag, till och med sådana som själva fortfarande har reserver att falla tillbaka på. Så det är inte att låta politiken styra ekonomin eller omfördela resurser som kapitalet egentligen motsätter sig, utan i vilkas intresse detta ska ske. Ekonomin är i den meningen redan betydligt mer ”socialistisk” idag än före finans- och Coronakrisen, för att inte tala om före den stora depressionen på 1930-talet. Men frågan är varför medborgarna ska rycka in och hjälpa privata företag när de går dåligt men inte få vara med och ta del av deras välstånd eller forma deras utveckling när ekonomin går bra. Det

socialistiska svaret på det är förstås att det är bättre att bygga en ekonomi där alla som är delaktiga i och bygger upp den alltid har rätt att ta del av dess frukter och att påverka hur den utformas.

En socialistisk samhällsutveckling innebär med andra ord delvis att bygga vidare på och utvidga principer som redan idag är både populära och helt nödvändiga för att samhället ska kunna fungera. Det handlar om att utveckla dessa lösningar ännu mer, att demokratisera och förbättra välfärden, att se till att statsingripanden inte blir en ”socialism för de rika”, utan syftar till att bygga en ekonomi för alla. För att kunna göra det behöver även fler delar av samhället demokratiseras och anpassas till de sociala och ekologiska behov som finns.

3.2. Vad innebär en socialistisk samhällsutveckling?

En socialistisk samhällsutveckling handlar därför om att fortsätta och utvidga den demokratisering av ekonomin och den förändring av ägandestrukturen i samhället, som påbörjats under uppbyggnaden av 1900-talets demokrati och välfärdsstat. Det förutsätter att det gemensamma ägandet ökar och används aktivt för hela samhällets intressen. I både privatägda företag och inom offentlig sektor ska löntagarnas inflytande öka, både över arbetets organisering och över verksamhetens innehåll. Hur produktionens resultat fördelas är det tydligaste spänningsfältet i motsättningen mellan arbete och kapital. En större del av de värden som skapas ska komma fler till del, såväl i form av löneutveckling och arbetstidsförkortning som i ökad gemensam konsumtion. En socialism som inte förenas med demokrati är inte en socialism värd namnet. Utvecklingen under nittonhundratalet visade tydligt att socialismen inte kan förenas med auktoritära samhällsbyggen. I Sverige såväl som i vår omvärld har demokratiska framsteg kunnat vinnas genom kamp från arbetarrörelsen tillsammans med andra progressiva rörelser. För dagens socialistiska rörelse måste dessa historiska segrar försvaras och fördjupas. Politiska fri- och rättigheter har ett värde i sig själva, men kan enbart fullt ut förverkligas i jämlika samhällen, där den ekonomiska makten inte tillåts begränsa var och ens frihet. Det socialistiska samhället kommer att fortsätta utvecklas, precis som alla tidigare samhällen gjort. Frihet, jämlikhet och demokrati är för oss inga statiska tillstånd, utan ramar som fylls med människors personliga uttryck, val och viljor. Varje

socialistiskt samhälle kommer att ha brister och inslag av konflikt men har oändliga möjligheter till liv och utveckling.

Istället för denna kapitalistiska ordning – som bygger på ojämlikhet, vinstmaximering och konkurrens – vill vi se ett ekonomiskt system som bygger på jämlikhet och är till för och tar vara på alla människors kapacitet och som också bryter med de patriarkala, imperialistiska och miljöförstörande ordningarna.

Kapitalismen levererar ofta en kraftfull välståndsökning i delar av världen, men alltid till priset av underutveckling i andra delar av den, och hård exploatering av såväl människor som miljö. Hur hård exploateringen blir – och hur effektivt ekonomin fungerar – beror till stor del på politiska maktförhållanden. Men den dag de politiska förhållandena blir sådana att vi verkligen skulle kunna organisera samhället så att det utgick från mänskliga behov och ekologisk hållbarhet skulle det inte längre gå att bedriva kapitalistisk verksamhet som idag med lönsamhet. Därför tar kapitalet alltid strid när man närmar sig en sådan punkt, som till exempel i Sverige i slutet av 1970-talet när välfärdsstaten stod på sin höjdpunkt och löneandelen hade pressat tillbaka vinstandelen i samhällsekonomin. Det som ger kapitalägarna en sådan stark makt – både direkt över ekonomin och makt att förhindra och mobilisera mot demokratiska beslut – är att de äger de viktigaste produktionsmedlen och kontrollerar stora delar av forskning och utveckling, medier, finansiella flöden, osv. Därför är det nödvändigt att inte bara resa krav på hur kapitalismen kan förändras, utan också på hur den kan överskridas och ersättas med ett demokratiskt, socialt och ekologiskt hållbart system, där även ägandet av de viktigaste institutionerna och produktionsmedlen i samhället på olika sätt är gemensamma, så att samhällets inriktning kan bestämmas demokratiskt, inte utifrån vad som är mest lönsamt för några få. Det är det vi kallar socialism.

Först med ett sådant förändrat system och förändrat ägande går det att förändra ekonomins sätt att fungera i grunden. Idag styrs alltså ekonomin i syfte att skapa så stora vinster som möjligt för kapitalägarna genom att förvandla så mycket som möjligt på jorden till varor som kan köpas och säljas. I en socialistisk ekonomi skulle istället syftet med ekonomin vara att möta mänskliga behov och att hålla sig inom de ekologiska ramar som finns. Ekonomin blir ett medel för detta, istället för ett mål i sig.

Socialism i vår tappning handlar alltså om frigörelse på alla plan i samhället: Om att skapa ett samhälle där människor ges förutsättningar och möjligheter att växa och påverka alla platser där de verkar och lever, såväl sin ekonomi som sina arbetsplatser och familjer (det vill säga att man bryter även med den patriarkala ordningen, respekterar barns rättigheter, osv.).

3.3 Olika vägar till socialismen

Fram till 1980-talet tänkte sig de flesta att en övergång till ett socialistiskt system skulle kunna ske inom ramen för ett land. Idag är såväl produktionen som ekonomiska flöden och politik så internationaliserade att det är få som tänker sig att det skulle gå att upprätta ett helt annorlunda ekonomiskt och socialt system inom gränserna för ett land. Däremot går det att göra betydande framsteg lokalt och nationellt och förändra såväl samhällets styrning som ägande på de nivåerna redan nu. Genom att samverka med likasinnade länder, regeringar och folkrörelser kan vi sedan succesivt bygga upp en socialistisk internationell eller i alla fall regional ordning. Olika vänsterrörelser och partier har mer eller mindre utvecklade strategier för hur vi ska kunna röra oss i en sådan riktning, och behovet av att diskutera och samverka över nationsgränserna för detta finns tydligt uttryckt i vårt partiprogram.

3.4 Socialistisk strategi i dag

För att komma i ovanstående riktning så verkar Vänsterpartiet på många olika sätt. I det partiprogram som gäller fram till kongressen 2020 tar vi upp ett antal ”strategiska huvudlinjer” för att gå i den riktningen. Dessa områden föreslås strykas i det nya programmet, men de utgör oavsett det en bra sammanfattning av hur vi vill få framåt och tänker på olika områden. Områden som på både kort och lång sikt är viktiga för att flytta fram positionerna i socialistisk, feministisk och ekologisk riktning.

Ideologi och reformer

Hur människor agerar bestäms inte bara av materiella förutsättningar som kan påverkas genom konkreta politiska reformer. Vårt handlade påverkas också av kultur, sedvanor, tankemönster och normer. En del av vår strategi handlar därför om att förskjuta samhällets ideologiska balanspunkt, och därmed flytta gränsen för vad som anses möjligt respektive omöjligt att förändra. Kampen för materiella och ideologiska förändringar går hand i hand och förutsätter varandra. För att vi, till exempel, ska vinna stöd för en ekonomisk politik som leder till full sysselsättning, krävs det både reformer som människor ser leder till fler jobb och ideologisk kamp som utmanar högerns föreställning att politiken inte kan användas för att skapa nya arbetstillfällen.

Sammanhållen socialistisk och feministisk strategi

Vår strategi är en sammanhållen socialistisk och feministisk strategi. Många av de strategiska vägval som de avhandlas i de strategiska huvudlinjerna attackerar både klassorättvisor och ojämställdheten mellan män och kvinnor. Samtidigt innehåller den också komponenter som är mer renodlat feministiska.

Rörelse i samhället

Strategisk framgång förutsätter också rörelse i samhället. Möjligheten till strategisk framgång handlar alltså inte bara om politik i snäv bemärkelse, utan också om organisation – om att vinna förtroende för partiets politik i lokalsamhällen, bostadsområden, på arbetsplatser och skolor. Det handlar om möjligheten att bygga breda allianser mellan olika typer av rörelser – exempelvis mellan arbetarrörelsen, kvinnorörelsen och miljörörelsen – och om att stärka den egna organisatoriska förmågan.

Solidaritet och sammanhållning

Vänsterpartiet ska vara ett parti som kanaliserar breda löntagarintressen. En sådan ambition förutsätter att vi också förhåller oss strategiska till vilka grupper vi organiserar, och till vilka som vi inte organiserar i tillräckligt hög utsträckning. Vänsterpartiet behöver starkare band till fackföreningsrörelsen

och organisera fler inom LO-kollektivet på alla nivåer i partiet. En betydande del av skillnaderna inom arbetarklassen går att hänföra till kön och etnicitet. Det svenska klassamhället håller på att rasifieras. På arbetsmarknaden tar det sig bland annat uttryck i att personer med utländsk bakgrund har högre arbetslöshet, otryggare anställningsförhållanden och generellt också lägre löner. Denna ordning både avspeglar och återskapar strukturell rasism, och skapar en grupp inom löntagarkollektivet som kan exploateras hårdare. På arbetsmarknaden finns en tydlig arbetsdelning utifrån kön, kvinnor och män arbetar inom olika yrken. Kvinnors arbete värderas generellt lägre och det är i kvinnodominerade branscher som villkoren är sämst. För att bryta detta krävs både feministisk och antirasistisk kamp, men också en insikt om värdet av sammanhållning och solidaritet inom hela löntagarkollektivet.

Ekologisk grund

Vänsterpartiet är ett socialistiskt och feministiskt parti på ekologisk grund, därför måste ett ekologiskt perspektiv också finnas närvarande när vi formulerar vår socialistiska och feministiska strategi. Klimatförändringarna och de globala resurskriserna utgör en avgörande strategisk utmaning. För att lösa dem, och för att hantera deras effekter, krävs en omfattande omläggning av det ekonomiska systemet. Det är på samhällelig nivå som avgörande steg i klimatomställningen måste tas – genom investeringar, regleringar och skapandet av nya gemenskaper. För oss är denna nödvändiga samhällsomvandling inte en separat fråga, utan vi förhåller oss till omställningen som ett perspektiv när vi utformar vår politik och fattar beslut om strategiska vägval. Vi återkommer till hur vi vill verka för detta.

Vänsterns grundläggande politiska mål – att demokratisera samhället och skapa en värld baserad på jämlikhet, jämställdhet, solidaritet och ekologisk hållbarhet – utmanar rådande maktförhållanden i världen. Nationella framsteg måste kompletteras med byggandet av en solidarisk, internationell ordning för att bli varaktiga. För att vi ska nå vara mål är vi därför beroende av att stora delar av världen rör sig i samma riktning som den vi verkar för. Därför verkar vi tillsammans med andra progressiva i världen för en multipolär världsordning

där alla länder har rätt till demokratisering och utveckling, och för en demokratisering av Europa och ett avvecklande av militärallianser som Nato.

Vänsterpartiets varför idag

Vänsterpartiet är sedan valet 2018 inte bara i opposition till regeringen utan även till den samhällsdebatt som högerextrema krafter definierat. Vår utgångspunkt är ”En ekonomi för alla, inte några få” som riktar fokus på de verkliga samhällsproblemen dvs ojämlikheten och fåtalets vinster på bekostnad av flertalet. Parollen öppnar för en tydlig beskrivning av samhället och dess problem – där kapitalismens klassamhälle är ett grundläggande problem. Vänsterpartiets varför ligger i vårt fokus på jämlikhetspolitik och skillnaden mot andra partier främst Socialdemokraterna och Miljöpartiet. Därför behövs det både tydliga skillnader och relevans när politik ska utformas.

3.5 Socialistisk politik i dag

> Reformer som varaktigt förändrar styrkeförhållandena i kampen för ett jämlikt samhälle, som innebär ett verkligt folkstyre, ökar demokratin på marknadens bekostnad och som minskar klyftorna i samhället är inte bara framsteg i sig utan innebär också att vi i morgon lättare kan uppnå det som är omöjligt idag.
>
> - Strategiska huvudlinjer i partiprogrammet

Citatet beskriver inriktningen för vår politik i allmänhet – vad våra förslag och lösningar ska leda till i längden. I en tid då Socialdemokraterna och Miljöpartiet har övergett jämlikhetspolitik för att samarbeta med marknadsliberala Centerpartiet och Liberalerna är det ännu viktigare för oss att vara den tydligaste vänsterrösten för jämlikhet och ett bättre samhälle.

Som vi har sett har Sverige rört sig från att ha varit världens mest jämlika land till det land där klyftorna växer allra snabbast. De rika blir rikare medan flertalet av oss får allt mindre. Vanligt folk har bortprioriterats under lång tid medan fåtalets vinstintressen har stått i politikens centrum där marknadsliberalismen har bestämt inriktningen inte bara för borgerligheten utan även för socialdemokratin. Samtidigt har extremhögern flyttat fram positionerna.

Vänsterpartiet vill se ett annat, bättre och rättvisare samhälle. Det är dags att utmana både marknadsliberalismen och extremhögern. Det är bara vänstern som kan göra det med trovärdighet.

För att kunna göra det behövs det politiska förslag som återigen förskjuter maktförhållanden från kapitalet och fåtalet till vanligt folk. Det krävs en sammanhållen politik för jämlikhet med stora offentliga investeringar för att kunna skapa ett samhälle för alla där vi tar klimatkrisen på allvar.

När regeringen presenterade sitt 73-punktprogram som ligger till grunden för samarbetet med Centerpartiet och Liberalerna svarade Vänsterpartiet med ett eget 73-punktprogram för jämlikhet. Här är ett utdrag ur detta program som kartlägger våra konkreta politiska förslag för ett jämlikt samhälle.

En ekonomi för alla

- Ett nytt skattesystem införs. Vi ska gå från att ha det minst omfördelande skattesystemet bland Europas 15 kärnländer till att hamna i topp. En större skattereform genomförs där skatten höjs på kapital och sänks för låg- och medelinkomsttagare.
- Rut avskaffas och pengarna satsas istället på gemensam välfärd, i första hand på en bättre hemtjänst och fungerande städning av sjukhus och vårdcentraler.
- Rot fasas ut. Pengarna ska istället användas till att rusta hyresbeståndet och till att bygga hyresrätter med rimliga hyror.
- A-kassan stärks genom höjda tak och golv.
- Pensionssystemet ska reformeras för att bli mer rättvist.
- För att stärka jämlikheten och öka den finansiella stabiliteten införs en bankskatt.
- Skatteutjämningssystemet ändras så att utjämningen utökas för att stärka kommuner på landsbygden och förortskommuner.
- En ny modell för räntesättning införs i syfte att komma tillrätta med att bankerna tjänar stora pengar på kundernas lån och för att stärka bankkundernas makt.

- Elnätet ska återregleras och förstatligas för att åstadkomma lägre avgifter och ge minskade kostnader för industrin, villaägare och andra konsumenter.

Flera jobb med schyssta villkor

- Ett stort investeringsprogram för bostadsbyggande och infrastruktursatsningar ska sjösättas. Det ger många företag bättre förutsättningar och skapar fler jobb. Det ska gå att leva, bo, arbeta och driva företag i hela landet.
- Anställningsformen allmän visstid – tidsbegränsade anställningar som arbetsgivaren inte behöver motivera – tas bort. Osäkra anställningar skapar otrygghet och stress för många. Ofta drabbas kvinnor inom branscher som handel, service, hotell och restaurang.
- Lagstadga om rätt till heltid. Heltidsarbete ska vara en rättighet, deltid en möjlighet – inte ett tvång.
- Arbetsgivarnas möjlighet att sänka tjänstgöringsgraden (så kallad hyvling) utan att gå igenom Las-förhandlingar, ska stängas genom lagändring.
- Övergången till sex timmars arbetsdag påbörjas.
- Skattereduktion för fackföreningsavgift återinförs och avdragsrätt för a-kasseavgiften införs.
- Tillgången till barnomsorg på obekväm arbetstid ska vara obligatorisk i alla kommuner.

En välfärd att lita på

- Vinstjakten i välfärden ska få ett slut. Vinstbegränsningar ska införas så att vi kan säkerställa att skattemedel går till det de är avsedda för.
- De generella statsbidragen till kommunsektorn förstärks kraftigt. Vård, skola och omsorg tillförs tiotals miljarder de närmaste åren.
- Det så kallade fria skolvalet ska avskaffas i sin nuvarande form och ersättas av en form av närhetsprincip som motverkar segregation. Den

jämlika och sammanhållna skolan ska återupprättas. Staten ska ta tillbaka huvudansvaret för skolorna.
- Ett högkostnadsskydd inom tandvården införs.
- Staten görs till huvudman för den personliga assistansen och lagstiftningen förtydligas så att behoven för assistans ska vara avgörande, inte hjälpens karaktär.

Hela landet ska leva

- Rättvisemiljarderna utökas och satsningen på socioekonomiskt utsatta områden möjliggörs för att bekämpa arbetslöshet, rusta bostäder och säkerställa offentlig service i de förorter, bruksorter och glesbygdskommuner som på många sätt har lämnats efter när andra har dragit ifrån.
- Satsningar på kollektivtrafik och vägunderhåll på landsbygden ska genomföras för att öka möjligheterna för människor att resa, eftersom det bidrar både till att stärka landsbygden och till att minska utsläppen.
- En pilotsatsning på servicebussar genomförs i områden där samhällsservicen monterats ned.

Program för klimaträttvisa

- Nollutsläpp ska nås till år 2040. En grön statlig investeringsbank inrättas för att underlätta omställningen.
- Ett klimatbistånd läggs till utöver enprocentsmålet för att höja ambitionerna.
- Nybilsförsäljningen av bensin- och dieselbilar förbjuds efter 2025 som en del av övergången till ett fossilfritt Sverige.
- Flygskatten görs progressiv så att den blir högre ju mer man flyger.
- Byggandet av höghastighetsbanor påbörjas.
- Omställningen till ett mer hållbart jordbruk behöver snabbas på för att möta dagens klimatutmaningar.
- Försök med avgiftsfri kollektivtrafik införs.

En bostadspolitik för vanligt folk

- En aktiv bostadspolitik ska föras för att bryta social segregering genom att blanda olika typer av bostäder. Investeringsstödet till hyresrätter utökas och ett statligt byggbolag startas.
- En ny hyresmodell – vänsterhyror – införs för att sänka månadskostnaden för nyproducerade hyresrätter. Vänsterhyrorna baseras på låneräntan istället för den kalkylräntan som man normalt sätter hyrorna utifrån. Tanken är att den lägre hyran gäller under tio år för att sedan omförhandlas.

Mänskliga rättigheter, fred och solidaritet

- Den tillfälliga lagen som splittrar familjer, ger tillfälliga uppehållstillstånd och försvårar etablering och inkludering rivs upp.
- En amnesti genomförs för de ensamkommande som fått vänta på asylbeslut i över ett år.
- Sverige ska lämna värdlandsavtalet med NATO.
- Vapenexporten till diktaturer, länder som kränker mänskliga rättigheter och är i krig stoppas.
- Vänsterpartiet verkar för en regelstyrd och multipolär värld, för rättvisa handels- och klimatavtal och mot imperialistiska aggressioner.

Diskussionsfrågor ”Socialistisk politik idag”

- Diskutera de enligt dig viktigaste politiska förslag som Vänsterpartiet driver ovan. Varför är just de viktigast? Förklara.
- Finns det andra viktiga frågor och förslag som saknas enligt dig? Varför är de viktiga? Är vissa frågor mer strategiskt viktiga att driva än andra och i så fall varför?

Att planera för politisk förändring (övning och diskussion)

- Vilka mål ska de politiska förslagen leda till/hjälpa till att uppfylla? Formulera 3–4 (eller fler) centrala mål för vår politik till exempel ”lägre ojämlikhet mätt i Gini-koefficienten”. Dela upp målen i kortsiktiga (den här mandatperioden, 1 – 4 år), medellånga (4 – 8 år) och långsiktiga (9 – 20 år) mål.
- Koppla politiska förslag till de mål och tidshorisonter som du har listat. Presentera det för dina kamrater. Är din plan realistisk? Vilka politiska förändringar måste till för att förslagen och målen ska bli uppnåeliga?

4 Att prata om socialism

I samtal med vänner, på familjemiddagar, i fikarummet på jobbet eller hörsalen kommer vi alla någon gång hamna i en diskussion om vad socialism är eller höra andra personers bestämda åsikter om vad de tycker socialism är och varför den är farlig, förkastlig, löjlig eller orealistisk. Därför är det bra att ha argument till hands när en sådan situation inträffar. Här nedan följer några påståenden som socialister ofta får höra och bra argument för att bemöta dem.

”Sverige är redan ett socialistiskt land – kolla på skattetrycket!”

Det mesta som är bra med Sverige – vård, utbildning och omsorg som fördelas efter behov, jämlikhet och jämställdhet, reglerade hyror, avancerad forskning och ekonomi, ett öppet samhälle med tillit mellan människor, miljöengagemang, ett relativt gott rykte i världen som ett humanitärt och demokratiskt land – är absolut saker som kopplar till en socialistisk politik som moderniserat och utvecklat Sverige. Men de sista trettio åren har ju mycket av det som är bäst med Sverige undergrävts. Fattiga betalar ofta större andel av sin inkomst i skatt än miljardärer idag, och privatiseringarna har gjort skolan och vården ojämlika. Sverige behöver bli mer socialistiskt – inte mindre.

”Att ni vill ta bort det privata ägandet… Ska folk inte få ha sina egna skjortor?”

I Sverige finns det verkligen folk som knappt har råd med en egen skjorta idag. Vi är de som gör mest för att ändra på det, för att se till att alla människor ska kunna få både den samhällsservice och de materiella saker de behöver för att leva bra liv – en bra bostad, bra kommunikationer, råd till mat, kläder, semester osv. Men anledningen till att så många inte har tillgång till detta idag är att de inte får ta del av de värden de själva skapar på jobbet eller tillsammans i samhället, eller kanske inte ens får ett arbete där de kan bidra. Pengarna vi alla skapar tillsammans går istället till stora aktieägare och företags- och bankledningar. Det är det ägandet vi vill ska bli mer rättvist fördelat. Alla som

bidrar till samhället ska få del av de rikedomar som skapas, och få vara med och besluta om hur de ska användas.

”Ni socialister vill ju att vi ska leva i en kommunistisk diktatur där ingen ska vara en individ utan ingår i kollektivet!”

Det finns inget parti som så tydligt står upp för den personliga integriteten och friheten som Vänsterpartiet. Oavsett om det handlar om rätt att slippa bli övervakad, rätten till integritet på nätet, rättigheter mot staten, arbetsgivaren eller en misshandlande partner tex. Dessutom är det svårt att vara fri om man inte har ett arbete, bostad eller en inkomst. Därför verkar vi för att dessa saker ska vara sociala rättigheter, inte något som fördelas på en orättvis marknad. Det är också svårt att förverkliga sig själv om man inte har råd med det. Det är därför vi vill att kultur, fritid, digital infrastruktur osv ska vara tillgängligt billigt eller gratis för alla. Men i en värld där 1% äger mer vi andra 99% tillsammans förutsätter den friheten att vi 99% går ihop och värnar våra intressen mot de som lever på vårt arbete och inskränker vår frihet att ta del av samhällets alla möjligheter och rikedomar.

”Ni tror att alla världens flyktingar kan komma hit, problemen måste lösas på plats.”

Självklart inte, men för första kommer de flesta flyktingarna inte till Sverige, utan till fattiga länder. Alla problem kan inte lösas där heller. Faktum är att Vänstern är de enda som inte bara säger att problemen måste lösas på plats – utan också har en politik som verkligen bidrar till att det ska bli möjligt. Få människor flyr från sitt sina hem om det finns bättre alternativ. Men i en värld med omfattande krig och fattigdom finns det ofta inte det. Man kan skrika hur mycket man vill om att flyktingar inte ska få komma hit. Flyktingarna försvinner inte för det. Redan idag finns den stora majoriteten flyktingar i fattiga länder, inte i rika. Men mycket färre skulle behöva fly om rika länder som Sverige slutade bidra till driva fram nya krig och orättvisor, genom att tex sälja vapen till krigförande stater, släppa ut mer växthusgaser än klimatet tål och

genom att bedriva orättvis handel med fattiga länder, som exploaterar deras resurser och arbete men inte betalar dem rättvist för det. Den som inte är beredd att göra något åt detta kan inte sedan klaga på flyktningar. Vi är de enda som har en politik för en värld där ingen ska behöva fly. I väntan på att den genomförs behöver Sverige och andra rikare länder, som rika EU-länder, som tjänat på exploateringen av fattigare länder ta sin del av ansvaret för att ta emot och hjälpa flyktingar på plats. För det andra kommer inte flyktingar bara hit och lever på Sveriges resurser. De kommer hit och bidrar till att stärka Sverige genom sina erfarenheter och sitt arbete.

”Ni bara använder Coronakrisen för att smyginföra socialistiska lösningar! Det kommer förstöra det fria näringslivet!”

Såväl Coronakrisen som finanskrisen visar hur bräckligt och ohållbart vårt ekonomiska system är. När ekonomin går bra går vinsterna till stora kapitalägare medan vanliga människor förvägras tillräckligt stöd om de blir sjuka eller arbetslösa, och det saknas pengar till välfärd, klimatomställning och bostäder. Men när det orättvisorna leder till finanskriser eller vården visar sig underfinansierad så vill kapitalägarna plötsligt att staten/skattebetalarna ska hålla dem skadefria och betala deras kostnader. Högern vill ha ”socialism för de rika, och kapitalism för de fattiga.” Vi vill göra tvärtom. Vi vill ha en hållbar social och ekonomisk ordning där alla bidrar till och kan påverka och känna sig trygga.

Diskussionsfrågor Att prata om socialism:

- Kommer du på fler exempel på saker som folk kan säga om socialism/socialister i debatter/samtal?
- Har du själv varit med om diskussioner/samtal där sådana påståenden gjordes? Hur kändes det och hur reagerade du?
- Är det alltid bäst att bemöta sådana påståenden eller finns det situationer där det bästa är att inte bemöta dem?
- Politisk argumentation handlar mycket om att neutralisera motståndarens argument för att istället kunna föra fram sina egna. Vi

som vill se stora samhällsförändringar behöver kunna göra detta bättre och mer systematiskt än andra politiska rörelser. Fundera på fler områden där vi kan ta motståndarnas argument och vända dem till argument för en socialistisk utveckling istället.

Lästips

David Harvey (2014), *The Seventeen Contradictions of Capitalism*

Erik Olin Wright (2015), *Understanding Class*

Göran Ahrne, Max Thaning, Niels Stöber (2018), *Klasstrukturen i Sverige*, Katalys no. 59.

Göran Ahrne, Max Thaning, Niels Stöber (2018), *Klasstrukturen i Sverige*, Katalys no. 59, https://www.katalys.org/wp-content/uploads/2018/06/No-20.-Klasstrukturen-i-Sverige.pdf

Bellamy Foster, John, intervju i Monthly Review. https://monthlyreview.org/2018/02/01/the-present-as-history-and-the-theory-of-monopoly-capital/?fbclid=IwAR2ijaAnbBYpH7z2oOVaFUbFwrYqhVv_IV39Hq0CdzqUpsXPHfHf6F-Z-kQ

Bieler, Lindberg, Amin, (2008), *Labour and the Challenges of Globalization.*

Karl Gauffin, Christer Hogstedt, P-O Östergren (2018), *Klass och hälsa*, Katalys no. 57.

Lindberg, Ingemar, Rynér Magnus, Finanskapitalets makt och fackets möjligheter https://www.arenaide.se/wp-content/uploads/sites/2/2012/03/Nyt-Tid-rapport-11-Lindberg-Ryner-19-mars1.pdf

Anna Almqvist (2019), *Makteliten utan markkontakt*, LO 2019, http://www.lo.se/home/lo/res.nsf/vRes/lo_fakta_1366027478784_makteliten_2019_pdf/$File/Makteliten_2019.pdf

Socialistiskt Debatt nr 204–206. *Att förstå för att förändra – socialistiska strategier för 2000-talet.* (Kan fås som PDF från partikansliet, enheten för organisation och studier).

Shaikh, Anwar, intervju av Dave Zacharia i Jacobin Magazine

Göran Therborn (2018), *Kapitalet, överheten och alla vi andra*.

Mats Wingborg (2018), *Klassamhället och döden*, Katalys no. 58.

Studiehandledning Socialistskolan

Det här är en studiehandledning för dig som vill leda en studiecirkel utifrån Vänsterpartiets socialistskola. Studiehandledningen ska vara ett stöd till dig som cirkelledare, och innehåller praktiska tips för upplägget av cirkeln och saker du kan tänka på för att cirkeln ska bli givande för alla.

Förslag på upplägg av studiecirkeln: sex träffar a tre timmar (fyra studietimmar).

Hur arbetar ni i en studiecirkel?

En studiecirkel är ett demokratiskt, socialt och kreativt sätt att lära sig saker tillsammans. Det är en form av kollektiv självbildning där en grupp på minst tre personer träffas regelbundet, en och en halv till tre timmar per gång, och under guidning av en cirkelledare rör sig framåt i ämnet man studerar.

Den pedagogiska grundtanken i en studiecirkel är att alla delar med sig av sina kunskaper och att man lär sig tillsammans. Även om du som ledare har mer kunskap än andra är det viktigt att den pedagogiska utgångspunkten är ett gemensamt lärande. I stället för att matas med kunskap ska cirkeldeltagarna få möjlighet att själva tänka efter, ta ställning och lära sig av både dig och varandra.

Demokrati och delaktighet är två viktiga hörnstenar i en studiecirkel. Alla ska kunna påverka och känna sig delaktiga i arbetet. Därför är det viktigt att lägga ner tid på att gemensamt utforma upplägget för cirkeln, ta beslut tillsammans om innehållet och vad ni ska läsa till varje gång. Fokus bör ligga på diskussion och dialog. Försök undvika långa utläggningar och monologer.

Den ideala studiecirkeln ger alla deltagare lika stort utrymme och tar tillvara på

Alla deltagarnas erfarenheter. Den kombinerar kunskapssökande med dialog och problemlösning, och låter olika perspektiv komma fram i diskussionen.

Vad ska jag tänka på innan studiecirkeln startar?

Gå igenom upplägget av cirkeln tillsammans med din kontakt på ABF. Det kan handla om praktiska saker såsom teknisk utrustning och lokaler, men det är också bra att stämma av deltagarsammansättningen. Känner deltagarna varandra eller kommer de från olika håll? Har de särskilda förkunskaper? Har de ungefär samma kunskapsnivå och erfarenheter, eller skiljer de sig mycket? Sådana kunskaper är bra att ha för dig som cirkelledare, så att du kan planera cirkeln på bästa sätt.

Det är också viktigt att du gör en studieplan. Det är ett arbetsdokument som ligger till grund för att ni ska nå målet med cirkeln. Oavsett om du använder studieplanen i den här studiehandledningen eller om du gör en egen, är det viktigt att du stämmer av den med deltagarna. Har de andra förslag på upplägg? Tycker de att det ser bra ut, men att det saknas något? Lyssna in deras önskemål och ändra i planen så att det känns bra för er alla. Du kan också stämma av planen med din kontakt på ABF. När ni har enats om en studieplan, lämnar du in en kopia till ABF.

Vad är viktigt i min roll som ledare?

Som cirkelledare fungerar du som guide och underlättare. Det är du som ska föra gruppens arbete framåt, förbereda träffarna och se till att diskussionsklimatet blir bra. Du får gärna dela med dig av dina kunskaper, men du är samtidigt en cirkeldeltagare snarare än en lärare, och bör inte fastna i en föreläsarroll.

En av dina viktigaste uppgifter är att skapa ett kreativt och generöst klimat där alla känner sig delaktiga, där dialogen är konstruktiv och där ingen tar över. Här är några tips som kan vara till hjälp:

• Gå en runda. Då får alla chansen att säga något. Glöm inte att börja rundan med olika personer, så att det inte alltid är samma deltagare som får börja.

• Börja gärna varje träff med att sammanfatta lite kort vad kapitlen handlar om.

• Om någon eller några i gruppen har en tendens att avbryta eller ta över, kan du använda en ”talarboll” eller ”talarpinne” som ger rätt att prata. Du kan också agera ordförande och fördela ordet.

• Om någon tar för stor plats, påpeka det gärna. Många som tar stor plats är inte själva medvetna om när de gör det.

• Om gruppen är stor, kan du dela in den i mindre grupper om två, tre eller fyra med återkoppling i storgrupp. Det gör att alla får utrymme att delta.

• Vissa måste tilldelas ordet för att säga något. Ställ gärna riktade frågor direkt till dem. Frågor som ”Är det här något du känner igen?” eller ”Nu vill jag höra vad du tänker” kan vara inbjudande för en person som sitter tyst. Om hen svarar kort eller undvikande, ställ gärna en följdfråga för att locka fram mer. Men tänk på att inte tvinga ur någon ett svar!

• En grupp utvecklas ju mer den träffas. För vissa tar det några gånger innan de känner att gruppen är så trygg att de är bekväma med att delta i samtalet.

• Om någon är missnöjd med hur gruppen fungerar, eller med ett beslut som gruppen har fattat, är det viktigt att du lyssnar på deltagaren. Även om du inte kan ändra på ett gemensamt beslut på grund av en persons åsikt, är kan du se till att personen känner sig sedd och lyssnad på.

• Om diskussionen kör fast, agera gärna ”joker” eller ”provokatör” och för in tankar och idéer som inte annars finns i gruppen. Var tydlig med att det är din uppgift, i synnerhet om du agerar provokatör. Om diskussionen svävar iväg på sidospår, försök styra tillbaka den till ämnet. Ställ gärna en uppföljningsfråga.

• För stödanteckningar så att du kan sammanfatta diskussionen kring varje fråga. Om du är särskilt ambitiös kan du kopiera upp anteckningarna till deltagarna efteråt.

Det här är praktiska tips, inte måsten. Om det är något som inte fungerar för dig eller gruppen får du förstås göra på det sätt som fungerar bättre för er.

Glöm inte det praktiska:

• Att fylla i närvarolistan vid varje cirkeltillfälle och lämna in den vid cirkelns slut.
• Att komma överens med deltagarna om kaffe och eventuellt kaffebröd.
• Att se till att lokalen är iordningsställd när ni lämnar den.
• Att berätta för deltagarna att det är ABF som arrangerar cirkeln.

Vad är en studieplan?

När du planerar hur studiecirkeln ska läggas upp gör du en studieplan. Det är ett arbetsdokument som lägger en bra grund för att man ska nå målet med cirkeln. Vare sig du gör du studieplanen själv eller använder den som finns i det här häftet så är det viktigt att du stämmer av den med deltagarna. Finns det alternativa upplägg? Andra önskemål? När gruppen enats om studieplanen och eventuella ändringar gjorts så lämnar du en kopia till ABF.

När du ger läsanvisningar till kommande cirkelträff, be också alla deltagare att skriva en fråga som har anknytning till området ni ska prata om nästa gång eller något som är värt att diskutera. Här följer några tips på hur cirkelträffarna kan läggas upp med frågor och liknande.

Förslag till studieplan

När ni vill dra igång en studiecirkel är det bra att lägga upp en plan för hur upplägget av cirkeln ska se ut ungefär. Hur många gånger kan och vill ni träffas? Utifrån era möjligheter och önskemål kan ni lägga upp en plan för studiecirkeln som ni bör diskutera med er lokala ABF-avdelning för att stämma av det pedagogiska upplägget innan.

Här nedan följer ett förslag på en studieplan – ett upplägg för en studiecirkel. Vi har utgått från fyra träffar à tre timmar. Kom ihåg att studiecirkeln ska ge utrymme för deltagarnas diskussion och egna tankar och perspektiv och behöver därför vara flexibel i sin utformning. Denna studieplan ska därför betraktas som

en inspiration för hur man skulle kunna lägga upp en studiecirkel utifrån Socialistskolans material.

OBS! En studietimme enligt ABF är 45 minuter. Så varje träff i den här studieplanen sträcker sig över 4 studietimmar plus paus. Det är bra att komma ihåg det när man ska redovisa timmar för att kunna få ersättning av ABF.

Upplägg (varje träff = 3 tim, 4 studietimmar)

Träff 1. Att vara socialist – introduktion.

Träff 2. Varför är vi socialister?

Träff 3. Kapitalismen – och varför den inte fungerar, del 1.

Träff 4. Kapitalismen – och varför den inte fungerar, del 2.

Träff 5. Vårt alternativ.

Träff 6. Att prata om socialism – sammanfattning.

Ordlista

Alienation

Användes av Karl Marx framför allt för att beteckna hur arbetaren ”förfrämligas” från sitt arbete (vilket Marx ser som något som kännetecknar just människan) och därmed från sin mänsklighet, i och med att den kapitalistiska produktionsprocessen berövar arbetaren från både kontroll över sitt arbete och från sammanhang i arbetet. Begreppet används även för att beteckna ”marknadsalienation”, eller ”ekonomism” (se nedan) det vill säga den samhälleliga alienation som uppstår när marknaden och ekonomin framstår som en ”utomstående” kraft i samhället, och döljer maktrelationerna mellan arbete och kapital bakom ”anonyma marknadskrafter”.

Arbetarklass

Den klass som under kapitalismen kännetecknas av att den behöver sälja sitt arbete för att kunna försörja sig själv. I Vänsterpartiets partiprogram tilläggs definitionen att arbetarklassen utgörs av de löntagare som inte äger så mycket kapital att det ger någon makt, de har ingen beslutanderätt över produktionen och kontrollerar inte andras arbete.

Borgarklass/bourgeoisie

Definieras i Vänsterpartiets partiprogram som den lilla minoritet som äger och kontrollerar kapital i en sådan utsträckning att det ger en avgörande makt i samhället. De bestämmer över produktionen och kontrollerar andras arbete och de värden som det skapar.

Centrum

Mer eller mindre ”självcentrerade” delar av den kapitalistiska världsekonomin, vilket gör att utveckling av en del av ekonomin tenderar att skapa utveckling även i andra delar. Relativt stark politisk och ekonomisk autonomi vad gäller investeringar och styrning av ekonomin. Är centrum för avancerad produktion, forskning och utveckling. Exporterar kapital och utövar därmed makt över produktion och naturresurser i kapitalismens periferier och är mottagare av mervärden skapade där.

Fascism

Betecknar ursprungligen en korporativ och auktoritär samhällsmodell, men på fortsatt kapitalistisk grund. Betecknas i marxistisk teori ofta som en borgerlig social reaktion på underordnade gruppers (arbetarklassens, kvinnors, rasifierade gruppers) vilja till frigörelse och jämlikhet. Fascismen har oftast varit nationalistisk och rasistisk, men behöver teoretiskt inte vara det. Närbesläktade islamistiska strömningar kopplar till en strikt tolkning av religion, inte nation eller ”ras”.

Fetisch/varufetischism

Varufetischism i marxistisk mening är när en vara som egentligen är en produkt av sociala relationer – ett förtingligande av dessa sociala relationer mellan människor – i sig själv tillskrivs dessa egenskaper. Varufetischism är en form av reifikation (se nedan) och reifikation är en form av varufetischism.

Feminism

En samling rörelser och ideologiska och teoretiska inriktningar som verkar för kvinnor ska ha lika rättigheter och möjligheter som män. Hur Vänsterpartiets feminism ser ut utvecklas i Socialistskolan ovan, och mer utförligt i Feministskolan.

Feodal

Ett tributärt (se nedan) politiskt, socialt och ekonomiskt system där adeln/ägare av jord innehar våldsmonopol och exploaterar brukarna av jorden (formellt i utbyte mot skydd från våld) genom dagsverken och/eller skatt.
Adeln/jordägarna har själva sin auktoritet och ställning i utbyte mot lojalitet mot och militär service till en kung eller drottning. Stora delar av Europa och Japan hade under medeltiden feodala system och kapitalismen uppstod först och snabbast ur dessa system.

Ekonomism

I marxistisk mening en alienerad (se ovan) förståelse av ekonomi och marknader där dessa upplevs som autonoma och som en kraft i sig själva, inte som utryck för föränderliga, påverkbara och politisk-ekonomiskt grundade sociala relationer mellan människor.

Genus

Genus beskriver kön som social konstruktion, det vill säga de betydelser som läggs i kön, men som inte i sig själva springer direkt ur biologiskt kön.

Historiematerialism

En utgångspunkt för marxistisk teori – antagandet att man inte kan förstå människors föreställningar eller hur samhällen fungerar utan att se till de materiella förhållanden dessa vilar på. Mer specifikt hur produktionen och reproduktionen av såväl själva livet som människans existensmedel (som mat, kläder, bostäder) organiseras. Se separat exkurs om historiematerialism tidigare i kursen.

HBTQAI+

En sammanfattning av begreppen homo-, bisexuell, trans, queer, asexuell eller aromantisk, intersexuell och andra köns- och/eller sexuella identiteter.

Internationalism

Övertygelsen att människor behöver samverka över nationsgränserna. I den socialistiska traditionen att arbetarklassen/arbetande klasser och koloniserade/dominerade länder behöver solidarisera sig med varandra för att bygga en rättvisare och socialistisk värld.

Imperialism

I förslaget till partiprogram (2020) definieras imperialism som en dimension som alltid kännetecknat kapitalismen, när utomekonomisk makt använts för att dominera vissa länder, till förmån för de dominerande ländernas ekonomiska behov. Idag spelar exempelvis kontroll över finansiella flöden, högteknologi, strategiska råvaror och massförstörelsevapen en avgörande roll för att upprätthålla dagens imperialistiska ordning. Andra marxister har haft både snävare definitioner (att det bara handlar om våldsanvändning i liknande syften)

eller bredare (att det är ett visst stadium av kapitalism kännetecknad av stora oligopol och kapitalexport till exempel). Icke marxister använder ofta begreppet mer eller mindre som en synonym för kolonialism.

Kapitalism

Det ekonomiska system som dominerat världssystemet de senaste århundradena, kännetecknat av att privata ägare av produktionsmedlen dominerar produktionen och producerar och agerar i konkurrens och vinstsyfte. Med kapitalism menar man ofta även ett kapitalistiskt produktionssätt där en betydande andel av befolkningen saknar produktionsmedel och därmed tvingas sälja sin arbetskraft till kapitalägarna som löntagare. Kapitalismen skiljer sig också från tidigare historiska system genom att den ekonomiska makten och logiken är överordnad – och framstår som autonom från – den politiska. Ibland används begreppet kapitalism även för att kännetecknа så kallad handelskapitalism, där handel sker i vinstsyfte och viss grad av konkurrens, men där produktionen inte är organiserad via lönearbete. Även en stor del av den verksamhet som bedrivs inom den finansiella sektorn kan räknas hit, då den inte direkt exploaterar kapital eller organiserar produktion, utan lever på ränta och annan avkastning utan att självt organisera denna exploatering.

Klassisk politisk ekonomi

Klassiska politiska ekonomi kallas den ekonomivetenskap eller nationalekonomi som skapades av Adam Smith, David Ricardo och Karl Marx, och som analyserade den framväxande kapitalismen på 1700- och 1800-talet. Socialistskolan beskriver delar av den på flera olika ställen. Den skapade teorier om marknader, handel, statens roll samt om hur arbete uppstod (som en följd av arbete och naturtillgångar).

Kommunism

Ett klasslöst samhälle där det privata ägandet av produktionsmedlet övergått i en frivillig och demokratisk förvaltning och staten i dagens mening därmed upplösts. Betecknar också den ideologi som verkar för detta. Används ofta som

synonymt med socialism, även om socialism i marxistisk mening kännetecknar ett samhälle där de viktigaste produktionsmedlen är socialiserade och det ekonomiska systemet förändrats, men där staten fortfarande existerar. Även de realsocialistiska länder (som Sovjetunionen) kallades ofta kommunistiska men definierade sig själva som socialistiska samhällen, på väg mot kommunismen.

Kompradorborgerlighet

Den borgerlighet (se ovan) som tenderar att dominera i kapitalismens periferier. Den kännetecknas av att ägna sig åt den verksamhet som återstår i en perifer ekonomi, som produktion av eller handel med råvaror eller jordbruksprodukter, handel eller spekulation eller enklare industriproduktion, och saknar därför förmåga att utveckla produktionen i landet och ofta vara direkt eller indirekt beroende av utländskt kapital.

Könsmaktsordning

Könsmaktsordningen definieras i partiprogrammet som en maktstruktur som skild från klassamhället påverkar samhällets organisering. Könsmaktsordningen konstruerar och utgår ifrån att det finns två kön – manligt och kvinnligt – som är olika och som värderas olika. Könsmaktsordningen ger gruppen män makt över gruppen kvinnor och ger män fördelar som de inte frivilligt avstår från. Könsrollerna är avgränsade så att det uppstår en uppdelning där män och kvinnor tillskrivs olika egenskaper, ägnar sig åt olika slags arbete och rör sig i skilda sammanhang. Vad som anses manligt respektive kvinnligt omdefinieras i en ständig process, men strukturen har bestått i att det finns två skilda kön, där det manliga värderas högre. Könsmaktsordningen innebär också att andra kön än det manliga och kvinnliga osynliggörs.

Marxism

Teoribildningar som bygger vidare på den socialistiska/kommunistiska teoretiska tradition som startades av Karl Marx och Fredrich Engels. Kännetecknas bland annat av en historiematerialistisk metod (se ovan samt separat exkurs).

Medelklass

Ett uttryck som kan betyda väldigt olika saker beroende på avsändare, allt från alla som har ett jobb till välbeställda tjänstemän och företagare. I partiprogrammet använder vi oss att det mer specifika uttrycket mellanskikt istället (se nedan).

Mellanskikt

Definieras i partiprogrammet som grupper som finns mellan kapitalismens båda huvudklasser, arbetarklass och borgarklass, kännetecknade av att ha delvis motsägelsefulla erfarenheter av klassamhället. Det kan handla om högre tjänstemän, arbetsledare och i vissa definitioner småföretagare och andra som ibland sammanfattas som medelklass.

Mervärde

Det värde som en löntagare skapar i produktionen som överstiger värdet av dennes egen arbetskraft. Det vill säga som överstiger värdet av de medel som behövs för att löntagaren ska kunna ”reproducera sig själv” i ett givet samhälle. Detta medför alltså en exploatering eftersom hela eller delar av det mervärde löntagaren skapat inte går till hen själv utan till kapitalisten som anställt löntagaren.

Modernitet

Ett tänkande som uppstod under renässansen i Europa och som innebar att förnuft, kritiskt tänkande, individualism, vetenskapligt prövande trängde undan en ordning baserad på tradition, religion, kontinuitet, kollektivism, osv. Den europiska moderniteten hade rötter i antikt och arabiskt och muslimskt tänkande, och en liknande utveckling hade skett redan tidigare i till exempel Kina.

Multipolär

Multipolär syftar här på den multipolära världsordning som många menar håller på att växa fram, där inget maktcentra i världen är starkt nog att ensamma dominera världens utveckling. Detta till skillnad från den unipolära världsordning (dominerad av USA) som skapades efter Sovjetunionens sammanbrott, och den bipolära världsordning som föregick den.

Neoklassisk politisk ekonomi/nationalekonomi

Den neoklassiska ekonomiska teorin uppstod som en reaktion på att den klassiska politiska ekonomin (se ovan) började bli allt mer problematisk ur ett borgerligt kapitalägarperspektiv, framför allt sedan Marx utvecklat den och arbetarrörelsen börjat använda den som argument för jämlikhet och högre löner. Till skillnad från de klassiska ekonomerna så menar neoklassikerna att inte bara arbete utan också kapital i sig skapar värde. De ser också den kapitalistiska ekonomin som ett potentiellt helt harmoniskt system, i jämvikt – om bara marknaden tillåts verka fritt, utan störningar från staten, fackföreningar och så vidare. Neoklassiska ekonomer skiljer heller inte inkomster som uppkommit genom att kapitalet bidragit till värdeskapande produktion – det vill säga profits eller vinster – och de som uppstått där kapitalet/kapitalägarna inte bidragit till detta, exempelvis när man betalar ränta på ett lån (oavsett vad det gått till) eller hyra för mark.

Oligark/oligopol

Här åsyftas en kapitalist/ett företag som är väldigt dominerande inom en ekonomi och/eller vissa marknader, normalt till en sådan grad att konkurrensen är rejält inskränkt på den eller de marknaderna. Detta förhållande är ganska vanligt eftersom verklig konkurrens alltid går ut på att med alla tillgängliga medel få ett överläge gentemot sina konkurrenter. Vissa marxister och ekonomer kallar detta oligopolistisk konkurrens, andra bara ”verklig

konkurrens". Konkurrensen är dock inte permanent upphävd (som i ett monopol). En marxistisk skolbildning kallas den monopolkapitalistiska skolan. Denna trycker mer på oligopolaspekten av kapitalismen och menar att den blivit allt mer dominerande sedan kring 1900.

Nyliberalism

Nyliberal är ett samlingsbegrepp för en politisk strömning som har neoklassiska (se nedan) ekonomisk-teoretiska utgångspunkter, men som uppstått först på 1960- och 1970-talet, som en reaktion på de växande statsingripanden i ekonomin som växte fram efter andra världskriget. Nyliberalismen kan därför sägas ha en bredare och mer förändrande politisk agenda än vad som givet följer av en neoklassisk analys. Syftet med nyliberalismen kan närmast sägas vara att återskapa de laissez faire-liknande förhållanden som rådde före den stora depressionen, och i vissa fall till och med skapa nya marknader, där sådana inte funnits tidigare, genom till exempel privatiseringar och avregleringar.

Nykolonialism

Nykolonialism brukar användas för att beteckna användandet av ekonomiska eller kulturella medel (exempelvis bistånd eller löften om investeringar) för att påverka och influera länder i periferierna, eller regioner inom ett land som har exempelvis en annan etnisk sammansättning (som ursprungsbefolkningar). Sammanfaller delvis men inte helt med definitionen av imperialism (som även kan bygga på militärt våld eller hot om våld) i partiprogrammet. Ibland används dock även nykolonialism för att beteckna just ren kolonialism, alltså permanent ockupation av andra länder under den kolonialismen.

Patriarkat

Patriarkat brukar i feministisk teori (som i Vänsterpartiets rådande partiprogram, 2020) syfta på ett socialt system som ger gruppen män makt över gruppen kvinnor. Ibland avses även att samhällen som är patriarkala även i en mer djupgående betydelse, där män (särskilt äldre män) har en även formell ledande roll och auktoritet, och kvinnor helt eller delvis rättigheter.

Periferi

Mer eller mindre ”beroende” delar av den kapitalistiska världsekonomin med relativt svag politisk och ekonomisk autonomi vad gäller investeringar och styrning av ekonomin. Ekonomins mer konkurrenskraftiga sektorer tenderar att vara ”utåtriktade” mot kapitalismens centrum varför utveckling i en del av ekonomin inte sprider sig till hela samhället, vilket skapar stora klyftor inom landet, arbetslöshet, fattigdom och underutveckling. Periferierna tenderar att producera råvaror, jordbruksprodukter eller enklare industriprodukter för export i första hand.

Politisk ekonomi

Ett begrepp som i många länder istället för begreppet nationalekonomi. Avser i marxistisk mening något vidare är bara nationalekonomi eller ekonomisk politik, nämligen vilka produktionsförhållanden som råder, hur sociala och ekonomiska aktiviteter och relationer är organiserade i stort, vilket skiljer sig åt mellan olika historiska system, som feodalism/tributära samhällen och kapitalism (se ovan under dessa begrepp samt exkurs om historiematerialism).

Postmodernism

En reaktion på modernitet (se ovan) och modernism som växte fram successivt under efterkrigstiden och fick stort genomslag från 1980-talet.
Postmodernismen tenderar att betona att allt är relativt och är skeptisk till objektiva sanningar, fasta värden, och så vidare.

Reifikation

När människor reduceras till de sociala relationer de ingår i, eller omvänt, när ting/varor tillskrivs det innehåll som egentligen springer ur de sociala relationer de är en produkt av. Varufetischism (se ovan) är en form av reifikation och reifikation är en form av varufetischism.

Socialism

Socialism är namn på såväl en ideologi som en rörelse som strävar mot ett socialistiskt samhällssystem, där den ekonomiska styrande logiken demokratiserats och kommit att utgå från sociala hänsyn, exempelvis jämlikhet och för de flesta socialister idag, ekologisk hållbarhet. I denna kurs ges flera exempel på hur socialistiska lösningar som går åt detta håll redan införts i Sverige och många andra länder. Ofta anses socialismen kräva att de viktigaste produktionsmedlen socialiserats (på ett eller annat sätt), men till skillnad från i ett kommunistiskt samhälle så existerar dock staten fortfarande under socialismen. Även de så kallade realsocialistiska länderna (som Sovjetunionen) kallade sig socialistiska, och hade också en annan politisk-ekonomisk logik än kapitalismen. Dessa samhällen var/är dock auktoritära snarare än demokratiska, även om de ofta hade omfattande sociala rättigheter, som rätt till arbete, bostad och mat, som normalt saknas i kapitalistiska samhällen.

Tributär

Ett politiskt, socialt och ekonomiskt samhällssystem där adeln/ägare av jord/kungen/kejsaren innehar våldsmonopol och exploaterar brukarna av jorden (formellt i utbyte mot skydd från våld) genom dagsverken och/eller skatt. Alla förkapitalistiska civilisationer (till skillnad från lösare sammansatta stamsamhällen) kan sägas ha utgjort olika slag av tributära samhällen. Tributära samhällen har ofta även betydande inslag av handel och handelskapitalister samt enklare industri, men den ekonomiska makten och logiken är tydligt underordnad den politiska. Detta var det som började förändras först i den europeiska världsekonomin mellan ca 1500 och 1800.

Träff 1: Att vara socialist – introträff.

På den första träffen är det extra viktigt att ta tid åt att alla ska få prata och känna sig delaktiga. Det underlättar för senare träffar om alla fått prata ordentligt i början. Välkomna alla och presentera dig själv. Berätta om idén med studiecirklar, att ni lär er tillsammans och att det är viktigt att alla deltar. Berätta om temat för den här studiecirkeln, din roll som cirkelledare och varför du vill leda just den här studiecirkeln. Prata också lite kort om vad ABF är och varför ABF finns.

Gå igenom studieplanen och materialet och låt deltagarna komma med förslag. Det är viktigt att alla är med i samtalet, så att alla är överens om upplägget och målet för cirkeln. Kom även överens om några ”regler” för diskussionerna, hur ni ska bemöta varandra och arbeta tillsammans så att cirkeln blir så givande och konstruktiv som möjligt.

Gå igenom praktiska saker som tider, fikaschema, kontaktuppgifter, gemensamma mail- och telefonlistor, hur man kommer in och ut ur lokalen och så vidare.

Låt deltagarna intervjua varandra två och två i ca fem minuter och därefter presentera varandra för resten av gruppen. Några saker som kan vara intressanta att ta reda på intervjuerna är namn, bostadsort, sysselsättning, något fritidsintresse, varför ni engagerat er i Vänsterpartiet, och inte minst vilka förväntningar de har på studiecirkeln. Anteckna gärna, för här kan det finnas uppslag till samtalsämnen under cirkelns gång.

Efter introduktionsrundan är det dags att diskutera deltagarnas relation till och idéer kring socialismen.

Möjliga diskussionsfrågor:

- Kallar deltagarna sig för socialister? Varför/varför inte?
- Vad associeras med ”socialism”/ att vara socialist?
- Ni kan lista centrala egenskaper av socialism/ att vara socialist. Vad betyder det i dag?

Att läsa inför nästa träff: Kapitel 1 ”Varför är vi socialister”, s. 7 – 24.

Anteckningar:

Träff 2: Varför är vi socialister? (s. 7 – 24)

Att läsa inför träffen: Kapitel 1, ”Varför är vi socialister?”, s. 7 – 24.

Den här träffen ska framför allt handla om och utgå ifrån kapitel 1 i studiehäftet som är en introduktion och sammanställning av vad det kan betyda att vara socialist i dag.

Men innan ni diskuterar texten är det bra att för en kort stund gå igenom den senaste träffen. Hur kändes det? Vad tog deltagarna med sig hem? Funderade de mycket på diskussionen kring att vara socialist? Något som ska tilläggas?

Börja sedan diskutera kapitlet. Exempel på diskussionsfrågor: Finns det något särskilt som fastnade, ett exempel eller en specifik fråga? Saknades det något? Huruvida kände deltagarna igen sig i ”att vara socialist” och beskrivningen av läget i Sverige och världen?

Ni kan med fördel dela upp träffen i 90 minuters pass. Första passet tar då upp underkapitlen 1.1. till 1.4. medan andra passet tar upp 1.5. och 1.6.

I slutet av träffen kan ni diskutera huruvida maktstrukturer syns rent konkret när deltagarna åker hem från mötet. Det kan vara arbetare i kollektivtrafiken, i kiosker och butiker, människor som ber om pengar eller hemlösa etcetera Diskutera skillnaden mellan att se maktstrukturer och att bryta med dem utifrån detta.

Innan ni går för dagen gå igenom det praktiska inför nästa träff: tid, plats och vilka texter som ska läsas.

Anteckningar:

Träff 3: Kapitalismen – och vad som är problemet med den. Del 1 (s. 25–49)

Börja med att ta en runda kring hur de upplevde den förra träffen och prata lite om de tankar som uppkommit. Är det något som ni behöver ta upp igen?

Den här träffen betyder startskottet för att prata om kapitalismen, vad det är och vilka konsekvenser detta ekonomiska system har lett till. Kapitlet ”Kapitalismen – och varför den inte fungerar” är uppdelat på två träffar då det är rätt långt och svår materia.

Den här träffen ska handla om underkapitlen 2.1. till 2.4. och sammanfattningen om klass (fram till s. 49). Det finns diskussionsfrågor under varje underkapitel men börja med en generell runda kring texten och läsupplevelserna: hur kändes

det att läsa kapitlet? Något som var oklart? Fanns det något som överraskade/ var oväntat?

Gå sedan igenom underkapitlen och diskussionsfrågorna. Koppla gärna till deltagarnas egna erfarenheter och vardag. Ytterligare exempel på frågor: hur utrycker sig deras klasstillhörighet? Har det varit ett samtalsämne hemma i familjen eller på jobbet? Varför har klass inte varit så närvarande i den politiska debatten?

Innan ni går för dagen gå igenom det praktiska inför nästa träff: tid, plats och vilka texter som ska läsas. En sak deltagarna kan göra inför nästa träff är att diskutera klass med vänner och familj – och se om andra reflekterar kring sin klass och hur i så fall.

Anteckningar:

Träff 4: Kapitalismen – och vad som är problemet med den. Del 2 (s. 50–83)

Den här träffen behandlar andra halvan av kapitel 2 det vill säga sidorna 34 – 51 och innehåller mycket siffror och teori och det kan därför krävas ytterligare en träff. Försök att ge mycket utrymme för frågor och diskussion kring de olika underkapitlen. Om det finns frågetecken är det bra om ni försöker reda ut de tillsammans.

Innan ni börjar diskutera den här träffens texter är det dock bra om ni kan ta er en stund att gå igenom förra träffens diskussioner och ämne: klass och

klassamhället. Hur har samtalen om klass gått med vänner och familj? Vilka slutsatser drar ni?

Gå sedan över till att prata om dagens kapitel och de diskussionsfrågor som finns med i häftet. Vilka slutsatser drar deltagarna? Känner deltagarna igen beskrivningen i texten?

Innan ni går för dagen gå igenom det praktiska inför nästa träff: tid, plats och vilka texter som ska läsas.

Anteckningar:

Träff 5: Vårt alternativ – det socialistiska samhället och hur vi kommer dit (84–95)

Den här träffen ska äntligen handla om våra alternativ till kapitalismen. Den går igenom strategi och konkreta politiska förslag som finns med i Vänsterpartiets

politik just nu. Det är inte uttömmande utan en bra grund för vidare diskussioner i gruppen.

Träffen kan med fördel delas upp i ett pass där ni diskuterar strategin och hur det har sett ut de senaste valen till exempel Har strategin fungerat? Vad skulle ni önska fanns med framöver? Hur kan strategins centrala aspekter göras om till konkreta handlingar/ projekt i partiet, i din partiförening eller distrikt?

Det andra passet handlar i så fall om konkreta politiska förslag som bereder vägen mot socialismen i dag. Vilka frågor tycker deltagarna är viktigast? Varför? Hur förändrar de spelplanen och maktstrukturer? Vilka politiska förslag saknas enligt deltagarna och varför?

Planera in tillräckligt med tid för övningen som finns med i kursmaterialet – planeringen av politisk förändring. Det kräver minst en timme av er tid och är ett bra sätt att diskutera och samtidigt konkret planera politik utifrån deltagarnas perspektiv och tankar.

Anteckningar:

Träff 6: Att prata om socialism & sammanfattning (s. 96–105)

På sista träffen är det dags att diskutera sätt att prata om socialism bland folk och icke-socialister. Det är även tillfället för en sammanfattning av hela studiecirkeln. Dela gärna upp träffen i ett första pass där ni gå igenom de exempel på påståenden man kan möta som socialist samt egna exempel på hur sådana kan bemötas och ett andra pass som ger utrymme för reflektion kring studiecirkeln i sin helhet. Hur har det gått? Vad har funkat bra/dåligt? Vad har deltagarna saknat?

Anteckningar: